

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

**KONTAKTOVÉ PROSTŘEDKY V KOMUNIKACI
UČITELE A ŽÁKA**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Veronika Svejková

Učitelství pro SŠ, obor ČJ-PS

Vedoucí práce: PaedDr. Jana Vejvodová, CSc.

Plzeň 2016

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni 2016

.....

vlastnoruční podpis

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala PaedDr. Janě Vejvodové, CSc., za pomoc při vedení diplomové práce, cenné rady, ochotu a vstřícnost. Dále děkuji učitelům základních škol, v nichž jsem pořizovala své nahrávky, za to, že mi umožnili získat materiál pro mou práci. Také děkuji své rodině a přátelům za trpělivost a podporu.

Obsah

Úvod.....	7
Teoretická část.....	9
1 Pedagogická interakce jako prostředek pedagogické komunikace	9
2 Pedagogická komunikace	10
2.1 Principy pedagogické komunikace	10
2.2 Funkce pedagogické komunikace.....	11
2.3 Náplň pedagogické komunikace	11
2.4 Pravidla pedagogické komunikace	12
3 Kontaktní prostředky v pedagogické komunikaci	14
3.1 Verbální kontaktní prostředky.....	14
3.1.1 Monolog	15
3.1.2 Dialog.....	16
3.1.3 Kontaktní slova a signály	17
3.1.4 Paralingvistické jevy	19
3.2 Neverbální kontaktní prostředky	20
3.2.1 Pohledy.....	20
3.2.2 Výrazy obličeje	22
3.2.3 Pohyby.....	23
3.2.4 Fyzické postoje	23
3.2.5 Gesta	23
3.2.6 Doteky	24
3.2.7 Přiblížení či oddálení	24
Praktická část.....	26
4 Analýza videozáznamů	26
4.1 Popis výzkumu.....	26
4.3 Popis a transkripce videozáznamů	27
4.3.1 Videozáznam č. 1.....	28
4.3.2 Videozáznam č. 2.....	32
4.3.3 Videozáznam č. 3	36

4.3.4 Videozáznam č. 4.....	40
4.3.5 Videozáznam č. 5.....	45
4.3.7 Videozáznam č. 7.....	53
4.3.8 Videozáznam č. 8.....	57
4.3.9 Videozáznam č. 9.....	61
4.3.10 Videozáznam č. 10.....	65
4.3.11 Videozáznam č. 11.....	69
4.4 Interpretace výsledků analýzy.....	72
Závěr	79
Resumé	83
Seznam použité literatury a zdrojů	85
Seznam videonahrávek.....	87
Seznam příloh	88

Úvod

Pedagogická komunikace je formou, která je specifická pro sociální komunikaci. Její primární funkcí je dorozumívání, sdělování významů, vzájemné působení a percepce našich komunikačních partnerů. Nejčastěji probíhá mezi účastníky výchovně-vzdělávacího procesu a vztahuje se k určité pedagogické situaci. Pedagogická komunikace má dva způsoby vyjadřování, a to buď verbální, tj. vyjadřování pomocí slov, nebo nonverbální, tj. mimoslovní. Tato práce se zabývá oběma těmito formami.

Téma diplomové práce jsem si zvolila, protože jsem chtěla jako začínající učitelka zdokonalit svůj mluvený projev ve svém pracovním prostředí. Komunikace se žáky ve školním prostředí mne, ale i ostatní učitele, provází každý všední den. Je důležité vědět, jak se co nejefektivněji dorozumívát, jakých chyb se vyvarovat, co na verbálním i neverbálním způsobu komunikace zdokonalit a jak navázat a následně udržet kontakt s žáky po celou dobu vyučovacího procesu. Nejen já, ale i učitelé s dlouhodobou praxí mají ve svých projevech spoustu nedostatků.

Východiskem diplomové práce byla zpracovaná rešerše dostupné odborné literatury a dalších zdrojů, které jsou uvedeny v seznamu použité literatury na konci celé práce. I když problematika komunikace má dlouhodobou historii zkoumání a v současné době vychází nepřehledné množství literatury, odborných časopisů a článků zabývajících se pedagogickou komunikací, kontaktní prostředky mezi učitelem a žákem jsou zde zmíněny jen okrajově.

Práce se skládá z několika částí. První a druhá kapitola jsou věnovány objasnění základních pojmů zvolené problematiky, jako je např. pedagogická interakce, komunikace ve školním prostředí, její náplň, funkce, principy a pravidla. Jádrem teoretické části je kapitola třetí, která se zabývá kontaktními prostředky v pedagogické komunikaci. Tento oddíl je dále rozčleněn na část zaměřenou na rovinu verbální, pro niž je specifický monolog, dialog, kontaktní slova a signály, a na část zaměřenou na rovinu neverbální, kde jsou charakterizovány mimojazykové prostředky, jako jsou např. pohledy, mimika,

kinezika, proxemika, gestikulace, haptika aj. Součástí této kapitoly je i část zaměřená na paralingvální jevy.

Dále následuje praktická část, v níž jsou analyzovány videonahrávky pořízené na 1. a 2. stupni základních škol převážně v Plzeňském kraji. Ty jsou stěžejním předmětem předložené diplomové práce. Poslední část práce je zaměřena na závěrečné shrnutí.

Cílem této práce bylo vymezit základní typy kontaktních prostředků v rovině verbální i neverbální a jejich funkci v pedagogické komunikaci a na základě těchto poznatků analyzovat pořízený zvukový materiál s ohledem na konkrétní typy kontaktních prostředků a jejich četnost, srovnat jejich využití a funkčnost na 1. a 2. stupni základní školy a doložit je na konkrétních příkladech.

V praktické části byla pro šetření této problematiky zvolena metoda pozorování. Prostřednictvím videokamery byly pořízeny potřebné záznamy. Aby však mohl být tento postup realizován, bylo zapotřebí získat souhlasy učitelů, rodičů žáků a samotných žáků, kteří měli být hlavními aktéry těchto záznamových materiálů. Zde nastaly komplikace, jelikož pořizování videozáznamů bylo pro některé velmi nepříjemné a s natáčením nesouhlasili. Na základě získaných videí byla uplatněna deskriptivní metoda.

Teoretická část

1 Pedagogická interakce jako prostředek pedagogické komunikace

Pedagogickou interakcí se rozumí vzájemné působení dvou a více subjektů během výchovně vzdělávacího procesu (Linhartová, 2001, s. 4). Šikulová (2014, s. 3) uvádí, že účastníky této interakce mohou být rodiče, pedagogové, vychovatelé a žáci v určitém výchovném a vzdělávacím prostředí, jakým je například rodina, škola, zájmový kroužek apod.

Jedním z nejvýznamnějších prostředků tohoto vzájemného působení je pedagogická komunikace. Podle Gavory (2007, s. 28-29) je zpravidla časově i prostorově ohraničena a kromě aktérů komunikačního procesu je stanoven i obsah a především cíl komunikace.

V pedagogické komunikaci se převážně jedná o cíl výukový, kterého lze dosáhnout jazykovými i neязыkovými prostředky. Linhartová (2001, s. 4) konstatuje, že přestože je pedagogická interakce považována za jednostranné působení, ve skutečnosti se ve většině případů jedná o vzájemné působení dvoustranné.

V praxi je uskutečňována mezi lidmi v určitém sociálním prostředí, kdy konkrétní jedinci zastávají nejrůznější sociální role (Šikulová, 2014, s. 3). Gavora (2007, s. 16) uvádí, že společenské role lze obecně definovat jako způsoby chování v rámci určitého sociálního postavení. Pro každou sociální roli je typický jistý způsob chování a vystupování, jež se od daného člověka očekává. Sociální role nejsou dědičné, nýbrž se získávají osvojením v rámci socializačního procesu. V souvislosti se zkoumanou problematikou se budeme zabývat rolami učitele a žáka. Jejich vzájemná komunikace a chování jsou vázány jasně danými pravidly. Jak uvádí autor, roli učitele zastává člověk, který vzdělává žáky a výchovně na ně působí.

2 Pedagogická komunikace

Pojem „pedagogická komunikace“ Gavora (1988, s. 248) definuje jako *vzájemnou výměnu informací mezi účastníky výchovně vzdělávacího procesu, která slouží výchovně vzdělávacím cílům. Informace se v ní zprostředkovávají jazykovými a nejazykovými prostředky. Má stránku obsahovou, procesuální a vztahovou.* Mareš a Křivohlavý (1989, s. 30) obdobně uvádějí, že pedagogická komunikace sleduje pedagogické cíle, napomáhá vychovávat a vzdělávat. Ve své publikaci autoři zmiňují také různá pojetí tohoto druhu komunikace. Samotný přívlastek „pedagogická“ podněcuje k mylné představě, že se jedná výhradně o komunikaci mezi učiteli a žáky – tj. komunikaci ve škole. Pedagogická komunikace však v širším slova smyslu zahrnuje rovněž výchovně vzdělávací působení odehrávající se v rodině a v předškolních či mimoškolních zařízeních.

2.1 Principy pedagogické komunikace

Grice (1991, s. 309) jako první prezentoval čtyři základní maximy – maximu kvantity (Maxim of Quantity), maximu kvality (Maxim of Quality), maximu relevance (Maxim of Relation), maximu způsobu (Maxim of Manner). Tyto poznatky převzala do své publikace Nelešovská (2005, s. 28) a vztáhla je ke komunikaci pedagogické. Podle Nelešovské k zásadám pedagogické komunikace patří princip kooperace, maxima kvantity, maxima kvality, maxima relevance a maxima způsobu.

Princip kooperace je základním charakteristickým rysem pedagogické komunikace. Je založen na vzájemné spolupráci a formulování replik v dialogu přesně tak, jak je vyžadováno. Podstata maximy kvantity spočívá v zásadě sdělování dostatečného množství informací, ale ne více, než je nezbytně nutné. Sdělení má být totiž dostatečným způsobem informativní, ale současně má být úsporné. Podstata maximy kvality je založena na sdělování pravdivých informací (princip nelhat). Rovněž by nemělo být vyřčeno nic, co není podloženo dostatkem důkazů. Podstata maximy relevance znamená sdělování toho, co je v určitém okamžiku podstatné a zároveň vhodné s ohledem na téma, cíle a ostatní účastníky. Poslední zásadou pedagogické komunikace je podstata maximy způsobu, která spočívá v zásadě jasného, srozumitelného, přesného a jednoznačného vyjadřování.

2.2 Funkce pedagogické komunikace

Mareš a Křivohlavý (1995, s. 25-26) uvádějí, že pedagogická komunikace je nástrojem ke zprostředkování společných aktivit a pracovních postupů jejích účastníků. Mnohdy na ní závisí úspěšnost, či neúspěšnost těchto činností a technik. Pedagogická komunikace slouží především k výměně informací, zkušeností, motivů, postojů, názorů, pocitů atp. Tento způsob komunikace formuje jak osobní a neosobní vztahy jejích účastníků, tak jejich osobnosti (žáků). Ve vztahu k výchově a vzdělávání je jak slovním, tak mimoslovním prostředkem ke splnění cílů, interpretaci učiva apod. Pedagogická komunikace rovněž zajišťuje fungování, vývoj, dynamiku a stabilitu každého výchovně vzdělávacího systému.

Pedagogická komunikace je velmi důležitým prostředkem, který nám slouží k realizaci výchovy a vzdělávání. Dále zprostředkovává vztahy, společnou činnost mezi aktéry komunikačního procesu – učitelem a žákem a mezi žáky navzájem.

2.3 Náplň pedagogické komunikace

Podle Mareše a Křivohlavého (1989, s. 31) byla náplň pedagogické komunikace shodná s učivem, které bylo dáno v minulosti učebními osnovami. Obsah se mohl velmi často měnit. V současné době vycházíme ze školního vzdělávacího programu, který je realizován na základě rámcového vzdělávacího programu. I v tomto případě pedagogická komunikace slouží k předávání sociálních zkušeností či k výměně učebních informací. Náplň pedagogické komunikace je závislá na pedagogické funkci, kterou plní - viz podkapitola 2.2 výše.

Pedagogická komunikace slouží zvláště ke sdělování nejrůznějších informací. Náplní pedagogické komunikace jsou také postoje k samotnému sdělení, a to včetně postojů k naslouchající osobě. Obsahem pedagogické komunikace jsou také emocionální vztahy, které jsou charakteristické především pro neverbální komunikaci či požadavky na určité reakce, tj. potvrzení přijetí informace, její akceptace apod. Pedagogická komunikace naplňuje také další pravidla komunikace, to znamená, že obsahuje využití dalších verbálních i neverbálních prostředků.

Učitel sděluje žákům informace, které mohou mít různý charakter. Regulativními informacemi se rozumí sdělení, jimiž jsou učitelem navazovány, organizovány, regulovány a hodnoceny činnosti, např. úkoly, otázky, pokyny, instrukce, zákazy, pochvaly aj., které vedou k naplnění cílů výuky. V případě afektivních informací se jedná o sdělení, která rozvíjejí názory, postoje, zájmy či potřeby žáků. Prostřednictvím těchto informací lze působit na emocionální a volní oblast jedinců. Mezi kognitivní informace jsou řazena sdělení, která jsou pro žáky zcela nová. Tyto informace žákům podává buď učitel, nebo je žáci objevují samostatně – např. prostřednictvím učebnic, časopisů, encyklopedií, internetu a dalších (Šikulová, 2014, s. 5).

Během pedagogické komunikace jsou důležité také zvláštnosti dílčích předmětů či učiva. Mareš a Křivohlavý (1989, s. 38) ve své publikaci uvádějí, že *pokud má učivo výrazně logickou strukturu učiva (např. v matematice, nebo gramatice) učitel podvědomě zužuje své kontakty se žáky*, prioritou je totiž sdělení obsahu. Pedagogickou komunikaci tak lze v tomto případě charakterizovat jako stereotypní, fádni a chudou. Učivo typické názorností je ideální pro zapojení představivosti, což pedagogickou komunikaci opět rozšiřuje. V tomto případě je komunikace pestrá a bohatá. Průběh pedagogické komunikace je závislý jak na náplni, tak na osobnosti učitele, aktivitě žáků, využitých metodách a v neposlední řadě na pravidlech komunikace (Mareš, Křivohlavý, 1989, s. 37–38).

2.4 Pravidla pedagogické komunikace

Každá sociální komunikace, včetně komunikace pedagogické, má svá pravidla. Obecně se jedná o tzv. komunikační pravidla, která jsou přesně formulována a určena obecnými pravidly chování v určité společnosti. Tato pravidla jsou rovněž výsledkem dohody mezi jednotlivými účastníky komunikace. Mareš a Křivohlavý k tomu dodávají: *Také pedagogická komunikace má svá pravidla, počínaje oslovením účastníků a konče určením místa, kde bude probíhat. Část komunikačních pravidel je přesně formulována, část je stanovena obecnými pravidly chování v dané společnosti, část je výsledkem dohody mezi konkrétními účastníky* (Mareš, Křivohlavý, 1995, s. 32).

V rámci frontálního vyučování ve třídě má podle Jůvy (2001, str. 79) učitel právo: *kdykoliv si vzít slovo, hovořit s kým chce, zvolit téma rozhovoru, rozhodovat o délce hovoru, hovořit v kterékoliv části učebny a v neposlední řadě hovořit v jakékoliv poloze. Z toho vyplývá, že komunikaci ve třídě zahajuje vždy učitel. Pro dialog si zcela dobrovolně vybírá konkrétního žáka, skupinu žáků nebo celou třídu. Učitel rovněž zasahuje do hovoru žáka, skupiny žáků nebo třídy. Téma hovoru učitele ve třídě je, jak již bylo uvedeno, dáno obvykle učebními osnovami. Učitel však může dané téma pozměnit, nebo na základě vlastního uvážení zvolit jiné téma. Délka hovoru učitele není nikterak limitována. V mnohých případech není omezena ani zvoněním na konci vyučovací hodiny. Učitel může v průběhu svého výkladu hovořit z různých míst ve třídě (kupříkladu u katedry, v uličce mezi lavicemi apod.), rovněž může při komunikaci s žáky využívat různých poloh – může hovořit vestoje, v polosedě, vsedě či při chůzi.*

Z uvedeného tedy vyplývá, že žák smí hovořit, jen když dostane slovo, jen s tím, s kým má určeno, jen o tom, co má určeno, jen tak dlouho, jak je určeno, jen na místě, které má určeno, a jen vestoje. Žáci ve třídě dostávají slovo až v okamžiku, kdy jim je uděleno učitelem. To znamená, že žáci by neměli hovořit bez povolení učitele, tedy kdy se jim zachce. Žáci hovoří pouze k osobě, která jim položila otázku či jiný pokyn k odpovědi, ve většině případů tedy hovoří k učiteli. Téma hovoru nezávisí na žácích, jak již bylo zmíněno, je dáno učitelem, a to v podobě otázky nebo pokynu. Žáci mohou být ve svém hovoru kdykoliv přerušeni učitelem, nebo naopak mohou být vyzváni k tomu, aby v hovoru pokračovali. Žáci hovoří většinou v lavici anebo na výzvu učitele u tabule (Jůva, 2001, str. 79).

Tato výše uvedená komunikační pravidla žáky silně omezují, snižují jejich aktivitu a samostatnost. Jednoduše lze říci, že žáci jsou neustále v pozici jakýchsi „čekatelů“. Taková pozice je přínosná pro udržení disciplíny ve třídě, podporuje však pasivitu žáků. Pravidla uplatňovaná při komunikaci učitele s žáky ve třídě jsou částečně zakotvena ve vnitřním řádu školy – ve školním řádu (Gavora, 2007, s. 42-43). Střelec (1998, str. 153) uvádí, že komunikace ve třídě by měla probíhat dle těchto pravidel: *podporovat samostatný projev, dbát na správné používání mateřského jazyka, oceňovat aktivitu a*

samostatnost, dávat příležitost k samostatným rozhodnutím s odpovědností za ně, dodržovat a vést k dodržování zásad slušného a společenského chování, oceňovat a podporovat týmovou práci, vzájemnou pomoc, pěstovat pocit sounáležitosti ke třídě, škole, městu, národu, dávat najevo nespokojenost a netolerovat hrubost a agresivitu, vést děti k toleranci k názorům ostatních, učit žáky naslouchat a vést dialog na dané téma a vést děti ke schopnosti klidně diskutovat, argumentovat, přijímat názory bez zbytečných emocí, řešit problémy konstruktivně nikoliv hádkou.

Velmi záleží na pedagogicko-psychologických zkušenostech učitele. Jestliže učitel změní formu a metody výuky, změní se i struktura komunikace. Bude nutné poupravit i dosavadní komunikační pravidla, která byla ve školní třídě nastavena.

3 Kontaktové prostředky v pedagogické komunikaci

V lidské komunikaci a také v komunikaci pedagogické jsou využívány kontaktové prostředky verbálního a neverbálního charakteru. Zatímco v minulosti se v pedagogické praxi vyskytovaly spíše verbální kontaktové prostředky, v posledních letech jsou ve výuce často uplatňovány také prostředky neverbální. Verbální komunikace je uvědomělým projevem účastníka komunikace za účelem přenosu různých informací. U neverbální komunikace tomu tak vždy být nemusí, ne vždy se jedná o uvědomělý projev. U tohoto typu komunikace jsou využívány výrazové prostředky např. ke sdělení zpětné vazby, tj. souhlasu či nesouhlasu, dále mohou vyjadřovat postoje nebo emocionální stavy.

3.1 Verbální kontaktové prostředky

V pedagogické komunikaci, která probíhá ve škole, je primárním kontaktním prostředkem řeč. Verbální komunikace zahrnuje jak mluvenou podobu slov, tak i psanou formu. Díky tomuto typu komunikace se dají přesně definovat pojmy, vyjadřovat myšlenky a vztahy mezi určitými jevy. Učitel by měl být schopný předat je žákům jak ve slovní, tak i psané podobě.

Gavora (2007, s. 60-61) popisuje, že verbální komunikace je uskutečňována prostřednictvím jazyka. Jedná se o typickou výbavu člověka, která umožňuje jeho sociální,

kulturní a technický rozvoj. Ve školním prostředí je jazyk základem ústní a písemné komunikace. Přirozený jazyk má podle autora tyto roviny: gramatiku, lexikum, výslovnost a pravopis. Gramatika je kostrou jazyka, jedná se o souhrn pravidel správného používání jazykových forem. Jsou používány společně s lexikem pro vyjádření prakticky neomezených myšlenek. Tato pravidla umožňují porozumění dříve neslychaným větám, tvorbu vět bez předlohy apod. Zvukový neboli fonologický systém jazyka a písmo (pravopis) pak dávají myšlenkám zvukovou a písemnou formu. Od jazyka je nutno odlišit řeč. Jazyk je systémem a řeč je činností. Řečí se rozumí realizace jazykových pravidel při řečové činnosti. Základem verbální komunikace je slovo, z tohoto důvodu se používá také označení „slovní komunikace“. Za verbální komunikaci však nejsou považovány hlasové prostředky, kterými jsou realizována slova (např. hlasitost a rychlost řeči, pauzy, zabarvení hlasu apod.). Viz podkapitola 3.2 dále.

Verbální komunikace probíhá nejčastěji ve formě monologu nebo dialogu (střídání monologu a dialogu v průběhu vyučování). Na základě výsledků výzkumu M. Samuhelové z roku 1988, který ve své publikaci zveřejnili i Mareš a Křivohlavý (1995, str. 39), je uvedeno, že *v hromadném vyučování převládají tři komunikační struktury. Nejčastější je oboustranná komunikace mezi učitelem a jedním žákem (42 % výskytu). Jde o dialog, typický pro opakování a zkoušení. Druhou nejfrekventovanější strukturou je jednosměrná komunikace od učitele ke třídě (30 % výskytu). Jde o monolog učitele při výkladu nového učiva, hodnocení třídy, oslovování všech žáků apod. Třetí v pořadí je jednosměrná komunikace od učitele k žákovi jako jednotlivci (10 % výskytu). Učitel dává žákovi pokyn, příkaz, klade otázku, žák však slovně neodpovídá.*

3.1.1 Monolog

Gavora (2007, s. 80) konstatuje, že v pedagogické verbální komunikaci se v případě monologu jedná o souvislý projev učitele, u kterého jsou přítomni žáci, kteří však aktivně nevstupují do komunikačního projevu. Monolog ve vyučování může být ve formě vysvětlování učiva, delší odpovědi žáka, rozpravy či referátu. Může tvořit až čtvrtinu vyučovací hodiny. Na nižších stupních je verbální komunikace v podobě monologu méně častá než na vyšších stupních. Jeho frekvence a délka závisí na stylu výuky učitele a

předmětu. Může být předem připravený (např. přednáška, nebo referát), či nepřípravený. Monolog může mít také písemnou předlohu. Jak již bylo uvedeno, monolog je využíván nejčastěji pro vysvětlování učiva. Jedná se o způsob, kterým učitel seznamuje žáky s učivem (snaží se o to, aby žáci učivu porozuměli). Učitel musí pro vysvětlování učiva disponovat perfektními znalostmi. Vysvětlování učiva obvykle probíhá ve třech fázích: expozice, prezentace a závěr. Na vysvětlování učiva jsou kladeny určité požadavky, jako je plánovitost (příprava na hodinu ze strany učitele), problémovost (nevhodné je konstatování názorů, přístupů, způsobů a alternativ řešení, neschematický přístup a nereproduktivní ovládání učiva) a názornost (využívání příkladů, ilustrací, schémat apod.).

Forma monologu se tedy v současné době nepreferuje. Žáci v jednostranném projevu učitele nemusí aktivně poslouchat, což vede k neefektivnímu vnímání a vstřebávání nových poznatků a informací. Vhodnější jsou aktivizující formy, kdy jsou žáci zapojeni do výuky a jsou nuceni aktivně se podílet na vyučovacím procesu. Děti na základní škole udrží pozornost mnohem kratší dobu než žáci středních škol, proto je žádoucí proložit monolog dialogem a následně různými aktivitami a úkoly. Žáci se také mohou podílet na projektové či kooperační formě vyučování.

3.1.2 Dialog

Další formou verbální komunikace je dialog. Tento typ je založen na komunikaci dvou či více lidí. Dialog musí splňovat několik zásad. Patří mezi ně především: střídání replik, střídání role hovořícího a naslouchajícího, reakce jednoho účastníka na druhého, aktivní naslouchání účastníka komunikace a hledání společného významu. Replikou se rozumí řeč účastníka komunikace, která navazuje na předchozí projev. Repliky jsou charakteristickým rysem dialogu, neboť dialog je složen z replik jdoucích po sobě. V rámci dialogu dochází nejen ke střídání těchto replik, ale také rolí účastníků komunikace. V dialogu vždy hovoří jeden jeho účastník a druhý mu naslouchá, poté se role vymění. Charakteristickým rysem je, že jeden účastník komunikace reaguje na druhého. Pro dialog je rovněž typické aktivní naslouchání účastníka komunikace. Naslouchání hovořícímu účastníkovi komunikace lze projevit jak verbálně, tak neverbálním způsobem. K verbálnímu projevu patří např. přitakávání „ano“, „hmm“ a další. Neverbálním

vyjádřením může být kupříkladu přikyvování hlavy. Cílem dialogu je také snaha o porozumění, dohodnutí, dospění ke společnému významu či názoru mezi jeho účastníky (Gavora, 2007, s. 86-87).

Nejčastější formou komunikace je v pedagogické praxi dialog učitele se žákem. Dialog se ve výuce uplatňuje v nejrůznějších didaktických funkcích - slouží například k prezentaci nových informací. Je vhodným prostředkem pro zjištění znalostí žáků, vysvětlování a opakování učiva. Z dalších funkcí dialogu stojí za zmínku rozvíjení osobnosti žáků – jejich zájmů, názorů, představ, postojů, přesvědčení apod. Dialog je rovněž motivujícím nástrojem. Může vyjadřovat pochopení, uznání, pochvalu, povzbuzení. Dialog rozvíjí také sociální stránku výuky.

Kolář (2007, s. 12) píše, že v souvislosti s dialogem mají žáci možnost naučit se výběru dle svých schopností. Dále je jim umožněno plánování postupů, úkolů, pracovního a volného času. Dialog podporuje pevnou vůli žáků v souvislosti s dokončováním započatých úkolů, plněním předsevzetí či překonávání různých překážek. Je rovněž vhodným prostředkem pro motivaci žáků k práci. Dialog jim dává také možnost sebehodnocení.

3.1.3 Kontaktní slova a signály

Müllerová a Šimečková (1987) na základě zkoumání prací Roloffové (1984) docházejí k závěru, že primárně kontaktní funkci mají např. *oslovení, pozdravy, různé zdvořilostní formule, dále modální částice, kontaktní členící signály atp. Z gramatických prostředků má kontaktní platnost např. 2. os. sg. nebo pl. u sloves a s ní spjaté tykání, nebo vykání. V Encyklopedickém slovníku češtiny (2002, s. 347) je uvedeno, že kontaktním prostředkem mohou být kromě výše uvedených výrazů i upozorňovací a kontaktní citoslovce (haló, hej, hola, člověče, panečku, lidičky), dále výrazy slovesného původu (prosím, rozumíš, podívej se, hled', počkej, poslechni, poslyš, víš), výrazy jiného původu (pravda, vid', že, ne), kontaktní dativ, užití slovesa „mít“ místo slovesa „být“ ve funkci tzv. objektové spony (vždyť už to máš = je), užití forem gramatické kategorie sloves 1. os., nebo 2. os. pl.*

Slova bez vlastního lexikálního významu

Svobodová (2000, str. 53-54) uvádí: *Výskyt kontaktních slov bez vlastního lexikálního významu je nejčastěji doložen v replikách s navazovacím a, tak, nebo takže. Jako příklad ve své publikaci uvádí několik příkladů: Učitel: a kdo jste mamince vyrobil (...) dáreček; a už se uklidníme; takže Honziku budeš říkat; tak a povídej; takže než začneme; takže dobrý den.*

Dále autorka konstatuje, že z uvedených kontaktních signálů má překvapivě vysoký výskyt takže, a to ve většině případů nikoli jako prostředek nadvětně vyjadřovaného důsledkového či následkového významového poměru, ale jako obecně rozšířené neutrálně pojímané kontaktně-navazovací slovo. Jako důvod uvádí učitelský zlovyk. Tato slova mohou dialog zatěžovat, až brzdit. Mezi kontaktní obraty řadíme i další používané výrazy, např.: prosím vás, že ano, že jo? víš?

Zdvořilostní obraty

Müllerová (1997, s. 101) píše, že: *zdvořilostní obraty (ustálená vyjádření společenského vztahu partnerů) slouží také výhradně k udržování společenského kontaktu mezi partnery, hlavně v rozhovorech z oblasti společenské konverzace. Za zdvořilostní obraty můžeme pokládat i různé pozdravy; ty však slouží spíše k začínání a ukončování rozhovorů, kromě toho mají také výraznou funkci kontaktní. Na začátku vyučovací hodiny se žáci s vyučující nejčastěji zdraví neverbálně, a to ve stoje. Učitel může dodat pozdrav i verbálně.*

Oslovení

Kneřová (1995) uvádí, že oslovení mají ve školním dialogu často místo ve výzvěch a otázkách a stávají se jejich adresou, ani z hlediska sémantiky nejsou významově prázdná jako výše uvedená typická kontaktní slova, která dialog spíše zatěžují, až brzdí. Vokativy a jejich ekvivalenty, zvláště jsou-li vhodně voleny a rozmístěny, naopak dialog svým způsobem zrychlují. Autorka také uvedla několik způsobů jmenného oslovování, a to

oslovení křestním jménem, příjmením a tituly různého druhu, které vyjadřují míru vzájemné distance (pane, paní, slečno, kolego, přátelé).

Největší efekt kontaktnosti má podle Svobodové (2000, s. 53-54) oslovení na začátku výpovědi. Pokud učitel použije oslovení uprostřed nebo na konci výpovědi, nemusí to primárně sloužit k navazování kontaktu, ale spíše k adresování nějakého sdělení, např. výzvy nebo otázky.

Častým vokativem jsou oslovení žáka vlastním jménem, především křestním jménem, nebo jsou používána i jiná oslovení, převážně hromadná. Svobodová (2000, s. 54) dále doplňuje: *Místo pravých vokativů může posloužit k adresování výzvy nebo výzvoř-otázkového podnětu jméno adresáta v nominativu. Ve škole je to jev velice častý, protože souvisí s modifikacemi gramatických kategorií (sloveso je zde v indikativu a věta je formálně oznamovací)*. Jako příklad uvádí: *co říká radim (= řekni to, radíme); doufám že hanka to řekne; lenka se teď posadí a pokračuje míša* (Svobodová, 2000, s. 55).

Zdrobnělá křestní jména jsou ve velké míře užívána především na prvním stupni základní školy. Čím jsou žáci mladší, tím je výskyt zdrobnělin častější. Tímto výzkumem se zabývala ve své publikaci Svobodová (2000, s. 56), autorka zde uvádí i konkrétní příklady.

Hromadná oslovení jsou využívána při oslovování větší skupiny žáků nebo celé třídy. Jsou vhodná pro udržení kontaktu či pro jeho prvotní navázání. Autorka uvádí několik příkladů: *děvčata, přece se nenecháte zahanbit; všichni se podívejte na tabuli, holky se taky dívají; máte na to děcka dost času, tak si to promyslete; už se holoubkové nebavte; a co je to milánkové tady dole, kdo to pozná* (Svobodová, 2000, s. 57).

3.1.4 Paralingvistické jevy

Součástí verbálních kontaktních prostředků jsou také tzv. paralingvální jevy. Jedná se například o intenzitu hlasového projevu, intonaci, barvu hlasu, délku řeči, správnou artikulaci, rychlost či tempo řeči, přestávky v řeči, přesnost řeči a způsob předávání slova.

Müllerová a Šimečková ve svém článku (1987) předkládají, že právě výše uvedené prostředky mohou mít v dialogické komunikaci výraznou kontaktní funkci. Nejdůležitější roli podle autorek mají především intonace a pauzy, které se významně podílí *na udržování kontaktu v monologických a dialogických projevech*.

3.2 Neverbální kontaktní prostředky

Müllerová a Šimečková (1987) tvrdí, že *významnou úlohu při navazování a udržování kontaktu mají kromě prostředků jazykových i prostředky neverbální (např. gestikulace, mimika, směr pohledu mluvčích apod.)*.

Neverbální neboli nonverbální (také mimoslovní) komunikace je způsobem dorozumívání, při kterém se nepoužívá slov, ale celý komplex mimoslovních signálů. Pomocí neverbálních prostředků jsou vyjadřovány různé pocity (tj. emoce, nálady, afekty apod.). Slouží k předávání citově zabarvených sdělení, příjemných i nepříjemných. Tímto způsobem je řízen také průběh interakce mezi lidmi.

Jůva (2007, s. 82) rozlišuje následujících 8 základních neverbálních způsobů komunikace, jež se vyskytují v interakci „učitel → žák“: *pohledy – řeč očí, výrazy obličeje – mimika, pohyby – kinezika, fyzické postoje – konfigurace všech částí těla, gesta – gestika, dotek – haptika, přiblížení, či oddálení – proxemika a úpravou zevnějšku a životního prostředí*. Všechny výše uvedené způsoby neverbální komunikace nelze od sebe oddělit, protože se navzájem doplňují a společně vytvářejí nerozdělitelný komplex.

3.2.1 Pohledy

Jedná se o nejčastější způsob neverbální komunikace. Dáváme tím žákovi najevo, že ho vnímáme a posloucháme. V souvislosti s tímto způsobem komunikace musíme brát v potaz podle Mareše a Křivohlavého (1989, s. 105-107) několik specifických prvků: směr zorné osy, délku doby jednoho pohledu, četnost pohledů, celkový objem pohledů, sled pohledů, úhel pootevření víček, tvary obočí, vrásky kolem očí, frekvenci mrkacích pohledů a velikost zornic.

Směr zorné osy určuje, na jaký cíl pohled směřuje. V pedagogické komunikaci se jedná o pohled učitele na konkrétního žáka ve třídě, pohled žáka na učitele apod. Velmi

citlivé jsou však pohledy z očí do očí. Jestliže tento střet zorných os dvou jedinců trvá déle, než je běžné, jsou tyto pohledy většinu posuzovány negativně.

Dalším citlivým aspektem může být četnost pohledů. Učitel soustřeďuje pohled na celou třídu žáků v průběhu vyučovací hodiny a dále pak na jednotlivé žáky zvlášť. Ti vnímají frekvenci, s jakou se na ně učitel dívá, a četnost pohledů, která je orientována na ostatní žáky ve třídě. Jedná se o jakýsi ukazatel „zájmu“ učitele o jednotlivé žáky ve třídě. Podle Meškové (2012, s. 110) využívá učitel též dlouhého pohledu k usměrnění vyrušujícího žáka, aniž by musel použít kárání či napomínání. Sledem pohledů se rozumí pořadí pohledů během komunikace. Lze pozorovat např. to, na koho se učitel díval dříve, než se podíval na jiného žáka atp.

Dalším prvkem neverbální komunikace v podobě pohledů je úhel pootevření víček. I zde mohou být značné rozdíly. S pohledy jsou spjaty také nejrůznější výrazy, např. svraštění obočí, pokrčení čela aj. Určitý význam mají také vrásky kolem očí. Frekvence mrkacích pohybů je spjata jak s fyziologickými ději, tak s duševními stavy. Na velikost zornic má vliv jas zorného pole a intenzita emocionálního stavu člověka (velký průměr zornic svědčí o vysoké hladině pocitů). Mareš a Křivohlavý (1989, s. 107) dále ve své publikaci uvádějí konkrétní poznatky, které byly zjištěny realizací celé řady výzkumů: žáci, kterým je udělována pochvala, se častěji dívají do očí učitele, naproti tomu kárání žáci mají tendence omezovat oční kontakt s učitelem. Žáci se na sympatického učitele dívají častěji než žáci, kteří k učiteli nemají tak vřelý vztah. Toto zjištění lze uplatnit také mezi jednotlivými žáky. Vyjádření nesouhlasu učitele s tvrzením žáka snižuje objem pohledů žáka na učitele. Pohledy žáků na učitele jsou ovlivňovány také tématem rozhovoru. Věcná/neosobní témata zvyšují objem pohledů žáků na učitele, osobní témata naopak tento objem pohledů snižují. Tyto poznatky však platí jen za jistých podmínek. Jsou ovlivňovány kupříkladu působením osobnostních rysů, pohlavím, mezilidskými vztahy, sociálním chováním.

Ve školní komunikaci je pro učitele i žáky oční kontakt velice důležitý. Pokud vyučující bude oční kontakt minimalizovat, žáci mohou začít ztrácet pozornost, vyrušovat anebo se věnovat jiným činnostem. Čím mladší žáci jsou, tím je oční kontakt více žádoucí.

Učitel díky pohledům může od žáků dostávat zpětnou vazbu, jestli ho žáci vnímají, zda je dokázal zaujmout a zda žáci porozuměli probíranému učivu.

3.2.2 Výrazy obličeje

Sdělování v podobě výrazů obličeje může mít formu různých gest, která jsou dána kulturou (tradicemi), nepsanými společenskými normami určité země či tzv. instrumentálními pohyby (např. při kýchání či zívání) (Mareš, Křivohlavý, 1989, s. 108-109). Nejčastěji se však jedná o sdělování emocí (citů, pocitů, nálad, prožitků a afektů). Z těchto emocí lze díky výrazům v obličeji rozpoznat překvapení, strach a bázeň. Některé emoce mají dvojí podobu, kupříkladu štěstí či neštěstí, radost nebo smutek, klid nebo rozčilení, spokojenost či nespokojenost, zájem nebo nezájem. Emoční projevy mohou mít různou délku trvání. K rozpoznání emocí slouží např. Ekmanova metoda FAST, prostřednictvím níž dochází ke studiu obličeje ve třech oblastech (oblast čela až po obočí, oblast očí a víček a oblast tváří, nosu a úst). Tato metoda využívá obrazového atlasu, pomocí kterého se dají identifikovat různé emoce. Dále mohou učitelé využívat množství pořádaných výcvikových programů, jejichž cílem je naučit se rozpoznávat emocionální stavy lidí z výrazů obličeje.

Komunikace pomocí mimiky sděluje tedy naše emoce a pocity, které se dají vyčíst z výrazu lidské tváře, aniž bychom u toho využívali slova. Zahrnuje pohyby čela, obočí, očí, tváří, rtů a brady. Ne vždy ale výraz tváře odpovídá pocitům. Někteří lidé umí své pocity velmi dobře skrývat nebo je vyjadřují jinak, než jsme zvyklí. Učitel by se měl snažit tyto signály snažit rozpoznat, aby nedocházelo k případným nedorozuměním či konfliktům. Učitel by měl mít vždy příjemný výraz v obličeji a úsměv na rtech. Působí tak na žáky sympaticky a tím v nich může probudit větší zájem např. o vyučovaný předmět nebo probíranou látku. Dáváme tím také najevo žákům zpětnou vazbu. Někteří učitelé na základních školách využívají k hodnocení testů nebo různých cvičení tzv. smajlíky. Podle výrazu tváře daného razítka žák ví, jak se mu test povedl. Lidé těchto symbolů ale také využívají ve svých e-mailech či SMS zprávách právě pro vyjádření pocitů a nálad.

3.2.3 Pohyby

Neuvědomělými pohyby různých částí těla se zabývá kinezika. Každý člověk disponuje pohyby, které jsou pro něj charakteristické. Mareš a Krivohlavý (1989, s. 109-110) uvádějí, že rozsah pohybů je spjat s intenzitou emocionálního prožívání dané situace. V této souvislosti je pozornost věnována tzv. komunikačním pohybům (nikoliv pohybům v rámci pracovních činností). Tyto komunikační pohyby lze klasifikovat dle pohybujících se částí těla a dle rozsahu pohybu – kupříkladu pohybem hlavy lze vyjádřit souhlas nebo nesouhlas, strnulým a nehybným držením hlavy lze vyjádřit neúčast či vzdor apod.

Učitelovy pohyby by měly být vždy sebevědomé, přirozené, nenucené. Měly by účelně doprovázet mluvený projev vyučujícího, aniž by byly rušivými elementy pro žáky. Zkušený učitel již pomocí pohybů žáka pozná, zda je žák například nervózní, připravený či nepřipravený na zkoušení atp.

3.2.4 Fyzické postoje

Polohou a držením těla se zabývá tzv. posturologie. Prostřednictvím fyzických postojů můžeme rozpoznat, zda se jedinec ke komunikaci staví otevřeně, či uzavřeně. U dvou a více osob můžeme pozorovat postoje souhlasné, nebo nesouhlasné. Pozornost je věnována také změnám těchto postojů v průběhu komunikace. Postoje, a to přátelské i nepřátelské, lze vyjádřit zaujetím určité polohy těla, rukou, nohou, hlavy či dalších částí těla (Mareš, Krivohlavý, 1995, s. 110). Jako negativní gesto je označováno, pokud má učitel zkřížené ruce přes hrudník. Značí to uzavřený či negativní postoj ke komunikaci. Vhodné je, aby měl vyučující ruce volně nebo je využíval ke gestikulaci ve výšce oblasti pasu a níže.

3.2.5 Gesta

Gesta nejsou v neverbální komunikaci přirozenými nonverbálními projevy, ale vyjádřeními, která jsou spjata s určitou kulturou. Z tohoto důvodu je nutné gesta odlišit od sdělovacích pohybů a sdělovacích postojů. Jako příklad lze uvést vyjádření souhlasu a nesouhlasu pohyby hlavy (v České republice a mnoha dalších evropských zemích se přikyvováním hlavy vyjadřuje souhlas, naopak v jiných státech – v Bulharsku či Řecku –

se takto vyjadřuje nesouhlas). V pedagogické komunikaci však mají gesta důležitý význam. Učitelé používají gest např. pro neverbální vyjádření „sedněte si“ či „vstaňte“, a to pohybem ruky směrem dolů nebo nahoru. Při používání gest je pro správné pochopení nutná důslednost (Mareš, Krívohlavý, 1989, s. 110-111). Gesta provázejí učitele po celou dobu vyučování – ať již chce žákům naznačit tvar či délku, zdůraznit určitou část výkladu nebo je na něco upozornit pomocí zdvihnutého ukazováčku. Gestikulace učitele při vyučovací hodině by měla být vždy účelná a měla by doprovázet nebo částečně nahradit verbální projev. Pokud jsou gesta přehnaná a nelogická, může to narušovat pozornost žáků (např. manipulace s propiskou, klepání prsty, hra s řetízkem či kroucení vlasů...).

3.2.6 Doteky

Sdělováním pomocí doteků se zabývá tzv. haptika. Pomocí dotyku se dají vyjádřit nejrůznější emoce, ať již kladné, či záporné. Haptika se dá aplikovat, i pokud někoho chceme usměrnit v chování, nebo mu naopak projevit určité sympatie. V pedagogické komunikaci musí být v této oblasti učitelé velmi opatrní. Žák by si mohl danou situaci špatně vyložit a mohlo by dojít ke zbytečným konfliktům. Proto se tělesnému kontaktu spíše vyhýbáme a volíme např. ústní pochvalu, než abychom dali přednost pohlazení či poklepání po rameni. Dotekem ruky může učitel žáka povzbudit či ukáznit, přesto je lepší se osobnímu kontaktu vyhnout. Gavora (2005, s. 132-133) uvádí ve své publikaci, že se učitel smí dotknout pouze hlavy, ramen, zad a rukou.

3.2.7 Přiblížení či oddálení

Přiblížení nebo oddálení znamená vytváření určitého odstupů mezi lidmi. Touto problematikou se zabývá tzv. proxemika. Obecně rozlišuje proxemika čtyři zóny - intimní zóna je do 45 cm. Toto přiblížení se ve škole nevykytuje, je charakteristické pouze pro osoby velmi blízké, jako jsou např. manželé, matka a dítě apod. Druhou zónou je sféra osobní. Ta odpovídá vzdálenosti mezi 45 až 120 cm. Do tohoto prostoru pouštíme hlavně partnera, rodinu a blízké přátele. Sociální sféra má rozmezí 120 - 360 cm. Kromě obchodních jednání a skupinových diskusí sem spadá například i zkoušení žáka. Poslední zóna je označována jako veřejná. Pohybuje se v rozmezí od 360 - 760 cm. Zde se jedná o hovořícího učitele ve třídě, profesora v posluchárně nebo herce na jevišti. Odstupy se

mezi lidmi tvoří také v rámci sociální komunikace. Nalézání přijatelné vzdálenosti odstupů pro obě strany není jednoduchou záležitostí. Všeobecně platí, že při oficiálních setkáních jsou tyto vzdálenosti větší než při setkáních přátelských. Jako příklad Mareš a Křivohlavý (1989, s. 111-112) uvádějí situaci, kdy si učitel zavolá žáka do svého kabinetu. Žáci obvykle taková setkání vnímají jako oficiální, proto volí větší vzdálenosti odstupů. Naproti tomu pro učitele je prostředí kabinetu vlastní a účel přivolání žáka do kabinetu může mít spíše osobní charakter než oficiální, např. v situacích, kdy se snaží zjistit osobní či rodinné problémy žáka apod. Lze tedy předpokládat, že čím blíže k sobě lidé mají, tím je i při komunikaci menší vzdálenost mezi nimi. Do horizontální úrovně členění patří například také zasedací pořádek ve třídě, např. při samostatných či skupinových pracích. Stoly obvykle zmenšují vzdálenosti mezi lidmi, tedy i mezi žáky. Dále záleží na členění prostoru na určité oblasti, které přísluší konkrétním jedincům (tj. budovy školy, jednotlivých místností/tříd – lavic, pracovních stolů, kabinetů učitelů, ředitelny atd.). Mareš a Křivohlavý (1989, s. 111-112) dále konstatují, že důležité jsou však také vertikální vzdálenosti, jež jsou dány výškou očí od země. Určitá rovnost mezi komunikujícími osobami existuje u jedinců, jejichž oči jsou ve stejné výšce. V případech, kdy má komunikující osoba oči výše, disponuje jistou převahou nad jedincem s očima v nižší úrovni, s nímž komunikuje. V pedagogické praxi je proto obecně doporučováno, aby kárání žáků a vytýkání jejich nedostatků probíhalo v pozici stojícího učitele a sedícího žáka.

Abychom se tedy cítili ve společnosti lidí dobře, snažíme si udržovat určitý osobní prostor kolem sebe. Bohužel ne vždy je to možné. V některých předmětech či jednotlivých částech výuky učitelé narušují osobní prostor žáka. Tento zásah by měl být účelný a měl by trvat jen nezbytnou dobu. Učitelé by také neměli zapomínat i na odlišnosti ostatních kultur.

Praktická část

4 Analýza videozáznamů

4.1 Popis výzkumu

Zpočátku se zdálo, že získat dostatek materiálů pro výzkumnou část nebude obtížné. Opak byl ale pravdou. Zjistili jsme to až po oslovení několika ředitelů a učitelů základních škol a nižších stupňů gymnázií. Jako velký problém se jevila skutečnost, že značná část základních škol nemá souhlasy od rodičů, aby mohli být žáci natáčeni či fotografováni pro jiné než školní účely. V současné době se však tato svolení již postupně zavádějí při nástupu dětí do prvních tříd základních škol.

Další překážkou bylo, že většině učitelů by bylo natáčení na videokameru nepříjemné, a proto filmování odmítli. Jednalo se většinou o vyučující s několikaletou praxí. Materiály, které jsme nakonec získali, byly zaznamenány na kameru v menším rozlišení, aby bylo možné zapsat na vložené DVD celou vyučovací hodinu. Průběh výuky a jevy, které byly zaregistrovány, jsou uvedeny v kapitolách níže.

Celá práce je zaměřena na pedagogickou komunikaci. Zabýváme se především kontaktními prostředky, které jsou její nedílnou součástí. Pro analýzu této oblasti jsme zvolili jako výzkumný vzorek učitele a žáky obou stupňů základní školy, kde jsme pomocí videokamery zaznamenali 6 vyučovacích hodin z prvního stupně a 5 z druhého stupně na 5 základních školách. Celkem máme tedy k dispozici 11 videozáznamů, které budeme následně analyzovat. Dvě základní školy jsme zvolili z Plzeňského kraje, a to z Rokycan a Spáleného Poříčí. Další školy se nachází ve Velvarech, Hodoníně a Rumburku. Mezi zkoumané školy patří Základní škola Čechova v Rokycanech. Z této školy pochází celkem 5 videozáznamů. Uvedené nahrávky jsou všechny z 1. stupně. Účastníky jsou 4 různé učitelky a žáci 4 prvních tříd, v 1. A a 1. D byly pořízeny záznamy z hodin českého jazyka, v 1. B a 1. C probíhaly hodiny matematiky a 1 vyučující se žáky 5. ročníku probírali přídatná jména v hodině českého jazyka. Ve dvou prvních třídách byly přítomny i asistentky znevýhodněných žáků. Další školou je Základní škola a mateřská

škola ve Spáleném Poříčí. Zde byly pořízeny celkem 3 záznamy, a to se 3 různými učiteli, ale pouze s žáky jedné třídy, a to 6. ročníku, v odlišných předmětech. Žáci byli natáčeni při hodině anglického jazyka, hudební výchovy a zeměpisu. V tomto případě se nemohli výuky zúčastnit všichni žáci, jelikož rodiče se k zaznamenávání dětí na kameru vyjádřili negativně, nepodepsali souhlas rodičů (viz příloha 1), a tudíž byli tito žáci přeraženi po dobu nahrávání do jiné třídy. Uvedené nahrávky jsou z 2. stupně. Poslední tři vyučovací hodiny jsou dostupné na Metodickém portále RVP. Ten nám doporučila ředitelka Gymnázia a Střední odborné školy v Rokycanech s vysvětlením, že je učitelům natáčení nepříjemné, ale že můžeme využít videozáznamy, které byly pořizovány na jejich škole v rámci projektu od EU. Na základě tohoto doporučení jsme zvolili Základní školu ve Velvarech, kde probíhala hodina matematiky v 5. třídě. Předposlední analyzovaná vyučovací jednotka se uskutečnila na osmiletém gymnáziu v Hodoníně, jedná se o hodinu dějepisu v kvartě. Poslední videonahrávka je z gymnázia v Rumburku. Jednalo se o hodinu integrovaného předmětu, který vznikl spojením vzdělávacího obsahu předmětů zeměpisu a dějepisu (nazývá se „Poznáváme svět a naši republiku“), a zúčastnili se jí žáci primy. Celkově se tedy nahrávání zúčastnilo 11 vyučujících, a to 8 žen a 3 muži. Učitelé se lišili nejen vyučovaným předmětem, ale i délkou doby praxe. Tyto údaje jsou uvedeny u jednotlivých záznamů.

4.3 Popis a transkripce videozáznamů

V každé následující kapitole je nejprve u každého videozáznamu uvedena škola, kde byla nahrávka pořízena, dále vyučovaný předmět, označení třídy a praxe daného učitele. Následuje stručný nástin průběhu hodiny. Jazyková analýza projevů učitele a žáků byla rozdělena na 2 části, a to na analýzu verbální a neverbální komunikace (zde jsme se zaměřili i na paralingvistické jevy. Byly zaznamenány kontaktní prostředky v komunikaci mezi učitelem a žákem. Tyto prostředky sloužily jak k navázání, tak i k udržení kontaktu mezi výše uvedenými účastníky komunikačních aktů. Promluvy aktérů jsou zaznamenány zjednodušenou fonetickou transkripcí, která zachycuje především zkoumané jevy a současně zachovává pravopisné zásady. Stoupavá intonace je zaznamenána otazníkem a kadentní melodie čárkou. Pokud se jedná o konec promluvy, použili jsme tečku. Všechna slova, včetně jmen, jsou zapisována malým písmenem.

4.3.1 Videozáznam č. 1

Vyučující č. 1: žena, ZŠ Čechova 855, Rokycany

Vyučovaný předmět a třída: český jazyk, 1. A

Praxe: 9 let

Přepis části vyučovací hodiny je zaznamenán v příloze 2.

Hodina českého jazyka začala tradičně. Žáci se spolu s paní učitelkou vestoje pozdravili, při rozcvičce se protáhli. Vyučující sdělila žákům program nejen vyučovací hodiny, ale i celého dne, který stráví společně. Zopakovali si básničku podle písmenka, které vybral vyvolaný žák. Následně měli žáci vymýšlet slova, která začínala na písmeno zadané učitelkou. Po této činnosti následovala syntéza a analýza slov, a to buď v kooperaci celé třídy, anebo jednotlivých žáků. Dále měla vyučující na tabuli napsané slabiky, které četla jednotlivá oddělení žáků. Učitelka v průběhu činností děti neustále chválila a tím je i motivovala. Následovala další aktivita, čtení. Děti četly zadaný text a po správném přečtení věty si vyučující vyžádala od žáků žakovskou knížku a odměňovala děti jedničkou. Při čtení jim pomáhala a opravovala je. Občas bylo nutné žáky usměrnit kvůli vyrušování. Učitelka dávala doplňující otázky na porozumění textu. Poté děti vyndaly psací tabulky a k malým písmenům zapisovaly velká písmena. Jednotliví žáci chodili k tabuli a zaznamenávali na ni úkol, následně psací potřeby uklidili a seznámili se s novým písmenkem R. Učitelka jim ukázala nácvik výslovnosti i grafický záznam probírané souhlásky. Děti měly za úkol vymýšlet slova, která začínají na R, a dále vyjmenovávaly slabiky, které se s R pojí. Vyučující měla připravené na tabuli slabiky s novým písmenem a vyvolávala jednotlivé žáky na čtení. Další aktivitou bylo, že si žáci položili hlavy na lavici. Učitelka říkala různá slova, a pokud žáci zaznamenali slovo, které začínalo na R, zvedli hlavu. Následně vyučující seznámila žáky s básničkou, v níž dominovala hláska R. Tuto aktivitu stříдалo opět čtení z tabule, tentokrát ale celých slov. Vyučující chtěla, aby žáci slovo správně přečetli, ale i vysvětlili (např. mír, můra, korál, dráty). Na závěr hodiny učitelka žáky pochválila za aktivitu v hodině a společně shrnuli, co se naučili. Vestoje se rozloučili.

A) Verbální komunikace

Monolog x dialog

Ve vyučovací hodině byl rovnoměrně zastoupen monolog i dialog. Převládaly instrukce, pokyny, úkoly, kárání při nekázni, časté byly věty zvolací (*no vidíš; no! vidíš to*). Nelze ale konstatovat, že by žáci nedostali prostor k vyjádření. Učitelka žáky jednotlivě vyvolávala, a ti se snažili správně odpovědět. Děti se také často samy hlásily, čímž dávaly vyučující na srozuměnou, že chtějí být vyvolány. V případě, že žáci začali být hluční, využila učitelka interjekce *pššt*, čímž dala najevo, že vyžaduje ve třídě klid. V obdobné situaci bylo zaznamenáno: *ale, ale pokud chceš něco říct, máme pravidlo*. Třída ihned věděla, jak se má začít chovat. Dialog byl podporován zejména pomocí doplňovacích otázek, které učitelka žákům kladla (*copak lovil tatínek? co to vidíš? nejsou jenom psací, ale co mají ještě společného? co vás napadne, když se řekne SLE? ví někdo, jaký je den dnes? co je dnes za den?*). Jako prostředek zahrnutí své osoby do společného zájmu o vyučovanou tematiku užívala vyučující tvary přivlastňovacího zájmena náš a osobního zájmena my: *naši hodinu; nám to společně uteče; naše ukazovátka žívá, našemu úkolu, já mám pro vás dnes velký úkol; už se na nás směje nové písmenko; to nám ale jde*.

Posuny ve slovesné osobě

Časté záměny slovesné osoby se vyskytovaly v užití slovesných tvarů indikativu: 1. os. pl. namísto 2. os. pl. Vyučující se tento posun v osobě osvědčil jako velmi efektivní způsob navázání kontaktu se žáky a jeho následného udržení. Je to tzv. inkluzivní a empatický plurál, kdy učitelka zahrnuje sebe mezi adresáty projevu, tj. žáky, jde o symbolický projev spoluúčasti: *protáhneme se; zakroužíme; poslední hodinu si zazpíváme; máme velký úkol; my se s ním dnes seznámíme; musíme si zopakovat, naučíme se; my začneme, abychom se rozpovídali; začínáme u dveří; zkusíme*. Mezi nejfrekventovanější patřily výrazy *jedeme* nebo *tak jedeme*. V porovnání s ostatními videonahrávkami bylo použití 1. os. pl. nejfrekventovanější (celkem 89x).

Vokativy

Nejčastějším způsobem oslovení při vyvolávání žáků byla hypokoristika, velmi často zdrobnělá podoba jména: *julo, davidku; barunko; aničko; bohousku*; ojediněle jsme zaznamenali i nezdrobnělou podobu křestního jména: *kristiáne; tomáši; štěpáne; marku*. Vyučující nevyužívala oslovení jen na začátku věty, ale i uprostřed či na konci: *co je dnes za den, barunko? Zajímavým zjištěným jevem bylo doplnění příjmení ke křestnímu jménu: já poprosím danielku váchovou, podívá se vpravo na naši skříň, řekne nějaké písmenko a my si řekneme básničku po písmenku, tak dádo*. V první třídě jsme se s tímto jevem setkali ojediněle. Další spojení jména s příjmením bylo zaznamenáno při vyvolání žáka: *štěpánek bubeníček*. Jako hromadné oslovení jsme mohli postřehnout výraz *děti*, a to 5x za celou vyučovací hodinu.

Slova bez vlastního lexikálního významu

Vysoký byl výskyt částic „tak“ a „takže“, které stály na začátku promluvy: *tak a protože je po ránu; tak ruce před sebe; tak posad'te se; tak no a my začneme; takže já budu; takže zkusíme, jestli jste nezapomněli; takže oddělení u dveří, takže necháme ještě chvílinku, takže pozor*. V menší míře v porovnání s předchozími jevy byly používány výrazy „jo“ a „vid“: *řekněte si ši, ša, šu, už vám to napoví, jo? a vy mi budete říkat, jo? ptala jsem se tě na něco? neptala, vid?*

B) Neverbální komunikace

Pohledy a výraz obličeje

Učitelka bedlivě a se zaujetím pozoruje žáky, a to při každé činnosti po celou dobu vyučovací hodiny. Dokonce i ve chvíli, kdy ukazuje dětem čtené slabiky na tabuli, nestojí k nim zády, ale bokem, aby neztrácela se třídou oční kontakt. Žáci jí to vracejí stejnou měrou. Během vyučování má příjemný výraz v obličeji. Pouze pokud ji nějaký žák vyrušuje, použije při kárání přísný výraz.

Pohyby a fyzické postoje

Učitelka se převážnou část hodiny zdržovala v přední části třídy, a to především kvůli tabuli, aby žákům mohla ukazovat probíranou látku. Pohyby vyučující korespondují s jejím verbálním projevem. Pokud společně s žáky odříkávali básničku, měli naučené pohyby, které básničku doprovázely. Po celou dobu učitelka komunikovala vestoje, výjimečně se posadila, a to pouze pokud žáci četli ze slabikáře a vyučující jim zapisovala za odměnu jedničky. Pouze jednou jsme zaznamenali, že učitelka byla k vyvolanému žákovi otočená zády. V tomto případě si měla stoupnout z druhé strany, aby k němu byla natočená čelem.

Gesta a doteky

U vyučující jsme pozorovali velmi častá a rozmanitá gesta, která byla v souladu s jejím mluveným projevem. Tyto pohyby a postoje hrály důležitou roli v komunikaci se žáky. Mávnutím dlaní vzhůru dala žákovi najevo, aby se postavil, pokud je vyvolaný a chce něco sdělit. Kmitavý pohyb oběma předloktími v horní polovině těla značil, aby žáci přestali odpovídat, protože už bylo odpovědí dost. Ohýbáním oběma rukama předloktí ukazovala na jednotlivá oddělení. Kroužila zápěstím, kde držela ukazovátka (jako by kouznila magickou hůlkou) a pak ukázala na konkrétní písmenko. Žáci s napětím očekávali, na které písmeno vyučující namíří (následoval výkřik radosti: jó). Dalšími zaregistrovanými gesty byly např. ukazováček před ústy, kterým vyučující naznačila ticho, dlaň obrácená do strany, naznačující odsunutí, přiložení obou dlaní k uším (se slovy: tak ale musím slyšet). Pokud zrovna vyučující nepoužívala ruce ke gestikulaci, což nebylo moc časté, měla je vpředu spjaté v oblasti pasu nebo volně podél těla. Rušivým prvkem mohlo být pro žáky to, že si vyučující stále popotahovala košili. Vyučující intenzivně příkyvovala, pokud jí žák něco sděloval, nebo mu tímto způsobem dávala najevo, že správně odpovídá na zadanou otázku.

Proxemika

Vyučující se celou dobu zdržovala pouze v přední části třídy, kde se pohybovala po celé ploše. Velice často využívala k výuce tabuli, především při čtení a psaní, proto

nechodila ani mezi děti. Vyučující se nevěnovala jednotlivci více než několik vteřin, měla tak přehled o celé třídě a všechny děti mohly mít pocit, že jsou s učitelkou v neustálém kontaktu.

Paralingvální jevy

V určitých částech výkladu se vyučující vyjadřovala rychle. Výrazně (až přehnaně) artikulovala, mluvila nahlas, zřetelně. Intonace i plynulost jejího projevu byly přirozené. Sdělila dětem velké množství informací. Celkově působil její projev velmi dynamicky. Značně to podporovala posturologie a gestikulace.

4.3.2 Videozáznam č. 2

Vyučující č. 2: žena, ZŠ Čechova 855, Rokycany

Vyučovaný předmět a třída: matematika, 1. B

Praxe: 16 let

Přepis části vyučovací hodiny je zaznamenán v příloze 3.

Na začátku vyučovací hodiny učitelka vybízela žáky, aby se pozdravili. Dále napomenula několik dětí, aby si připravily pracovní prostředí kolem sebe (např. uklidily si svačinu, zapnuly si tašku). Následně seznámila žáky s průběhem vyučovací hodiny. Výuka začala matematickou hrou, pokračovala prací s pracovním listem, kde žáci vyplňovali slovní úlohy. Učitelka žáky obcházela a kontrolovala, zda se pečlivě věnují zadání. Následně se pozornost žáků přesunula do přední části třídy na interaktivní tabuli, kam děti chodily po dvojicích a učily se psát novou číslici 9. Následovala práce s učebnicí, kam žáci doplňovali správná čísla do číselných řad. Vyučující opět děti obcházela, kontrolovala, pomáhala jim. Ti, kteří byli hotovi, doplňovali čísla na interaktivní tabuli. Celá hodina byla vždy ze strany učitelky doprovázena podrobnými pokyny k jednotlivým úkonům. Na konci hodiny vyučující zjišťovala, jak dětem šly aktivity v hodině a zda pochopily probranou látku. Udělila instrukce na další den.

A) Verbální komunikace

Monolog x dialog

Vyučující během hodiny vedla převážně monolog. Nejčastěji žáky úkolovala různými činnostmi, objasňovala jim instrukce pomocí rozkazovacích vět: *dopočítej příklad; nech si papír v lavici; vyber si; vezměte si barvu; a najdi si*, pokládala jim návodné otázky: *co je tuto a co tohle? jsi si jistý? co je mezi těmi čísly? co ty jsi našla mezi čtyřkou a šestkou? po čtyřce je sedmička? to nebude, vid'?* a pobídky: *šup, ať tam máš aspoň dva; tak šup, šup*. Většina otázek kladených během hodiny byla adresována konkrétnímu jedinci. Žáci se vyučující ptali jen sporadicky, a to pouze v případě nejasností.

Žák: *paní učitelko?*

Učitelka: *já přijdu.*

Žák: *já nevím, kolik je šest plus šest, dvanáct?*

Jestliže se vyučující na něco žáků zeptala (*kdo už to má?*), děti se začaly hromadně překřikovat a v hodině byla okamžitě nekázeň. Žáci občas komunikovali mezi sebou nebo pokřikovali. Učitelka děti v průběhu hodiny chválila, čímž je motivovala k další činnosti: *výborně, správně, ano, super*. V závěru hodiny pokládala vyučující dětem zjišťující otázky k předchozímu cvičení: *zkontrolovali jste si to, prosím vás? máme to dobře? není tam někde chyba? takže umíme číselnou řadu do devíti?* Žáci jednohlasně odpověděli: *ano*. Po udělení pokynů od vyučující pomocí rozkazovacích vět: *zavři sešit a sedni si*, následovalo shrnutí hodiny formou otázek: *a já se vás zeptám: kdo si myslíte, že umíte číselné řady do devíti? komu to jde, zvedne ruku; kdo si myslí, že na tom musí ještě trochu zapracovat? a kdo si myslí, že mu to vůbec nejde?* Poslední dialog, který na konci hodiny proběhl, se týkal domácího úkolu:

Učitelka: *domácí úkol máte z čeho, děti?*

Žáci jednohlasně: *z písanky.*

Učitelka: *které?*

Žáci jednohlasně: *velké*.

Učitelka: *tak jo, uklid'te si věci*.

Vyučující sice nedodržovala vyváženost monologu a dialogu, vyvažovala to však aktivizujícími činnostmi, kdy se děti aktivně podílely na vyučovacím procesu. Pokud si učitelka potřebovala zjednat ve třídě klid, použila sdělení: *počítám do tří*. Nebylo to stoprocentně efektivní, částečně to však pomohlo. Dále využila citoslovce *pššt*. Poté jednotlivě oslovovala žáky, aby se ztišili: *no, no, no, no, no, klídek, chlapče*.

Posuny ve slovesné osobě

Vyučující při sdělování požadavků používala 1. os. pl., zahrnovala sebe do účasti na společných aktivitách: *krásně se postavíme; a my začneme; zopakujeme si to, co jsme probrali; pak se podíváme; vezmeme; najdeme; zavřeme pusinky*. U posledního příkladu můžeme zaznamenat nejvýraznější posun ve slovesné osobě z 2. os. pl. k 1. os. pl. Apel byl jednoznačně adresován žákům, kteří začali být neukáznění a rušili. Četné zastoupení v hodině matematiky měly jiné slovesné formy, a to nejčastěji 2. os. sg. i pl. Dále docházelo k posunu ve slovesné osobě – místo 2. osoby sg. vyučující zvolila 3. os. sg. Zároveň došlo i k posunu ve slovesném způsobu – místo imperativu je užit indikativ: *anička si sedne* (=aničko, sedni si); *kája si sedne na svoji židličku* (=kájo, sedni si na svoji židličku); *andrejka a natálka, nezapomenete 25 korun zítra; anežka uklidí papír*.

Vokativy

Učitelka při výzvách nebo otázkách oslovovala jednotlivé žáky základní podobou rodného jména, stejně frekventovaná byla i domácká podoba křestního jména s kladným citovým nábojem. Vokativy byly v hodině používány, ať již k navázání kontaktu, k adresování nějaké výzvy či k usměrnění žáků v případě nekázně. Oslovení bylo použito na začátku věty (prekauzální pozici): *adame, ten penál asi nebude ted' důležitý, důležité je uklidit tu svačinu; matěji? matěji! povídáš nám do toho; aničko, myslíš, že ostatní budou mít radost, když tady budeš vykřikovat výsledky? maty! anežko, vojto, pojďte, ale i uprostřed či na konci věty: máš, adame? ty už máš i tu odpověď, aničko? a pak, adame? tak spočítej si, sabinko; minus čtyři, andrejko, odčítáme*. Pokud vyvolávala vyučující žáky k tabuli, použila koordinace hypotaktické.: *filip s monikou; natálka s adamem; vanesa*

s matym. Učitelka připojovala oslovení i k pochvale, žáky tím motivovala k učení: *výborně, honzo*, nebo k napomenutí: *klídek, chlapče*. Z hromadného oslovení bylo zaznamenáno např.: *holky, soustřeďte se trochu; ale, broučkové, abychom mohli pracovat; domácí úkol máte z čeho, děti? kluci, pojd'te*.

Slova bez vlastního lexikálního významu

Častý výskyt byl zaznamenán u slova „tak“: *tak zítra zase; tak zapíšu si; tak kdo má; tak dopočítej příklad; tak výborně; tak papíry do lavice; tak spočítej si; tak natálka s vojtou dají papír do lavice; tak schválně, komu se to povede; tak znáte to už; no tak ale napiš, jak jsi na to přišel*. Dalšími kontaktními výrazy byly např. *ano, takže, že jo, no, vid'?: až zase budeš mít chvíličku, ano? matějovi padá trochu, že jo? no vidíš; to nebude moc, vid'?: to nebude, vid'?: takže tady ty tři*.

B) Neverbální komunikace

Pohledy a výraz obličeje

Vyučující dodržovala po celou dobu oční kontakt s celou třídou. Snažila se dívat na každého žáka jednotlivě i na třídu jako celek. Pokud žáci pracovali samostatně, jednotlivě je obcházela a kontrolovala. Žádný z pohledů během hodiny netrval déle, než je běžné, pokud tedy vyučující nechtěla dát najevo, že ji žák rušil. Učitelka se tvářila převážně neutrálně, úsměvy nebyly časté.

Pohyby a fyzické postoje

Učitelka se rozvážně, pomalu a klidně pohybovala po třídě. Při samostatných pracích obcházela jednotlivé žáky a kontrolovala je. Účelně se nahýbala (nakláněla) k žákům a následně jim v pracovních listech ukazovala potřebné věci. Pohyby vyučující byly přirozené, nenucené. Ruce měla často podél těla. Postoj byl přátelský.

Gesta a doteky

Gestikulace vyučující byla v souladu s mluveným projevem. Mohli jsme zde zaznamenat pokyvování hlavou při souhlasu, či kroucení při nesouhlasu. Pokud učitelka něco vysvětlovala, dopomáhala si ukazováním na tabuli pomocí ukazováčku. Pokud si

chtěla zjednat pořádek ve třídě, přiložila ukazováček ke rtům. Toto gesto bylo doprovázeno citoslovcem pššt. Dále využívala ruce k ukazování cvičení (tady dole), bradou si přidržovala učebnici. Při obcházení žáků ukazovala potřebné věci v jednotlivých materiálech. K vysvětlování při vyplňování číselných řad používala učitelka prsty na ruku jako názornou pomůcku. Jako projev pochvaly učitelka uplatnila pohlazení po vlasech.

Proxemika

Vyučující v rámci možností dodržovala určitý odstup od žáků, respektovala sociální zónu. Tento prostor porušovala pouze v případě, že žákům něco jednotlivě vysvětlovala u nich v lavici.

Paralingvální jevy

Učitelka vhodně intonovala, jak v otevřených či uzavřených otázkách, tak i při oznamování faktů nebo v rozkazovacích větách, když uváděla instrukce. Mluvila pomalu, zřetelně, dodržovala pauzy v řeči, aby jí děti dobře rozuměly a stačily ji vnímat.

4.3.3 Videozáznam č. 3

Vyučující č. 3: žena, ZŠ Čechova 855, Rokycany

Vyučovaný předmět a třída: matematika, 1. C

Praxe: 31 let

Přepis části vyučovací hodiny je zaznamenán v příloze 4.

Vyučovací hodina začala rozcvičkou. Jednalo se v pořadí o druhou hodinu, proto se děti šly protáhnout do zadní části třídy, kde hrály hru: hlava, ramena, kolena. Tempo určovala vyučující. Následovala rozcvička druhá, kdy se žáci rozdělili na dvě skupinky, učitelka jim dávala příklady a děti měly za úkol rychle a správně odpovědět. Dále si děti sedly do lavic, na pokyn vyučující otevřely učebnice a počítaly příklady. Učitelka je jednotlivě obcházela, kontrolovala výsledky a radila jim. Kdo měl již cvičení hotové, šel k interaktivní tabuli a počítal příklady. Když měli všichni příklady spočítané, dostali za úkol vzít si jinou barvu psací potřeby a společně cvičení v učebnici opravovali. Poté

následovala aktivita jako na začátku hodiny, kdy žáci stáli ve dvou řadách a počítali příklady, které jim učitelka ústně zadávala. Vyučující na závěr hodiny všechny verbálně pochválila a ve stoje se rozloučili.

A) Verbální komunikace

Monolog x dialog

Učitelka se snažila, aby celá hodina (kromě samostatné práce) byla založena na dialogu. V průběhu celé hodiny pokládala žákům doplňovací otázky, a ti na ně většinou bez problémů reagovali. Neustále si tak udržovala pozornost dětí. Při první rozcvičce používala i eliptické věty tázací.

Učitelka: *kolik máme hlav? všichni!*

Žáci jednohlasně: *jednu.*

Učitelka: *uši?*

Žáci jednohlasně: *dvě.*

Učitelka: *ramena?*

Žáci jednohlasně: *dvě.*

Učitelka: *kolena?*

Žáci jednohlasně: *dvě.*

Učitelka: *a palce? pozor! kolik máme palců?*

Žáci: *čtyři.*

Učitelka: *jak to čtyři?*

Vyučující si během hodiny ověřovala pozornost dětí, když se jich např. při kontrole příkladů na tabuli často ptala, zda je výsledek: *v pořádku? správně? je to v pořádku?* Reakcí na její zjišťovací otázky bylo přikyvování dětí nebo jejich verbální odpověď. Učitelka nezapomínala žáky ani verbálně chválit: *perfektní; výborně; velká pochvala všem.* V některých částech hodiny jsme mohli zaznamenat, že učitelka nechávala záměrně nedokončenou výpověď a žáci ji vhodně jednohlasně doplňovali.

Učitelka: *protože tam nebyla ani jedna...*

Žáci: *chybička.*

Učitelka: *všichni si zaslouží velikánskou...*

Žáci: *pochvalu.*

Učitelka: *a do žakovský...*

Žáci: *jedničku.*

Pokud si žáci chtěli něco ověřit a vyžadovali, aby jim učitelka potvrdila, že měli příklady správně vypočítané, běželi za vyučující nebo se hlásili, a ta jim to nejčastěji odsouhlasila odpovědí *ano* a přikývnutím.

Vyučující využívala často i zájmena (zřídka příslovce) s kontaktnou funkcí. Jako příklad si můžeme uvést: *to nám to jede; nás to ale ruší; tak se na to potom podíváme společně; všichni si zaslouží velikánskou pochvalu; my to tady vypočítáme.*

Posuny ve slovesné osobě

Tvary inkuzivního plurálu (1. os. pl.) byly v této vyučovací jednotce zaznamenány celkem 38x. Z videozáznamu bylo patrné, že výzvy realizované tímto způsobem byly dětmi přijímány pozitivně: (*kolik máme; stejně to spočítáme, co s tím provedeme, otevřeme stranu 53; můžeme začít*). Při udělování instrukcí docházelo u sloves ke střídání tvarů 2. os. sg. a pl.: *mrkněte okem na cvičení; vyberte si barvu týmu; předáváte si křídlo; předej křídlo dál; neobtahuj to, napiš výsledek; dej mu čas*. Neobvyklým jevem nebyl ani tvar 3. os. sg.: *každý má jinou rychlost; pokud to někdo splete, může druhý to jít opravit, ano?* Dále jsme zaznamenali posun ve slovesném čísle, kdy se učitelka občas vyjadřovala ve 2. os. sg., ale pokyn se vztahoval na celou třídu: *vybereš si, jaký chceš příklad* (= vyberete si, jaký chcete příklad). Vyučující často pro vyvolání určitého žáka nepoužívala vokativní formu substantiva. Místo oslovení v pádové formě vokativu použila při komunikaci se žákem nominativ. S tím souvisí posun nejen slovesné osoby ze 2. os. sg. na 3. os. sg., ale i slovesného způsobu (z imperativu na indikativ): *matyáš se s námi zapojí teďka; renátka; eliška; martinka; kája.*

Vokativy

Učitelka oslovovala žáky křestními jmény, používala hypokoristika, často zdvojnásobila; stejně tak se děti oslovovaly mezi sebou navzájem: *pepo; pepičku, můžu tě*

poprosit; davídku, martine, nerušte nás; luky; tomáši; péto. Jako hromadné oslovení bylo zaznamenáno: *kluci*. Učitelka chtěla žáky usměrnit.

Slova bez vlastního lexikálního významu

Vyšší četnost jsme mohli zaznamenat u výrazů „tak“ a „takže“: *tak počítáme, pepo; tak kdo jde z vás?* Kontaktním prostředkem bylo také „jo“ a „vid’te“: *piš tu pětku pořádně, jo? počkáš teďko na kamaráda, jo?* Žáci nejčastěji reagovali pokynutím hlavy na souhlas. Když se ale učitelka zeptala: *to je těžké, vid’te?* žáci sborově odpověděli: *né*. Zřídka se ve verbálním projevu objevilo „hm“: *abychom vzali jinou barvu, hm?*

B) Neverbální komunikace

Pohledy a výraz obličeje

Vyučující po celou dobu udržovala s dětmi oční kontakt. Dávala jim tak najevo, že vnímá, co dělají, poslouchá, co říkají, a kontroluje jejich činnost v hodině. Ve tváři měla milý a příjemný výraz. Pokud žáci udělali něco vtipného, učitelka se upřímně zasmála a podívala na přítomnou asistentku.

Pohyby a fyzické postoje

Učitelka procházela po třídě pomalu a účelně. Kontrolovala práci jednotlivých žáků, nakláněla se nad ně, někdy si k žákům i sedla vedle na židli. Když děti chodily k tabuli, učitelka stála u okna a měla ruce v bok a lehce v kapsách. Žáci se pohybovali po třídě při rozcvíčkách a při psaní na tabuli. Pokud dopočítali své příklady v učebnici, šli to ukázat paní učitelce, aby viděla, že jsou již hotovi. Ta přehlédla příklady očima správnost výsledků. Souhlas dávala najevo přikyvováním.

Gesta a doteky

Při procházení po třídě při samostatné práci měla vyučující jednu ruku volně podél těla a druhou pokrčenou do ostrého úhlu. Během rozcvíčky měla ruce sepnuté před hrudníkem. Učitelka na znamení správného výsledku pokynula vždy hlavou (děti bez problému rozuměly, že jejich odpověď je správná) nebo na ně ukázala prstem (kdo byl

rychlejší a odpověděl správně, může si jít sednout). Dále používala ukazováček k naznačení místa, kam si kdo má sednout. Celou paží naznačovala, kdo bude vyplňovat který sloupec. Příkladala k ústům ruku, naznačujíc šepot, a slovem „ted“ dala povel k začátku aktivity. Jednou rukou ukazovala na tabuli, druhou na žáky, aby věděli, který příklad mají číst. Nazdvihnutí hlavy značilo, aby jí žáci odpověděli např., jakou mají barvu týmu. Stejným gestem vyvolávala žáky, aby přečetli příklad na tabuli a zkontrolovali výsledek, k pohybu hlavy přidala i verbálně jméno vyvolaného. Učitelka se dotýkala žáků pouze v případě, když je někam posílala (k tabuli, ke své skupince), nasměrovala či je pobízela k další činnosti. Využívala k tomu především dotek rukou mezi lopatkami či chycení za obě ramena. Když vyučující při samostatné práci obcházela žáky, používala jejich dlaně k počítání jako názornou ukázkou, proto zde byl zaznamenán kontakt. Jednoho z chlapců pohládila ve vlasech.

Proxemika

Vyučující často vstupovala do osobní zóny žáků za účelem vysvětlování učiva, ukazování určitých jevů v učebnici či na tabuli a následné kontroly nebo názorné ukázky (počítání na prstech). V tomto prostoru se zdržela pouze po nezbytnou dobu.

Paralingvální jevy

Učitelka mluvila výrazně, nahlas, zřetelně. Některé důležitější pasáže vyslovovala pomalu a důrazně. Výrazně artikulovala. Vhodně pracovala s intonací hlasu. Žáci dávali pozor a převážnou část hodiny byli soustředěni.

4.3.4 Videozáznam č. 4

Vyučující č. 4: žena, ZŠ Čechova 855, Rokycany

Vyučovaný předmět a třída: český jazyk, 1. D

Praxe: 23 let

Přepis části vyučovací hodiny je zaznamenán v příloze 5.

Vyučovací hodina začínala pozdravem vestoje, kdy učitelka velmi stručně sdělila dětem, jak bude vyučování probíhat. Poté se žáci posadili a začali společně číst ve slabikářích. Učitelka čtení prokládala různými otázkami, vztahujícími se převážně ke čtenému textu. Na další aktivitu měla vyučující připravený text na tabuli. Nejdříve se se třídou věnovala vysvětlení monogramů, následně s nimi pracovala. Dále společně přešli k pohádce, jejíž úvod byl písemně zaznamenán na tabuli. Žáci uváděli vlastnosti, které může mít princezna, pak na základě vyprávění pohádky vymýšleli možná pojmenování princů a nakonec na pracovním listě spojovali jméno prince s vhodnou publikací. V závěru hodiny jim učitelka dočetla příběh podle původního znění a děti si do sešitu zapsaly jména tří princů.

A) Verbální komunikace

Monolog x dialog

Na počátku hodiny se učitelka ptala dětí, kde byly na horách. Navazovala tak na článek, který si společně četli ve slabikářích. Děti byly v hodině velice aktivní a nejraději by všechny učitelce odpověděly, které hory o prázdninách navštívily. Poctivě se hlásily, učitelka je vyvolávala a dávala jim doplňující otázky (*jak je to s tím dubnem? kam jsme se to vydali? kdepak jsou hajany? jak se tomu říká?*), na které žáci reagovali. Můžeme tedy konstatovat, že vyučující zvolila již v úvodu hodiny jako hlavní formu komunikace dialog, kterým prokládala následně celou výuku českého jazyka. Žáci díky této volbě byli celou dobu aktivní a připraveni kdykoliv reagovat na případné otázky. Během hodiny bylo zaregistrováno i několik prostředků zahrnujících vyučující i žáky do společného zájmu o vyučovanou tematiku („společně“, „nás“, „všichni“), jako příklad uvádíme: *budeme společně číst, můžete si radit společně, a všichni přečtou, a voláme všichni, už je nám zima, když nás takhle rušíš*. Ke konci hodiny jsme zaregistrovali roztěkanost dětí. Část žáků se přestala hlásit, vzájemně se začali překřikovat a vykřikovat odpovědi na otázky. Vyučující je usměrnila a navázala s nimi znovu kontakt:

Učitelka (hlasitě): *tak zpátky, podívej se na mě, podívej se na mě, nevidím vůbec všechny oči, nevidím, vůbec všechny oči nevidím, martínku, vidím oči, ještě zastav ruce*, (tišeji): *já jsem se ptala, jak se jmenoval poslední princ. přečti*.

Žáci: *tvořeníčkamil.*

Učitelka: *a všichni přečtou knížku.*

Žáci: *šikovné ruce.*

Posuny ve slovesné osobě

Učitelka nejčastěji užívala tvar inkuzivního a empatického plurálu (1. os. pl.), a to především tehdy, pokud udělovala pokyny k následující aktivitě: *připravíme, budeme číst dál; zase přidržíme, čteme dál; říkali jsme zavoláme, neřveme; jak tomu říkáme? vrátíme se.* V tomto případě byla součástí aktivity i vyučující. Jestliže měli žáci realizovat nějakou činnost či myšlenku sami, bylo využito tvaru 2. os. pl.: *zahoukejte jako sova, zavřete knížku.* Dále jsme také mohli postřehnout, že někdy vyučující zaměňovala tvar 2. os. pl. za 2. os. sg., docházelo tedy k posunu ve slovesném čísle: *ještě vydrž (= ještě vydržte), ještě vydrž, vidím, že robin se nesoustředí ještě; připrav se (= připravte se); a jenom si vyslechni poslední váš úkol, a ten už sám uděláš (= a jenom si vyslechněte poslední váš úkol, a ten už sami uděláte); vybereš tři prince, a ty tři prince mi napišeš do sešitu, podívej se, jak to udělám já.* Adresátem byla celá třída, ne pouze konkrétní jedinec. Pokud vyučující vyvolávala žáky, často používala jméno v nominativu: *honzík čte; mareček; mareček si myslí něco jiného; terezka si vzpomíná? robin má nápad?* S tím souvisí užití tvaru slovesa ve 3. os. sg. místo 2. os. sg.

Vokativy

Vyučující oslovovala po celou dobu žáky křestními jmény, a to převážně jejich zdrobnělou podobou: *eli; robí; terezko, marečku; štěpánku; adámku; aničko.* Zřídka jsme mohli postřehnout i oslovení zájmenné: *všichni čteme; můžeme začít číst všichni;* nebo hromadné: *jaké, děti, píšeme na začátku písmeno?* Tento kontaktní prostředek využívala učitelka i tehdy, pokud jí žáci nevěnovali pozornost a zaměstnávali se jinou činností: *marečku, tady jsem.* Jelikož se ve třídě nachází více Terezek, použila vyučující v následujícím dialogu u poslední uvedené promluvy i příjmení, aby žákyně odlišila:

Učitelka: *martínku, kam jsme se to vydali? kam jedeme?*

Martínek: *na hory.*

Učitelka: *na hory. znáš nějaké hory? kdo byl na horách, kde jste byli? (děti se hlásí), aničko?*

Anička: *já jsem byla na horách...*

Učitelka: *šu....*

Anička: *šumava.*

Učitelka: *na šumavě jste byli. byl ještě někdo někde jinde? kdo byl ještě na šumavě, zvedněte ruku, o prázdninách. a byl někdo někde jinde? babetko?*

Babetka: *já jsem byla na plešivci, ve studí jsme měli chatu.*

Učitelka: *aha, a terezka grantnerů?*

Slova bez vlastního lexikálního významu

V této oblasti byla zaznamenána během vyučování vyšší frekvence kontaktního výrazu „tak“: *tak a než přejdeme na pohádky; tak připravíme; tak martínku; tak a ještě než začneme číst; tak kterépak stromy taky opadaly? ták, kdopak kouluje pepíka? tak zpátky do hajan; tak kdopak houká jako sova?* Tento jev se na začátku hodiny objevil celkem 5x za 2,5 min. a pak následně během celé vyučovací hodiny. Jako další kontaktní výraz jsme zaznamenali např.: „jo?“; že jo? vid': *když se to šlape do kopce, vid', terezko?*

B) Neverbální komunikace

Pohledy a výraz obličeje

Vyučující dodržovala oční kontakt se třídou po celou dobu vyučování, nesoustředila se tudíž jen na určitou skupinku žáků. Pokud žáci zrovna nečetli či nepracovali s pracovním listem, věnovali učitelce stejnou pozornost jako ona jim. Jestliže vyučující vyvolala konkrétního žáka, dívala se pouze na něj a čekala na odpověď. Mohli jsme také zaznamenat, že učitelka občas překvapivě valila oči, krčila obočí a čelo, což vhodně doprovázelo její mluvený projev. Rozmanitost výrazů v obličeji jsme zaregistrovali, když vyučující četla pohádku. Její mimika byla opět v souladu s verbálním obsahem. V případě, že konkrétního žák narušoval hodinu a učitelka ho potřebovala usměrnit, nasadila přísný výraz obličeje.

Pohyby a fyzické postoje

Pokud byli žáci hluční, vyučující přestala mluvit a čekala, až se děti ztišily. Na tento postoj žáci rychle zareagovali. Učitelka nosila v ruce po většinu hodiny slabikář, pracovní list s pohádkou nebo ukazovátko. Po odložení těchto pomůcek měla ruce volně spuštěny podél těla nebo jednu ruku do pravého úhlu.

Gesta a doteky

Ke gestikulaci učitelka nejčastěji používala ruce (ukazování na tabuli, na žáka, do slabikáře). Jako odměnu za správnou odpověď zvolila vyučující bonbony, které měla připravené v košíku. Pokud žák odpověděl na těžší otázku správně, vyučující k němu došla a odměnila ho sladkostí. Tento jev jsme zaregistrovali během hodiny celkem 2x. Dalším gestem byl ukazováček před ústy, což bylo doprovázeno verbálním *pššt*. Učitelka tak dala dětem několikrát najevo, že ji rušili, a očekávala ztišení. Když vyučující četla pohádku o princezně, použila značné množství gest, která doprovázela její mluvený projev: při výčtu princezniných vlastností bylo zaznamenáno počítání na prstech jedné ruky, princův nezáměr byl naznačen mávnutím. Jestliže princezna něco nevěděla či neuměla, dala to učitelka najevo krčením ramen nebo mávnutím celýma rukama do připažení.

Proxemika

Po většinu vyučování byla učitelka pouze v přední části třídy. Mezi žáky chodila, až když kontrolovala jejich samostatnou práci. Zde byla zřídka narušena osobní zóna, pokud žáky opravovala a radila jim, nebo v případě, když se děti okolo vyučující shlukly a ukazovaly jí svoje řešení.

Paralingvální jevy

Při společném čtení vyučující výrazně artikulovala a intonovala. Dávala tím žákům zřetelně najevo, kde byla melodie stoupavá a kde klesavá. Z nahrávek je patrná tendence vyučující došeptávat konce vět. Na intenzitě hlasitosti vyučující přidala, pokud chtěla žáky přehlušit. Oproti tomu na konci hodiny jen šeptala, aby nerušila děti při práci.

4.3.5 Videozáznam č. 5

Vyučující č. 5: žena, ZŠ Čechova 855, Rokycany

Vyučovaný předmět a třída: český jazyk, 5. B

Praxe: 30 let

Přepis části vyučovací hodiny je zaznamenán v příloze 6.

Na začátku vyučovací hodiny se celá třída s vyučující vestoje pozdravila. Učitelka dětem sdělila očekávaný průběh hodiny. Následovalo mluvní cvičení vylosovaného žáka, které poté doprovázelo slovní hodnocení ostatních žáků. Další aktivitou bylo rozřídování adjektiv podle druhu, žáci v tomto případě chodili k tabuli. V případě, že bylo vše ve správném sloupečku, přešla učitelka k další činnosti. Žáci měli za úkol zapamatovat si co nejvíce tvrdých přídavných jmen, sklopit hlavy a zavřít oči. Učitelka postupně jeden lísteček po druhém odstraňovala z tabule a žáci si do sešitů zapisovali zmizelé adjektivum. Trénovali si tím mj. i paměť. Následně vyučující rozdala pracovní listy, se kterými žáci pracovali ve dvojicích. Učitelka je obcházela a kontrolovala. Na závěr hodiny vyučující shrnula, co se děti naučily a zopakovaly, vybrala pracovní listy a s dětmi se rozloučila.

A) Verbální komunikace

Monolog x dialog

Hodina začínala mluvním cvičením. První dívka, která měla mluvní cvičení, neměla výrazné problémy s výstavbou mluveného projevu. Vedla monolog, ale třída často reagovala na jednotlivé pasáže promluvy tím, že se zasmála. U druhé dívky jsme zaznamenali značné rezonanční pauzy nebo úplné ticho. Vyučující se jí snažila slovně pomoci:

Učitelka: *no, povídej, máš už dlouhou pauzu, druhy...*

Žákyně: *druhy: rohlíky, ehm, chleba, ehm, housky, někteří maj i, ehm, k svačině, rohlíky, chleby a ty housky (pauza), housky jsou s těma semínkama...*

Učitelka: *vícezrnné, celozrnné...*

Žákyně: *celozrnné...*

Učitelka: *tak, tu du du dum, já myslím, že tam ty pauzy jsou strašně dlouhé.*

Dále se vyučující ptala žáků, co si myslí o tom, která další aktivita bude následovat. Používala při hodině otázky zjišťovací i doplňovací. Vyvolaní žáci na základě lístečků umístěných na tabuli usuzovali, co bude jejich dalším úkolem. Učitelka na jejich nápady reagovala příkyvováním, dalšími otázkami a verbálním *jo, zkusíme to?* Na základě dialogu vyučující a žáků bylo zopakováno učivo z minulé hodiny: *čím jsme se zabývali? jak poznáme přídavné jméno měkké?* Společně si vytvořili podmínky pro činnost, která po tomto dialogu následovala. Učitelka nechávala žákům velký prostor pro vyjadřování, vysvětlování, formulaci svých myšlenek, poté se ujistila, že žáci látku rozuměli, a následně je vybídla k aktivitě:

Učitelka: *myslíte si všichni, že víte, že tušíte? ano?*

Žáci jednohlasně: *hm* (doprovázení příkyvováním).

Učitelka: *tak, jedeme. david, natálka, martin, terezka, už jsou u tabule, už si vybírají a jeden po druhém povídají.*

Žákyně: *ehm, takže mobilní, to je měkká, protože mobilní žena, mobilní muž, mobilní dítě.*

Učitelka: *ehm, výborně.*

Vyučující žáky chválila během celé vyučovací hodiny. Pokud správně odpověděli, dala jim to najevo jak verbálně (*ano, hm, výborně*), tak i neverbálně (příkyvováním). Četnost promluv učitelky a žáků byla v této hodině velmi vyvážená. Pokud některému žákovi nebylo něco jasné, vybídla jiného žáka, zda by byl schopen tospolužákovi vysvětlit. V hodině jsme zaregistrovali i několik zájmen a příslovcí zahrnujících učitelku a žáky do společného zájmu o téma výuky: *máme všichni na lavici, co máme mít? z míry nás to nevyvede; procvičíme to společně; na to naše mluvní cvičení.*

Posuny ve slovesné osobě

Tvary inkuzivního plurálu (1. os. pl.) byly nejfrekventovanější v úvodu hodiny, kdy vyučující společně s žáky opakovala látku probíranou v předešlé hodině. Tato forma se již méně často vyskytovala při společných aktivitách: *co jsme dělali? máme; děláme; hodnotíme; a jdeme na další aktivitu; kam dáme to poslední? zaměříme se pouze na ten první; budeme v tom ještě pokračovat, přistoupíme k další aktivitě.* Pokud vyučující

zadávala cvičení či vysvětlovala jinou činnost, použila spíše 2. os. sg. i pl.: *dej to do dvojice; vymysli k tomu; řekni to v jednotném čísle; přídavná jména, která jste našli; ze začátku jste měli tendenci; uklid'te; seřad'te se*. Pokud oslovení bylo realizováno jménem v nominativu, verbum se vždy vyskytovalo ve 3. os. sg. a docházelo i k posunu slovesného způsobu imperativu k indikativu: *a už běží linda* (= poběž, lindo).

Vokativy

Mezi nejčastější způsob oslovování patřila hypokoristika: *kájo, pojd' losovat; barčo, jinak bych chtěla říct; barčo; terezko; terko; sebíku; verunko; kubo, já tě poprosím; pájo; dane; máš slovo, aničko?* Zřídka jsme se setkali s nezdrobnělou formou, a to pouze při oslovování chlapců: *michale; davide; martine*. Vyučující často místo vokativů užívala k adresování výzvy nebo výzvově-otázkového podnětu jméno žáka v nominativu: *tak a kája? danča, kuba, rost'a; a už běží linda, bětka, bára, pavla*.

Slova bez vlastního lexikálního významu

Velmi vysoký byl výskyt částice „tak“ uvozující jednotlivé výpovědi: *tak co nás čeká; tak jdeme losovat; tak kdo to bude; tak co to bude za téma; tak, barčo, jinak bych chtěla říct; tak stop; tak časomíra je připravena? tak pájo, až si budeš chtít začít; tak kdo chce hodnotit, tak pro dnešek stačí, tak lístečky vylosované schováme; tak potřebujete zopakovat*. Tento jev se vyskytoval v průběhu celé hodiny. Mezi další zaznamenaná slova bez vlastního lexikálního významu patřila „ehm“, „hm“, „jo?“, „že jo?“ a „takže“: *ale momentálně jí nic na mysl nepřišlo, že jo? k nějakým výrazům, které se tam zrovna nehodí, jo? myslí na to; jak málo tam je přídavných jmen, jo? takže, myslím si, že*.

B) Neverbální komunikace

Pohledy a výraz obličeje

Pohled i výraz tváře vyučující byl značně zamyšlený a soustředěný na žáky a jejich práci. Zaregistrovali jsme i projev překvapení – obočí vzhůru a pokývání hlavou (při výběru tématu mluvního cvičení). V průběhu hodiny se učitelka tvářila neutrálně, občas jsme mohli zaregistrovat nepatrný úsměv. Během rozhovoru se žáci dívali vyučující do očí.

Pokud měli na něco odpovědět nebo správně určit, snažili se z učitelčina výrazu obličejem odvodit, zda je jejich mínění správné, či nikoliv. Učitelka jim dala odpověď najevo nejčastěji přikývnutím a verbálním doplněním.

Pohyby a fyzické postoje

Učitelka si během mluvního cvičení šla sednout do poslední lavice, splynula tak s ostatními posluchači a žákyně u tabule měla část hodiny ve své kompetenci. Bylo to velmi vhodné, protože žákyně se dívala po celou dobu do třídy (i na učitelku) a nesvádělo ji to hledět ke katedře. Při vzdělávacích činnostech žáků se vyučující buď pohybovala po třídě, posadila se na pracovní desku jedné ze zadních lavic, anebo stála střídavě v přední i zadní polovině učebny u zdi a žákům nechala prostor u tabule. Zaznamenali jsme postoj, kdy měla vyučující ruce v bok nebo se podpírala v bedrech (hověla si), měla spojené ruce za zády či měla ruce v kapsách. Po většinu vyučování však měla ruce volně podél těla.

Gesta a doteky

U vyučující jsme zaznamenali přemýšlivý výraz, ruku u úst v pěsti nebo s nataženým ukazováčkem a pokrčeným prostředníčkem, palec pod bradou. Dále byla zaznamenána vysoká frekvence přikyvování hlavou. Učitelka tím dávala žákům najevo souhlas, toto gesto bylo doprovázeno přitakáváním „hm“. Značná četnost gest se týkala pohybů rukou, např. mávnutí rukou (učitelka: *zapomněla jsem mobil v kanceláři*), ale především časté ukazování na žáky při vyvolávání. Haptika byla zaznamenána jen zřídka, a to v okamžiku, kdy žák přišel během hodiny za vyučující a sdělil jí, že nechápe konkrétní jev v probírané látce. V tomto okamžiku se vyučující žák dotkla v oblasti lopatek a horní poloviny zad. Zřídka jsme zaregistrovali také ukazováček před ústy (výzva ke ztišení).

Proxemika

Učitelka nevstupovala do osobního prostoru žáků, při většině aktivit stála opodál a nechávala žákům prostor k pohybu. Intimní zóna byla narušena jen minimálně a na dobu nezbytně nutnou, a to při kontrole samostatné činnosti žáků, kdy je vyučující obcházela a sledovala jejich práci.

Paralingvální jevy

Vyučující mluvila občas potichu. Bylo to způsobeno tím, že ve třídě bylo ticho a klid (velká autorita vyučující – zástupkyně ředitele), nebylo potřeba žáky výrazněji ani často usměrňovat, tudíž ani přidávat na hlasitosti. Hovořila středně rychle až pomalu, její projev působil nepatrně monotónně. Nechávala velký prostor pro komunikaci žáků.

4.3.6 Videozáznam č. 6

Vyučující č. 6: žena, MŠ a ZŠ Spálené Poříčí

Vyučovaný předmět a třída: anglický jazyk, 6. A

Praxe: 35 let

Přepis části vyučovací hodiny je zaznamenán v příloze 7.

Hodina anglického jazyka byla plná různých aktivit. Na začátku hodiny se vyučující a žáci společně postavili a připojili i verbální pozdrav. Učitelka si některé žáky dle potřeby přesadila, všem ukázala, kde mají po třídě rozmístěné tabulky s anglickými slovíčky. Následně seznámila žáky s průběhem celé vyučovací hodiny. Komunikace ve třídě probíhala po celou dobu v angličtině. Zřídka bylo použito českého vysvětlení. V úvodu si celá třída společně odříkala básničku, při níž žáci ukazovali na jednotlivé části lidského těla a anglicky je pojmenovávali. Po rozcvičce následovala aktivita s obrázky připevněnými magnety na tabuli. Byly zde znázorněny různé nemoci a žáci k nim měli přiřadit název. Pokud žáci něco špatně vyslovili, učitelka je opravila. Pak si děti nasadily sluchátka a poslouchaly, jak mají tyto dvojice seřadit podle nahrávky za sebou ve správném pořadí. Společně žáci uspořádali i obrázky na tabuli. Po této aktivitě začali procvičovat minulý čas prostý. Každý žák měl vymyslet větu v minulém čase (kladnou a poté zápornou). Vyučující vyvolávala jednotlivé žáky a chybné odpovědi opravovala. Následně jim pokládala otázky: *what did you do yesterday, what didn't you do yesterday?* Další aktivitu měla učitelka připravenou opět na tabuli. Byla zde napsaná anglická slovíčka (slovesa) a žáci měli pomocí těchto výrazů vytvořit otázku, aby na ni mohla vyučující odpovědět. Poté přešli k procvičování tvarů „was a were“. Učitelka určila, na která stanoviště se mají žáci přemístit, pak šla ke dveřím (jako že právě vešla dovnitř) a ptala se dětí, kde byly, než přišla do třídy. Při této aktivitě byly využity cedule, na které byli žáci

upozornění na začátku výuky. Novou látkou, kterou začali společně probírat, byla problematika zájmen „some“ a „any“. Nejdříve si všichni nasadili sluchátka a vyslechli audionahrávku o zelenině. Žáci nahlas opakovali slovíčka. Potom jim učitelka ukazovala zeleninu na obrázcích a žáci ji měli za úkol pojmenovat. Posledním poslechem v hodině byla pohádka o polévce. Vyučující rozdala lístečky s různými obrázky označujícími druhy zeleniny. Žáci měli na základě audionahrávky rozhodnout, kterou zeleninu použil tramp do polévky, a kterou nikoliv. Zde měli za úkol používat zájmena „some“ a „any“. Následně si společně shrnuli pravidla používání těchto výrazů a zapsali si pravidla do sešitu. Na závěr hodiny několik žáků vymyslelo krátkou větu s použitím „some“ a „any“. Vyučující všechny žáky pochválila za práci v hodině. Následně se rozloučili.

A) Verbální komunikace

Monolog x dialog

Ve vyučovací hodině anglického jazyka převažovala z komunikačního hlediska dialogická forma. Poté, co vyučující sdělila zadání úkolu či instrukce k jednotlivým aktivitám nebo vysvětlila učivo, pokládala žákům spoustu otázek, aby si procvičili danou problematiku: *what can you say about this one? who know? what problém is in this picture? what? what about this? what is the flu in czech? what is the second one? next problem, martine? lukáši, what did you do yesterday? did you write homework yesterday?* Žáci po vyvolání odpovídali jasně, stručně, většinou jednoslovně nebo utvořili jednoduchou větu. Příklady krátkých dialogů:

Učitelka: *lukáši, what did you do yesterday?*

Lukáš: *i was at school.*

Učitelka: *i was at school, yes, very nice. and what did you do yesterday?*

Martin: *i was a car.*

Učitelka: *sorry, what's one?*

Martin: *i was a car.*

Učitelka: *i drove a car. yes, another sentence? what did you do yesterday?*

Žákyně: *i was ...*

Učitelka: *no was, only vocabulary, i cooked, i read, i played...*

Žákyně: *i wrote my homework.*

Učitelka: *i wrote my homework. very nice. what did you do yesterday?*

Vyučující žáky chválila a dávala jim na srozuměnou, že odpověděli dobře: *velmi dobře (very nice), ano, samozřejmě (yes, of course); prosím (please); you are very clever.* Tyto výrazy byly velmi četně zastoupeny po celou dobu vyučovací hodiny.

Posuny ve slovesné osobě

V hodině anglického jazyka vyučující používala 1. os. pl. jen občas, dodávala tím žákům pocit sounáležitosti, kdy se na příslušných dějích buď podílela přímo, nebo se na nich jiným způsobem účastnila: *počkáme; koukáme se, ukazuju; asi přejdeme; budeme procvičovat (we will practice), budeme potřebovat (we will need); máme (we have got); budeme se učit (we will learn);* jednoznačně zde tedy převažovala forma 2. os. sg./pl.: *připrav/te si; napišeš/napišete (you will write); budeš/budete poslouchat (you will listen); nasad'/nasad'te si sluchátka (put up headsets); sundej/sundejte si sluchátka; říkej/říkejte si se mnou (say with me); budeš/budete číst (you will read); otevři/ otevřete si učebnici na straně (open your text books).*

Vokativy

Vyučující vyvolávala žáky jejich křestním jménem, a to ve vokativní formě. Setkali jsme se zde jak s hypokoristiky: *kubo; mišo; fanouši; fando; sabinko; adélko; martínku; tak žanetko, prosím (please);* tak i se základní (nezdobnělou) podobou vlastních jmen: *martine; žaneto; martino; moniko; lukáši.* Často jsme zaregistrovali, že při vyvolání konkrétního žáka vyučující místo oslovení v pádové formě vokativu použila k navázání komunikace i nominativní tvar: *fanouš; žanetka; kuba; sabinka; adélka; monička; pavlík; martin; monika; martina.* Také bylo zaznamenáno hromadné oslovení: *děti (children),* ale to se objevilo pouze 2x. Zajímavé je, že i když se jednalo o hodinu cizího jazyka, dalo se předpokládat, že vyučující bude značně používat spíše nominativní formu. Tato domněnka se ale nepotvrdila. Oproti předchozím vyučovacím hodinám učitelka skoro během každého cvičení vyvolala téměř každého žáka. Všichni tudíž mohli očekávat, že budou vyvoláni.

Slova bez vlastního lexikálního významu

V této hodině vyučující používala rozmanité kontaktní výrazy oproti ostatním vyučujícím, kteří inklinovali často jen k několika typům. Frekventovanými prostředky byly: *jo, tak (tak, mišo dej dolů; tak nevím, jestli máme čekat; tak žanetko, prosím), takže, prosím vás, že jo? vid' ano samozřejmě (yes, of course), fajn, no, velmi dobře (very nice)*. Nejčastěji bylo zaznamenáno *and now/yes and now* (22x), *yes/yes of course* (24x), *yes very nice/very nice* (28x). V tomto případě bychom mohli konstatovat, že se jedná o učitelčin zlozvyk, který zatěžuje komunikaci.

B) Neverbální komunikace

Pohledy a výraz obličeje

Vyučující s dětmi udržovala z větší části hodiny neustálý oční kontakt. Pokud byl vyvolán jeden žák, učitelka věnovala nejčastěji pozornost právě jemu, dokud neodpověděl. Občas nahlížela do pracovních materiálů, ale to jen pokud měli žáci nějakou činnost či poslech. Výraz ve tváři byl neutrální, ve tváři jsme mohli pozorovat strnulé rysy a s úsměvem jsme se setkali velmi sporadicky. Vyučující často při komunikaci se žáky zdvihala obočí.

Pohyby a fyzické postoje

Pohyby vyučující působily velmi sebejistě, uvolněně a rozvážně. Učitelka byla po celou dobu v přední části třídy, kde často stála a využívala k výuce tabuli nebo přehrávač se sluchátky. Její neverbální projev doprovázel mluvené slovo. Jestliže žákům něco ukazovala (na obrázky, pracovní materiály, tabuli, jednotlivé části třídy, na žáky, kam se mají posadit či přemístit) nebo vysvětlovala, často používala celé paže. Jindy držela v ruce pracovní list nebo jiné studijní materiály. Pokud nic nedržela, měla ruce podél těla anebo volně sepnuté v oblasti pasu. V případě, že byl některý žák vyvolaný, přišla k němu vždy blíže. Pouze při jedné aktivitě se vyučující přemístila na druhou stranu třídy (ke dveřím), což mělo symbolizovat, že právě přišla. Poté se vrátila zpátky před lavice.

Gesta a doteky

Mezi užitá gesta s kontaktní funkcí patřily např. dlaně přiložené k uchu, kdy vyučující dávala žákům najevo, aby mluvili hlasitěji, dále vypočítávání možností na prstech jedné ruky nebo překřížení rukou před hrudníkem na znamení ukončení aktivity. Za celou vyučovací hodinu nedošlo k žádnému fyzickému kontaktu mezi učitelkou a žákem.

Proxemika

Vyučující nevstupovala do intimní ani osobní zóny dětí, skoro celou hodinu se zdržovala před tabulí, kam žáci vůbec nechodili. Ani při samostatném poslechu žáky blíže neobcházela a nekontrolovala.

Paralingvální jevy

V hodině angličtiny vyučující využila přiměřené hlasitosti řečového projevu. V hodině byl naprostý klid, žáci nevyrušovali. Projev nebyl monotónní díky vhodné intonaci, změnám v síle hlasu a tempu. Všichni žáci dávali pozor po celou dobu vyučovací hodiny.

4.3.7 Videozáznam č. 7

Vyučující č. 7: muž, MŠ a ZŠ Spálené Poříčí

Vyučovaný předmět a třída: hudební výchova, 6. A

Praxe: 21 let

Přepis části vyučovací hodiny je zaznamenán v příloze 8.

V úvodu hodiny učitel seznámil žáky s koncertem, který se bude konat v Plzni a Praze a pustil jim ukázky (na Youtube.com) vystupujících hudebních umělců. Porovnával jejich tvorbu z minulosti a ze současnosti. Informoval žáky o vlastní návštěvě předchozích koncertů. Videoukázky využíval i k analýze hudebních nástrojů vyskytujících se v poslechu. Následovala práce se zpěvníky. Děti zpívaly zvolené písničky, učitel je doprovázel na elektrické piano. Po poslední odzpívané písničce měl učitel připravenou další aktivitu. Zval jednotlivé žáky před třídu, postupně jim rozdával hudební nástroje.

Žáci následně vytvořili kapelu a doprovázeli společně učitele na piano. Zbytek třídy zpíval. Po této činnosti následovala teoretická část hodiny, kdy učitel zábavnou formou přibližoval žákům hudební i dramatické žánry. Ukazoval jim i obrázky divadla na promítacím plátnu. Po výkladu učitel rozdál texty s dalšími písněmi z pohádky „Tři bratři“ a děti za doprovodu klavíru zpívaly. V závěru hodiny přišlo opakování teorie z předchozích hodin. Učitel ukazoval žákům noty, a ti je měli za úkol ve správném rytmu vytleskat za pomoci hudebního doprovodu. Před zvoněním učitel zapsal do třídní knihy a třída uklidila zpěvníky.

A) Verbální komunikace

Monolog x dialog

Učitel během hodiny pokládal žákům doplňovací a zjišťovací otázky, ptal se na jejich názory a zkušenosti. Ti vždy odpovídali, reagovali. Byl zde vidět zájem o dialogickou formu výuky od začátku až do konce hodiny. Monolog vyučující využíval převážně v situacích, kdy žáky o něčem informoval nebo jim prostřednictvím rozkazovacích vět zadával úkoly. Příkladem dialogu například byla situace, kdy se učitel ptal žáků, zda znají nějakého písničkáře. Žáci odpovídali, že například Nohavicu nebo Tomáše Kluse. Objevovaly se i mylné odpovědi (např. Kabáti). Učitel uvedl odpověď na pravou míru a vysvětlil, proč sem skupina Kabát nepatří. Dále se učitel zmínil o ceně (16 tis. Kč) vstupenky na koncert, který uvedl na začátku hodiny, a poté se žáci zajímali o délku trvání zmiňovaného koncertu.

Učitel: *ale šestnáct je hodně, že jo?*

Žáci: *to jo, no.*

Žák: *a jak dlouho trvá ten koncert?*

Učitel: *já si myslím, že bude kolem dvou hodin trvat.*

Jakmile byla uzavřena diskuse o koncertu, učitel vybídl žáky k další aktivitě. Eliptickou otázkou: *žlutý, nebo zelený?* vyučující zjišťoval, z kterého zpěvníku chtějí žáci zpívat. Po první písničce dával žákům prostor pro vlastní výběr písně: *fajn! tak si ňákou*

vyberete sami. Učitel žáky během výuky občas pochválil: *fajn; takže jste sehraní; výborně, správně; v tom jste byli výborní. Žáky to motivovalo a byli v hodině aktivní.*

Posuny ve slovesné osobě

Ve srovnání 1. os. pl. a 2. os. sg./pl. byly tvary 1. os. plurálu ve vyučovací hodině užity velmi sporadicky. Učitel je použil převážně v druhé polovině vyučování: *tak pojd'me od začátku, strana 34; tak pojd'me ji zkusit, ale vy ji neznáte asi; ještě si dáme jednu písničku; na závěr si ještě zkusíme rytmus; zkusme dál jít ještě.* Aby učitel zvýšil dynamiku při zpěvu, obracel se na žáky se slovy: *ted' to trošku rozjedeme.* V celé komunikaci se žáky převládaly slovesné tvary 2. osoby plurálu, a to především v zadávání úkolů, rozkazů, ve výzvách nebo v otázkách, které byly adresovány celé třídě: *tak to uklid'te, co ještě uslyšíte v opeře? otočte stránku.*

Vokativy

Učitel z počátku hodiny žáky neoslovoval ani jednotlivě, ani hromadně, pouze jednou vyvolal žáka, který se hlásil (*martine?*). Až při společné aktivitě vyvolával žáky před třídou a k tomu používal křestní jména nezdobnělá, a to častěji ve vokativu: *františku; adame; martine, pojd' taky;* oslovení hypokoristiky bylo zaznamenáno pouze 3x, a to ve formě: *tak pojd', moni; kájo, pojd' to zkusit; fando.* Při společných aktivitách použil učitel hromadná oslovení: *tak, kluci, červená první; holky, vy tři jste nejbliž; bubenice.*

Slova bez vlastního lexikálního významu

Vyšší frekvence výskytu výplňkových slov u vyučujícího byla zaznamenána u výrazu „tak“ a „že jo“. Tento jev můžeme doložit na následujících příkladech: *u nás znáte písničkáře, že jo; ale šestnáct je hodně, že jo; tak jste chraptili, že jo; tak a vracíme se k našemu programu, tak budete hrát na druhé straně, tak pojd', moni; tak pojd', fando; tak, kluci, červená první; tak to uklid'te; tak to ti děkujeme.*

B) Neverbální komunikace

Pohledy a výraz obličeje

Vyučující svým pohledem navazoval po celou dobu výuky kontakt s celou třídou, a to i pokud hrál na piano. Zřídka se k žákům otočil zády, ale to jen v případě, že potřeboval naladit kytaru nebo nastavit dataprojektor či reproduktory. Výraz ve tváři byl po celou dobu přiměřený komunikační situaci a obsahu sdělení, např. pokud učitel informoval žáky o výši částky vstupenky na koncert (16 tis. Kč.), odpovídal tomu i překvapený výraz v obličeji vyučujícího i některých žáků. Pokud žáci vyrušovali, nasadil učitel zamračený výraz, jinak měl po celou dobu výraz milý a usměvavý.

Pohyby a fyzické postoje

Již od počátku výuky jsme si mohli všimnout, že pokud učitel stál, měl obě ruce v kapsách. V případě, že žákům něco ukazoval na promítacím plátnu, ladil reproduktory nebo obsluhoval počítač, vždy po úkonu vrátil ruku zpátky do kapsy. Pokud hrál na piano, měl obě ruce položené na nástroji. V druhé polovině hodiny měl často ruce založené na prsou. Přesto byl jeho postoj sebevědomý, přirozený, nenucený. K dětem byl přátelský. Ve třídě byl omezený prostor k pohybu. Učitel se zdržoval pouze v přední části třídy, kde měl veškeré potřebné pomůcky k výuce. Pohyboval se účelně; pokud potřeboval žákům něco ukázat nebo zahrát, názorně jim to předvedl. Poté se vrátil zpátky na svoje místo za pianino. Pokud vysvětloval učivo, stál, popř. ukazoval potřebné věci na interaktivní tabuli.

Gesta a doteky

Učitel využíval ke gestikulaci především ruce; jejich pohyb doprovázel mluvený projev. Gestikuloval jimi převážně v dolní polovině těla. Na začátku hodiny měl ale vyučující ruce v kapsách. Gestikuloval tehdy, když žákům něco ukazoval. Pak je opět vrátil zpátky do kapes (viz výše). Mezi další zaznamenaná gesta patřily sepjaté ruce, obě ruce nebo jedna ruka v bok, přičemž druhá ruka byla opřena o opěradlo židle, mávnutí zdviženou rukou (gesto STOP) – ukončení písničky nebo pohyb ruky zleva doprava – znamení, že dochází k posunu děje - či znázornění vlny pomocí rukou.

Proxemika

Ve třídě byl velmi malý prostor k pohybu, přesto však vyučující dodržoval určitý odstup od žáků. Respektoval jejich osobní zónu. Do tohoto prostoru vstupoval jen v případě, že žákům předváděl, jak mají hrát na určitý hudební nástroj. K žádným dotekům nedocházelo.

Paralingvální jevy

Učitel mluvil přirozeně, místy pomaleji, ale většinou středně rychle, řeč byla plynulá. Měl tendence chvílemi mluvit tišeji. Důležité věci říkal s důrazem a přidal na hlasitosti.

4.3.8 Videozáznam č. 8

Vyučující č. 8: muž, MŠ a ZŠ Spálené Poříčí

Vyučovaný předmět a třída: zeměpis, 6. A

Praxe: 39 let

Přepis části vyučovací hodiny je zaznamenán v příloze 9.

V úvodu hodiny byli žáci seznámeni s průběhem vyučovací hodiny. Učitel měl pro žáky připraveno několik aktivit, ke kterým využívali interaktivní tabuli. První vyvolaná žákyně měla za úkol v počítačovém programu správně roztřídit odpad do vhodných kontejnerů. Zbytek třídy její konání sledoval na tabuli. Další činnost si řídil sám vyučující. Na tabuli připravil obrázky obydlí z různých zemí světa a žáci měli uhodnout, z jaké destinace tento příbytek pochází. Poté učitel přichystal různé pranostiky a žáci vysvětlovali, co která znamená. Následovalo opakování prostřednictvím kvízu, žáci doplňovali písmena. Další aktivita, při níž žáci měli určit, zda je tvrzení správné, či nikoli, se opět odehrávala před lavicemi. Společně si pak cvičení zkontrolovali a učitel přešel nenásilnou formou k výkladu, tedy k odlišnosti lidí v různých částech světa. Zavolal si k tabuli žákyni a ostatní porovnávali, jaký je mezi rozdíl mezi žákyní a učitelem. Učitel měl dále připravené internetové stránky, kde mohli žáci například zjistit, kolik lidí stejného příjmení, jako jsou oni sami, se kde vyskytuje. Těmito webovými stránkami vzbudil u žáků značný zájem. Následně si žáci napsali do sešitu několik poznámek, které jim učitel

nadiktoval. Jelikož téma hodiny bylo OSIDLOVÁNÍ, měl učitel připravené množství obrázků obydlí z celé planety. Tyto fotografie verbálně komentoval a zobrazená obydlí lokalizoval. Částečně se zapojili i žáci. Ti dále pracovali i s pracovním sešitem. Na závěr hodiny se děti rozdělily do několika skupin, vyučující rozdál pracovní listy a úkolem žáků bylo napsat klady a zápory bydlení na vesnici a ve městě, pak tiskoví mluvčí každé skupiny přečetli svoje názory. Učitel jim ještě ukázal katastrofické fotografie části budov v dezolátním stavu z Afghánistánu a sdělil jim, jaký bude program další hodiny zeměpisu. Společně zhodnotili průběh hodiny a práci dětí.

A) Verbální komunikace

Monolog x dialog

Vyučující často vysvětloval a popisoval probírané jevynebo zpřesňoval a rozvíjel odpovědi žáků. Žáci dostali prostor k vyjádření, pouze pokud byli vyvoláni, a většinou odpověděli jen krátce a stručně, často jednoslovně: *ano*, nebo *ne*. Příklady:

Učitel: *kdo má zájem vyzkoušet si? kdo má zájem, tak ... pojd'* (ukáže na hlásící se žákyni a ta jde k tabuli). Dívka beze slova splnila správně úkol a odešla si sednout.

Učitel: *přečtou to všichni?* Odpověď žáků byla jednohlasná: *jo*.

Učitel: *měsíc nemá vlastní záření, souhlasím, nesouhlasím. měsíc nemá vlastní záření.*

Vyvolaný žák odpověď jednoslovně: *souhlasím*.

Učitel: *na měsíci stanul člověk, souhlasím, nesouhlasím?* Hlásil se pouze jeden žák a na učitelovu otázku: *ostatní neví? dana to neví?* několik dalších dětí zvedlo ruku. Učitel Danu pobídl k tabuli se slovy: *no tak šup*, a dopomohl si dlouhým, rychlým mávnutím jedné ruky. Učitel vyvolal žákyni k tabuli: *tak, ehm, sabino, pojd' sem vedle mě*, postavil se vedle ní a tázal se děti: *tak v čem se odlišujeme my?* Zde se žáci částečně rozmluvili, protože pokud zvedli ruku, vyučující je vyvolal a mohli sdělit správnou odpověď. Žáci odpovídali jednotlivě: *stáří; barva očí; ve velikosti, barvou pleti*. Učitel jim přitakával: *ano; výborně; třeba*. Tuto aktivitu ukončil slovy směrem k Sabině: *dobrý, děkuji za spolupráci* a podal jí ruku.

Žák (hlásí se): *pane učiteli, ty stránky se jmenují, kdo jsme?* Učitel na otázku nereagoval a věnoval se prezentaci na tabuli. Učitel některé věty nebo části vět zopakoval

dvakrát, v jistých případech to zpomalovalo nebo zatěžovalo komunikaci: *ukážeme si na konkrétním případě, ukážeme si na konkrétním případě; ještě jedno písmenko, ještě jedno písmenko; tak fanda si to půjde zkusit, fanda si to půjde zkusit; tak první větu, první větu martin; vyvolej dalšího na další větu, vyvolej dalšího na další větu; poslední část a poslední část, můžeme? poslední část; takto vypadají záchody v té škole, takto vypadají záchody v té škole, bohužel, ano. Během vyučovací hodiny se učitel ujišťoval, zda žáci poslouchali, vnímali, stíhali psát: *hotovo? našli? dopsáno?* a nebo je k tomu i vybízel: *dávejte bacha, dávejte pozor.* Vyučující verbálně potvrzoval správné odpovědi jednotlivých žáků, př.: *výborně; správně; ano; jasně; dobrý.* Občas byli žáci pochváleni za práci v hodině a správné odpovědi. Ve výuce jsme zaregistrovali i několik kontaktních zájmen či příslovcí: *ještě nám tam zbývá; v našem případě se jedná; a vy můžete v duchu třídit společně.**

Posuny ve slovesné osobě

Učitel ve vyučovací hodině zcela jednoznačně používal slovesné tvary 1. os. pl. indikativu (tzv. inkluzivní plurál): *zkusíme ještě jednou; ukazovali jsme si; podíváme se teď na; tak bychom si tady ukázali; kde bychom je mohli hledat; a dozvíme se o tom víc; na dalších slajdech uvidíme; a my bychom se teď podívali, jak jsme si říkali; ukážeme si; podíváme se na další opakování; máme zatrhnout; podíváme se na správné řešení; podívejme se; vezmeme si sešity; dokončujeme.* Z videozáznamu je zřejmé, že takové výzvy žáci přijímali kladně. Pouze pokud vyučující mluvil ke konkrétnímu jedinci, použil tvar 2. os. sg.: *to, co je špatně, škrtni.* Ojediněle využil i tvar 2. os. pl., a to pokud mluvil k celému kolektivu a žákům vysvětloval požadavky ke splnění úkolu anebo podával doporučení: *nebo si můžete vzít náповědu; můžete najít; zvedněte hlavy, ať si nekazíte oči.*

Vokativy

Učitel oslovoval žáky základní podobou křestního jména. Hypokoristikon použil pouze jednou: *kubo.* Častým zaznamenaným jevem bylo střídání nominativní a vokativní formy: *františku; kamile; martino; martine; karolíno; sabino; jakube?* pokud vyučující

vyvolával k tabuli, zaregistrovali jsme posun pádové formy řízeného substantiva z vokativu k nominativu: *martin; sabina; tak martin; tak jedem, martina; monika.*

Slova bez vlastního lexikálního významu

Nejčastěji opakovaným slovem bez lexikálního významu bylo „tak“: *tak je to z nějaké jeskyně; tak o tom bude dneska řeč; tak máme nový měsíc; tak tady máte opakování; tak potlesk pro karolínu; tak fanda si to půjde zkusit; jak se ti lidé odlišují, tak.* Méně často se vyskytovaly i jiné komunikativní prostředky, a to „ano“ a „že jo“: *ale ta zima tam ještě pořád je, že jo?; ale hlavně před sluncem, že jo? musíte si ale připlatit, že jo?; klidně, no samozřejmě, samozřejmě, tak nikdy tam není jenom jedna, že jo?*

B) Neverbální komunikace

Pohledy a výraz obličeje

Učitel v průběhu vyučování příliš neměnil výraz v obličeji, tvářil se neutrálně a přirozeně. Většinu vyučovací hodiny udržoval se žáky oční kontakt, delší dobu mu však zabrala práce s počítačem a interaktivní tabulí. To mohlo u žáků vyvolat ztrátu pozornosti. Vyučující během hodiny i zavtipkoval: *a ještě jedno z opakování, jsou tam nějaké chyby, já když jsem si to připravoval, tak manželka mi do toho zasáhla a mám tam nějaké chyby v tom.* Za toto zlehčení ho žáci odměnili smíchem. Pokud se učitel pohyboval po třídě, někteří žáci z něj nespouštěli oči a otáčeli se za ním.

Pohyby a fyzické postoje

Pokud učitel vysvětloval učivo, pohyboval se pouze v přední části učebny. Pracoval často s počítačem a interaktivní tabulí. Snažil se být k žákům vždy obrácen tváří, jen v případech, že ukazoval něco na tabuli, byl tělem natočen ke zdi, ale čelem ke třídě. Jeho postoj i vyjadřování byly sebevědomé a převážně přirozené. V první polovině vyučovací hodiny jsme mohli zaznamenat, že učitel chodil po třídě rychle, nepříliš účelně, tím mohl narušovat koncentraci žáků. V druhé části hodiny učitel obcházel žáky a kontroloval jejich práci. Tento pohyb považujeme za promyšlený a funkční.

Gesta a doteky

Výraznou gestikulaci pomocí rukou jsme zaregistrovali, především pokud vyučující vyvolával žáky k tabuli. Velmi energicky na žáka ukázal, a to celou paží. Toto gesto bylo pro osloveného signálem, že má jít k tabuli. Dalšími nápadnými pohyby paží a dlaněmi si vyučující pomáhal při vysvětlování učiva nebo při instrukcích a ukazování na tabuli. I zde byla patrná značná dynamika v gestikulaci. Vyučující zřetelně pokyvoval hlavou, když chtěl dát žákovi najevo, že jeho odpověď je správná anebo že souhlasí s jeho názorem či reakcí. V druhé části hodiny měl učitel ruce buď uvolněné podél těla, nebo volně sepnuté v oblasti pasu, a to buď vpředu, nebo za zády.

Proxemika

Jelikož se vyučující po většinu vyučování zdržoval v přední části třídy a dostatečně daleko od vyvolaného žáka, který byl u tabule, nedošlo k narušení sociální zóny dítěte ani učitele. Ani v okamžiku, kdy děti pracovaly ve skupinách a vyučující obcházel jednotlivé týmy, jsme nezaregistrovali výrazné narušení osobního prostoru, natož intimní zóny.

Paralingvistické jevy

Vyučující mluvil nahlas, zřetelně a dynamicky. Zřídka jsme zaregistrovali rezonanční pauzu.

4.3.9 Videozáznam č. 9

Vyučující č. 9: žena, ZŠ Velvary

Vyučovaný předmět a třída: matematika, 5. C

Praxe: 13 let

Přepis části vyučovací hodiny je zaznamenán v příloze 10.

Na úvod se vyučující vestoje pozdravila se žáky a vysvětlila jim budoucí průběh hodiny. Učitelka se ptala, co probírali v předchozích hodinách, čím se zabývali a co už umí. Vyvolaní žáci jednotlivě odpovídali, zopakovali si pravidla, ke kterým došli v minulých hodinách. První výukovou aktivitou bylo opakování z minulé hodiny. Všichni

si společně kontrolovali výsledky a postupy v pracovním sešitě. Vyvolaní žáci chodili jednotlivě k interaktivní tabuli, plnili zadané úkoly, odpovídali na otázky, vysvětlovali svá tvrzení. Učitelka po celou dobu dohlížela na správnost výstupů, nedostatky opravovala a uváděla na pravou míru. Poté následovala další činnost. Žáci si vzali své tabulky, na ně zapisovali výsledky příkladů, které jim vyučující verbálně zadávala. Pokud měli úkol splněný, zvedli tabulku nad hlavu a ukázali ji učitelce. Ta jim dala na srozuměnou, zda je výstup správný, či nikoliv. Poslední aktivitou byla hra. Žáci, rozdělení do skupinek, si přidělili potřebné role a pozice ve třídě. Jeden ze skupinky, který byl zvolen informátorem, dostal od vyučující obrázek a čistý bílý papír a šel s ostatními informátory mimo zbytek třídy tak, aby jeho skupinka neviděla, který obrázek mu byl přiřazen. Informátoři psali na čistý papír vzkazy, které prostřednictvím žáků ze své skupinky posílali do svého stanoviště, a ostatní úkol plnili. Cílem bylo nakreslit pomocí geometrických útvarů co nejpodobnější obrázek, který informátoři dostali od vyučující. Na závěr hodiny žáci své nákresy porovnali s originálem a následně zhodnotili průběh a výsledky poslední činnosti.

A) Verbální komunikace

Monolog x dialog

Dominantní metodou této vyučovací hodiny byl jednoznačně dialog. Vyučující nechávala velký prostor pro odpovědi žáků na zadané otázky, jejich připomínky, nápady, dotazy, vysvětlení. Učitelka započala větu a žáci ji skupinově či jednotlivě dokončovali. Tato metoda vedla k velké míře kontaktnosti.

Učitelka: *druhá část úkolu byla, že jste měli červeně vyznačit...*

Žáci: *přepony.*

Učitelka: *přepony. péřo, vyber si jeden trojúhelník a vyznač červeně přepony.*

...

Učitelka: *a kdybychom měli říct, jakou mají k sobě polohu, tak řekneme...*

Žákyně: *jsou k sobě kolmé.*

...

Učitelka: *takže od A do C udělám co?*

Žáci: *přímku.*

Učitelka: *ano a vznikne mi...*

Žáci: *úhlopříčka.*

Učitelka: *úhlopříčka a vznikne mi přímo... vznikne přímka, když je to od A do C?*

Žáci: *úsečka.*

Učitelka: *úsečka. potom udělám...*

Vyučující po celou dobu vyučovací hodiny používala spoustu otázek, na které děti odpovídaly: *co se učíme v posledních hodinách matematiky? co probíhá každou hodinu? čemu se věnujeme? jak se jmenuje tento obdélník? v prvním obrazci máme jaký útvar? co bychom měli udělat jako první? co platí určitě? o čem bylo cvičení dva? jaký byl závěr? jaké bylo pravidlo? které dvě strany tedy myslíte? jakou kontrolu si uděláte, jestli jste úlohu splnili? jakou mají vlastnost odvěsny u pravouhlého trojúhelníku? kolik měří BD? proč? jak si uděláte kontrolu? které dvě strany jsou odvěsny? je tu někdo, kdo bude muset předělat práci? proč označujeme stranu u čtverce a? co se označuje takto? Méně často se objevovaly zjišťovací otázky: *tak splněno? jasně? je to pravda? je to tak? splněno? jsou to úhlopříčky? ještě tam k tomu máme nějaký úkol? Zřídka jsme mohli postřehnout kontaktní zájmena, či příslovce: všichni mi ukážou úhelník; čeká nás jeden malý testíček.**

Posuny ve slovesné osobě

Na začátku hodiny, kdy vyučující nastínila průběh vyučování, a při aktivizaci dříve získaných poznatků často využívala slovesné tvary 1. os. pl. (tzv. inkuzivní plurál): *tak abychom si prověřili, co jsme se naučili tento týden; čemu se věnujeme? co se učíme v posledních hodinách matematiky? jako jsme hráli minulý týden když máme tři strany trojúhelníku; jdeme na kontrolu; možná bychom mohli potřebovat; proč potřebujeme občas druhý trojúhelník? máme to našponované; tři minuty si necháváme k dobru.* V aktivitách v poslední třetině vyučovací hodiny již převládaly tvary 2. os. sg. nebo pl. Ty vyučující využívala při zadávání úkolů nebo při následné kontrole. Občas bylo užito pro adresování výzvy či úkolu antroponymum v pádové formě nominativu, řídicí sloveso se pak vždy vyskytovalo ve 3. os. sg.: *verunka dobře; ano verunka; kryštof si stoupne; péťa si stoupne, dominik si stoupne (= verunko dobře; ano verunko; kryštofe, stoupni si).*

Vokativy

Vyučující používala oslovení v hodině matematiky velice často. Učitelka volila především hypokoristika: *pepo; péťo; kájo; vašku; terezko; vikinko; verunko; luky; máro; ád'o; adélko, ty dávej pozor, máš podobnou chybičku*. Řidčeji jsme zaznamenali i nezdobnělou formu antroponym: *kryštofe; tomáši; dominiko; dominiku; co je vždycky lepší, eliško?* Ojediněle vyučující použila hromadné oslovení: *holky, musíte jedna pro vzkaz; informátoři*.

Slova bez vlastního lexikálního významu

Vysoká byla frekvence částic „tak“ a „takže“: *tak abychom to dneska završili; tak hodina matematiky začala v pátek; takže posad'te se; takže jednoduchý náčrtek nám stačil; tak, jak si uděláte kontrolu, jestli jste úkol splnili? tak pětka; tak a poslední sedmička? tak a tím pádem, když si uděláš náčrtek, tak 18 bodů; takže má někdo 18 bodů? tak obsah a obvod, tady se vám pletou některé věci; tak prosím tě všichni počítáte; tak Vika si udělala obrázek; tak pššt; tak vy se připravte; tak skupinka číslo jedna; takže skupinka číslo jedna*. Další kontaktní slova bez vlastního lexikálního významu se vyskytovala sporadicky: *jo? předěláš to za domácí úkol*.

B) Neverbální komunikace

Pohledy a výraz obličeje

Učitelka po celou vyučovací hodinu udržovala s dětmi oční kontakt. Pokud byl vyvolán jednotlivý žák, dívala se mu přímo do očí a pohled doprovázela příjemným úsměvem. V případě, že žák nevěděl správnou odpověď, vyučující ho zbytečně netrápila a vyvolala někoho jiného nebo mu s odpovědí pomohla. Během celé výuky měla vyučující milý výraz v obličeji.

Pohyby a fyzické postoje

Ve třídě bylo netradiční uspořádání lavic, děti seděly po skupinkách čelem k sobě. Vyučující měla neomezený prostor k pohybu, často chodila k interaktivní tabuli, kde pracovala s různými geometrickými obrazy a ukazovala názorně dětem potřebné

učivo. Ty ji se zaujetím sledovaly a následně si pořizovaly zápis do svých sešitů. Vyučující měla po celou dobu ruce buď volně podél těla, nebo v jedné ruce držela učebnici. Nikdy jsme se nesetkali s negativním gestem. Pokud učitelka doprovázela svůj mluvený projev neverbálně pomocí rukou, pohyby byly účelné a přiměřené.

Gesta a doteky

Pokud žáci správně odpovídali, vyučující lehce přikyvovala, v opačném případě zakroutila hlavou. Během výuky nedocházelo k žádným dotykům ani jinému fyzickému kontaktu.

Proxemika

Učitelka se během výuky pohybovala v prostoru učebny, chodila od tabule přes střed třídy k oknu a dále mezi lavicemi. Lavice byly uzpůsobeny tak, aby děti mohly pracovat ve skupinách. Během vyučovací hodiny vyučující respektovala osobní zónu žáků. Tento prostor byl narušen jen zřídka, a to když učitelka něco ukazovala žákům v sešitě, kontrolovala jejich samostatnou činnost během hodiny nebo jim něco podávala.

Paralingvální jevy

Vyučující mluvila nahlas, zřetelně, výrazně intonovala. Střední tempo řeči pomáhalo žákům všemu porozumět a udržet pozornost. Tón hlasu byl posazen místy vysoko, a to hlavně ve chvílích, kdy učitelka přidávala na intenzitě hlasu, aby ostatní překřičela. Tato skutečnost mohla na některé žáky působit rušivým dojmem.

4. 3. 10 Videozáznam č. 10

Vyučující č. 10: žena, Gymnázium v Hodoníně

Vyučovaný předmět a třída: dějepis, kvarta

Praxe: 22

Přepis části vyučovací hodiny je zaznamenán v příloze 11.

Žáci seděli ve třídě po malých skupinkách, měli spojené vždy dvě lavice k sobě do čtverce. Na úvod hodiny se vyučující pozdravila s dětmi pouze verbálně, nikoli vestoje.

Začala opakováním z minulých hodin. Pokládala žákům prověřovací otázky, kterými zjišťovala, co si děti pamatují. Následně rozdala do každé ze skupinek studijní materiály. První aktivita spočívala ve složení rozstříhaného portrétu významné osobnosti z r. 1946-1948. Úkolem žáků bylo obrázek správně složit, nalepit na papír, připevnit pomocí hmoty na tabuli a přiřadit k němu správné jméno. Když měli žáci úkol hotový, učitelka se ptala, co si děti pamatují o jednotlivých osobnostech. Poté si žáci na pokyn učitelky vzali další pracovní list a měli za úkol rozhodnout, se kterou politickou stranou tyto lidé sympatizovali. Dále následoval kratší stručný výklad. Ke konci hodiny dostali žáci další úkol - opět ve skupinkách měli na základě připraveného souvislého textu vyhledat odpovědi na otázky v pracovním listu. Pak provedli kontrolu. Vyučující následně pustila žákům audiozáznam projevu Klementa Gottwalda. Předposlední aktivitou bylo rozdělit politické osobnosti podle příslušnosti k politické straně. Po společné kontrole vyučující rozdala žákům listy s historickými událostmi probíraného období, a ti je měli za úkol seřadit podle toho, jak za sebou chronologicky jednotlivé události následovaly. Na závěr si společně zatleskali.

A) Verbální komunikace

Monolog x dialog

Hodina dějepisu byla založena na dialogu mezi učitelkou a žáky. Vyučující pokládala žákům otázky hned od začátku výuky, pouze uprostřed hodiny proložila aktivity výkladem látky. Učitelka využívala jak doplňovacích, tak zjišťovacích otázek: *v minulých hodinách jsme se bavili o poválečných letech v československu, vzpomínáte? vzpomínáte? o čem jsme se bavili například? v roce? kontrolní otázka: kdo vyhrál? dobrý? lepidlo lepí? nepotřebujete pomoci? máte problém s lepidlem? kdo to je? či je to ten obrázek tam na kraji? myslíš, že to je ono? co nás napadne, když se na ta jména podíváme? kdo to byl a co ještě o něm víme? takže máme? potřebujete ještě chvíli? co jste zjistili? tušíte, co se tam mohlo nelíbit? jak to tedy vypadá? kde je riziko? kde je riziko?* Děti se na otázky snažily reagovat a správně odpovědět. V případě, že si žáci nebyli jisti nebo neodpověděli vůbec, učitelka si odpověděla sama. Ojedinělým kontaktním prostředkem byla i kontaktní

zájmena či příslovce: *přečtěte si to společně*. Vyučující během hodiny žáky velmi často chválila a tím je podporovala k další činnosti: *výborně; dobře; fajn; bezva; jasně*.

Posuny ve slovesné osobě

Největší frekvence slovesných tvarů v 1. os. pl. byla zaznamenána na počátku výuky při sdělování průběhu hodiny a při následném společném opakování, kdy vyučující byla jeho součástí: *bavili jsme se; takže si připomeneme; dáme to níž, samozřejmě; pro kontrolu mrkneme; počkáme, až to rozdá; na to se podíváme; uděláme*. V hodině jednoznačně převládaly slovesné tvary ve 2. os. pl., ojedinele v sg.

Vokativy

Oslovování dětí neutrálním křestním jménem i hypokoristikem bylo v podstatě vyrovnané. Vyučující celkem 16x použila oslovení pomocí hypokoristik: *natálko, nahlas; ivko, já tě poprosím, abys to rozdala; bobe, ty taky; aničko; péťo*. S nezdobnělou formou oslovení jsme se setkali celkem 14x: *o čem jsme se bavili, vojto? aleši, pomoz jim; podívej se pozorně, martine; co konkrétně, kamilo? martine, já jsem vás žádala; veroniko; evo; danieli; eliško; tomáši*. Vyskytlo se i hromadné oslovení: *jak vám to jde, pánové? chlapi; přátelé*. Oslovení v pádové formě nominativu nebylo ve výukové jednotce zaznamenáno.

Slova bez vlastního lexikálního významu

Slova bez vlastního lexikálního významu, která měla kontaktní funkci, se vyskytovala poměrně často. Vyučující často používala „tak“, „takže“, ale i „jo?“, „ano?“ a další výrazy: *takže která skupina už má, tak může; takže co jste zjistili? takže rozdělte si to; takže si připomeneme trochu ty osobnosti, které se nám dostaly na politickou scénu, jo? obrázky, které vytvoříte, ano? začínáte je poznávat aspoň trochu, ano? at' to dáte dohromady, ano? lepte to prosím vás tady od poloviny tam směrem, ano? tak, jo, jo, jo, jo; tak zrychlete trochu tempo, jo? Jestli vyberete ty správné cedulky k těm jménům, jo? směrem doprava, jo, aničko, jo? klement gottwald sedí, jo? tady ty zelené, co jsou tu označené, jo? když tak se porad'te se skupinou, prosím vás, pokud si nejste jisti, jo? tak výborně; tak ještě tady zůstávají; tak předem upozorňuji, že jde o obsah, že nejde ani tak*

o estetično, jo? takže šlápněte do pedálů; tak fajn, bezva; takže to bychom měli; takže máme? 11x jsme mohli zaregistrovat ještě například *prosím vás*, nebo v 5 případech *no*. Méně časté byly výrazy *šup; bezva a fajn*.

B) Neverbální komunikace

Pohledy a výraz obličeje

Učitelka po celou dobu vyučování udržovala oční kontakt s celou třídou. Pokud šla do prostoru učebny a některé žáky měla za zády, nezapomínala se pravidelně otáčet a kontrolovat je. Pro učitelku byly opěťované pohledy dětí zpětnou vazbou. Pokud se vyučující obrátila na nějakého žáka s dotazem, měla často vyčkávavě zdvižené obočí, nebo naopak přimhouřené oči až do žakovy odpovědi. Výraz v obličeji byl po většinu vyučovací hodiny neutrální, většinou bez úsměvu.

Pohyby a fyzické postoje

V případě, že některý žák správně odpovídal na položenou otázku, vyučující pokývala hlavou, čímž mu dávala najevo, že je s odpovědí spokojená. Pokud žák udělal něco jinak, než vyučující předpokládala, zakroutila hlavou a verbálně doplnila, že se nic neděje, že to nevádí. Po většinu času měla vyučující ruce volně podél těla nebo spojené v přední části v oblasti pasu anebo je používala ke gestikulaci. Zřídka měla jednu ruku v bok nebo volně do pravého úhlu. Žádný negativní postoj nebyl v průběhu hodiny zaznamenán.

Gesta a doteky

Během hodiny jsme mohli postřehnout několik gest, která měla kontaktní funkci. Vyučující několikrát během hodiny použila zdvihnutý ukazováček. Dávala tak žákům najevo, že mají např. dávat pozor, poradit se se skupinou nebo si pomáhat, dále bylo toto gesto zaznamenáno při vyjmenovávání jevů. Často ukazovala celou paží, kam žáci mají co umístit, nalepit, napsat, kde co najdou. Ukazování využívala i při vyvolávání žáků. Celkem 2x se vyskytlo i poklepání prsty na tabuli. Žádný dotek jsme během hodiny nepostřehli. Neverbální gesta účelně doprovázela mluvený projev.

Proxemika

Vyučující nejčastěji stála před tabulí, zde pracovala s počítačem, kde měla připravenou prezentaci nebo reproduktory pro nachystanou audionahrávku. Při samostatné práci žáků se procházela po třídě a kontrolovala jejich práci. Osobní zóna žáků byla narušena jen zřídka, a to v případě, když jim vyučující něco ukazovala v pracovním listu.

Paralingvální jevy

Mluvený projev byl hlasitý, důrazný a srozumitelný. Vyučující dodržovala skoro po celou dobu střední tempo a velice dobře artikulovala. Některé pasáže byly ale zdlouhavé a článkované, což u žáků snižovalo pozornost. Občas se vyskytly rezonanční pauzy.

4. 3. 11 Videozáznam č. 11

Vyučující č. 11: muž, Gymnázium v Rumburku

Vyučovaný předmět a třída: poznáváme svět a naši republiku, prima

Praxe: 22 let

Přepis části vyučovací hodiny je zaznamenán v příloze 12.

Na začátku vyučovací hodiny se vyučující a žáci společně vestoje pozdravili. Učitel popřál žákům hezký den a hned na úvod rozdál pracovní listy s obrázkem zemského povrchu, který měly děti popsat. Žáci samostatně pracovali, učitel je obcházel a zodpovídal jim případné dotazy, poté si společně úkol zkontrolovali. Učitel obrázek ještě navíc okomentoval a vysvětlil nejasnosti. Žáci, kteří správně vyplnili pracovní list, ho mohli odevzdat a získat jedničku. Dále měl vyučující pro žáky připravené obrázky litosféry, především sopek, skal a video o vzniku a následcích zemětřesení. Mezitím dětem pokládal otázky k tématu. Následně si žáci na pokyn učitele udělali zápis do sešitu. Učitel psal poznámky na tabuli. Poté učitel opět kladl otázky, které týkaly zemského jádra, a žáci se aktivně hlásili a odpovídali. Dialog byl doprovázen prezentací v PowerPointu. Poté vyučující rozdál další pracovní listy, kde byl zaznamenán průřez naší planety. Společně si jednotlivé části pojmenovali a popsali. Poslední video, které měl učitel připravené, zobrazovalo pohyb kontinentů. Vyučující opět probírané učivo popsal a vysvětlil. Na závěr shrnul látku, nastínil, co žáky čeká v další hodině, a se třídou se rozloučil.

A) Verbální komunikace

Monolog x dialog

Učitel během celé hodiny průběžně pokládal dětem doplňovací otázky. Buď jimi zjišťoval, co si pamatují z minulé hodiny, nebo se ptal na skutečnosti, které by mohly znát z běžného života, nebo se snažil, aby se žáci nad něčím zamysleli a následně vyvodili, jak to ve skutečnosti tedy opravdu je, aniž by měli předchozí znalosti: *co to znamená česky? co to je na obrázku? kde je etna? o co se jedná? z čeho jsou tam ty skály? co to je? jak se tomu říká? z čeho se skládá zemské těleso? jak se to projevuje na povrchu? jak to zjistím? jak se to dozvím? přečetla jste si ten článek? bylo něco nejasného?* Během hodiny jsme zaregistrovali několikrát i kontaktné zájmeno „všichni“ nebo „nás“: *to, co nám tam scházelo; to pro nás není tak důležité; to je ještě na nás moc; ty stromečky jste zvládli všichni; vy jste všichni zařezaní.*

Posuny ve slovesné osobě

Vyučující po celou dobu vyučování žákům vykal, proto se v hodině nejčastěji střídala 1. a 2. os. pl. S vykáním jsme se ve sledovaných třídách setkali pouze v této hodině. Tato skutečnost mohla na žáky působit tak, že si od nich vyučující drží určitý odstup: *že jste to nedělil dvěma; počkejte, to jste někde zjistila; že jste tam byla; ale vy jste něco chtěla, kristýno? no, když už jste se na to zeptal? vypůjčte si od někoho sešit, a kdybyste něčemu nerozuměl, tak se za mnou zastavte.* Indikativ 1. os. pl. se vyskytoval poměrně často, celkem 51x: *co dneska budeme dělat; minulou hodinu jsme si povídali o krajině; jako jsme dělali minule; co budeme dělat dneska; budeme se věnovat; my už jsme se bavili o atmosféře; dneska bychom se věnovali; my bychom se dneska na to podívali; pojďme se na tu litosféru podívat; tady máme další sopku; říkáme jim labské pískovce; my si musíme teďko otevřít sešit; k tomu se za chvíličku dostaneme; položíme pastelky.*

Vokativy

Nejčastější podobou oslovování byla nezdobnělá forma antroponym: *jakube; šárko; danieli; aleno; davide; libore; robine; matouši; františku; ondřeji; kristýno; zdeňku*. Hypokoristika se objevovala pouze občas: *bětko; zuzko; dádo; aničko; ondro*. Hromadné oslovení nebylo zaznamenáno žádné. Žáci byli oslovováni, pokud byli vyvoláni, nebo pokud měli rozdat pracovní listy, ojedinele kvůli nekázni. Zajímavým jevem bylo spojení křestního jména se slovesem ve 2. os. pl. (= forma vykání): *ale vy jste něco chtěla, kristýno?*

Slova bez vlastního lexikálního významu

V hodině byl zaznamenán vyšší výskyt výrazu „tak“, a to celkem 49x: *tak co se dá dělat; tak já doufám, že víte; tam myslím si, že; tak pojďme; tak co to je na obrázku; tak říkáme si, že země je; tak, aleno; tak poslední sopka; tak tady mám obrázky; tak fajn; výrobně; tak určitě*; a dále u výrazu „jo“, tato skutečnost byla zaznamenána 19x: *nemělo by tam být nic dvakrát, jo?* Ojedinele se vyskytovala i další kontaktní slova, např.: „no“; „že jo“; „fajn“; „takže“: *takže máme položené papíry už; no, já to budu chtít jen od těch, co to budou mít správně*.

B) Neverbální komunikace

Pohledy a výraz obličeje

Učitel během hodiny dodržoval oční kontakt, neustále kontroloval činnost dětí. Tato skutečnost byla přerušena pouze v případě, že vyučující potřeboval nastavit potřebné věci v počítači nebo když dětem ukazoval probírané učivo na interaktivní tabuli. V tomto případě byl pohled přerušen pouze na několik vteřin. Vyučující měl po většinu vyučovací hodiny neutrální, ale příjemný výraz v obličeji, občas jsme mohli zaznamenat úsměv.

Pohyby a fyzické postoje

Pokud žáci měli samostatnou aktivitu, vyučující třídu obcházel a kontroloval jejich činnost. V případě, že některému žákovi bylo něco nejasného, učitel se u něj zastavil a

objasnil daný problém. Z větší části hodiny byl ale před třídou u tabule. Vyučující měl nejčastěji ruce volně podél těla nebo jimi gestikuloval.

Gesta a doteky

Mezi kontaktní gesta můžeme například zahrnout švihnutí předloktí směrem vzhůru (s dlaněmi rozevřenými a otočenými ke stropu), toto gesto znamenalo, aby se žáci postavili a společně se pozdravili. Dále učitel naznačil zvednutí své ruky. Chtěl tím žákům ukázat, že pokud chtějí něco říct, mají se přihlásit. Dále často ukazoval celou paží na vyvolávané žáky. Tento jev jsme zaznamenali i v případě, že dětem něco ukazoval a vysvětloval na tabuli. K dotekům během hodiny nedocházelo.

Proxemika

Vyučující respektoval osobní zónu žáků. Prostor byl narušen pouze v případě, že žákům podával pracovní listy. Učitel si udržoval od dětí určitý odstup, což dokazovala např. i forma vykání.

Paralingvální jevy

Učitelův projev byl dostatečně hlasitý a srozumitelný. Tempo řeči bylo přiměřené, vyučující dobře artikuloval. Občas jsme mohli postřehnout důraz a protažení hlásky „a“ na začátku promluvy, kdy vyučující přemýšlel, jak v následující větě zformuluje své myšlenky.

4.4 Interpretace výsledků analýzy

V následující kapitole se pokusíme shrnout poznatky, které jsme získali z analýzy jednotlivých videí. Jedním z cílů práce bylo postihnout četnost kontaktních prostředků mezi učitelem a žákem ve vyučovacích hodinách. Z tohoto důvodu jsme vytvořili následující tabulku, která zachycuje frekvencovanost vybraných zkoumaných jevů z videonahrávek a dokládá tvrzení z předcházející kapitoly.

Soustředili jsme se především na slova s kontaktní funkcí, jako je oslovení, sloveso v 1. os. plurálu, slova bez lexikálního významu (např. tak, takže, jo? že jo? ano? vid'?), otázky v dialogu mezi učitelem a žákem (zde jsme věnovali pozornost především otázkám doplňovacím a zjišťovacím) a kontaktní zájmena a příslovce. Níže uvedené jevy jsme zaznamenávali po celou dobu vyučovací hodiny. Hlasitost a srozumitelnost videonahrávek je místy narušena a některé momenty jsou nezřetelné. Jelikož součástí výuky byla i samostatná činnost žáků, kdy vyučující obcházel a kontroloval jednotlivé žáky, některé výrazy z těchto dialogů nemáme bohužel zaznamenány z důvodu nedostatečné hlasitosti nebo hlučnosti dětí. Uvedené četnosti v tabulce jsou tudíž pouze orientační, avšak vzhledem ke sledované problematice dostačující.

videozáznam	Oslovení			1. os. pl.	slova bez lexikálního významu		otázky		kontaktní zájmena a příslovce
	hypokoristika	základní podoby jmen	hromadná		tak, takže	ostatní	doplňovací	zjišťovací	
č. 1	86	9	3	89	103	22	49	6	17
č. 2	14	14	4	15	59	19	27	22	1
č. 3	32	7	2	38	44	19	61	32	20
č. 4	40	5	1	31	17	4	48	11	5
č. 5	17	4	0	33	48	27	40	10	6
č. 6	23	24	2	24	16	105	68	8	7
č. 7	2	8	6	26	28	11	16	12	0
č. 8	1	19	0	72	75	26	37	33	6
č. 9	71	23	3	47	47	40	84	15	7
č. 10	16	14	4	31	40	94	51	31	3
č. 11	8	30	0	51	54	40	53	8	9

Sledování monologů a dialogů potvrdilo tvrzení z teoretické části, že ve školním vyučování převládá dialogická forma výuky. Ve většině sledovaných hodin převažovaly doplňovací otázky oproti zjišťovacím. Cílem vyučujících bylo, aby žáci v hodinách byli aktivní, formulovali svoje myšlenky a následně je verbalizovali. Mladší děti (žáci 1. stupně) byly učiteli vyzývány spíše ke krátké či jednoslovné odpovědi, kdežto na

druhém stupni se museli žáci pokusit objasnit určitý jev, či skutečnost, tudíž byli nuceni použít rozvitější větu nebo i několik vět. Otázky byly velmi frekventovaným kontaktním prostředkem jak na začátku hodiny, kdy probíhalo opakování, či připomenutí minulé hodiny, tak i během výkladu, kdy se vyučující ptali na vlastní zkušenosti či znalosti dětí a vedli s nimi dialog. Učitelé je uplatnili i při jednotlivých aktivitách, které byly v hodinách realizovány, a v závěrečném opakování na konci hodiny. Poměrně často se v projevech učitelů vyskytly i eliptické otázky.

Srovnáním rozdílů v oslovování na 1. a 2. stupni základních škol jsme došli k několika zjištěním. Na prvním stupni jednoznačně dominuje oslovování hypokoristickými podobami křestních jmen (202x). U mladších žáků byla základní podoba jména zaznamenána pouze 52x. Pokud jsme porovnávali formu a četnost oslovení u starších dětí, došli jsme na základě pozorování k závěru, že oslovení hypokoristiky (182x) a základními podobami vlastních jmen (145x) je poměrně vyrovnanější než u předchozí skupiny.

Z výše uvedené tabulky je dále patrné, že učitelky-ženy oslovují starší žáky hypokoristiky častěji než učitelé-muži. Ti použili oslovení hypokoristikem pouze 11x a základní podobou jména 57x. Oproti tomu učitelky oslovovaly žáky vyšších ročníků hypokoristickou podobou jména celkem ve 169 případech a 77x základní podobou jména. To byl jediný rozdíl, který jsme zaznamenali v komunikaci učitelů a učitelek.

Oslovení ve formě příjmení se nevyskytlo v žádném ze sledovaných videí. Zřídka jsme mohli zaregistrovat, že ke zpřesnění či odlišení žáka od ostatních bylo použito i dovětku v podobě příjmení, protože se ve třídě nacházelo více dětí stejného jména. Hromadné oslovování bylo zaznamenáno sporadicky.

V našich videozáznamech se nejčastěji jako slova bez lexikálního významu vyskytovaly částice „tak“ a „takže“, a to převážně na začátku promluvy. Ve většině případů se nejednalo o prostředek, který slouží k nadvětnému vyjádření důsledkového či následkového významového poměru, ale o slova kontaktně navazovací. Svobodová (2000, s. 53) označuje tuto skutečnost jako učitelský zlovyk. Celkem jsme

tento jev ve sledovaných materiálech zaregistrovali 531x v porovnání s ostatními frekventovanými kontaktoými výrazy, kterých bylo celkem 407. Mezi tyto prostředky patřily např. výrazy no; jo? že jo? ano? prosím vás; vid'? V některých případech tyto výrazy brzdily, až zatěžovaly komunikaci.

Dalším sledovaným kontaktoým prostředkem byla forma 1. os. pl. Tato podoba empatického a inkluzivního plurálu se během výuky vyskytovala u učitelů jak v komunikaci s mladšími, tak i se staršími žáky. Většina učitelů tento kontaktoý prostředek využívala poměrně často. Dávali tím žákům najevo svoji sounáležitost při aktivitách, které měly děti vykonávat. Slovesné tvary 1. os. pl. se často střídaly s tvary 2. os. pl. či 2. os. sg. Jako velmi častý jev jsme zaznamenali posun ve slovesné osobě a způsobu, a to od 2. osoby singuláru imperativu k tvaru 3. osoby singuláru indikativu. Dále jsme zaznamenali, že vyučující občas použil 2. os. sg. místo 2. os. pl. při adresování výzvy či úkolu celé třídě. V 10 videonahrávkách z 11 učitelé svým žákům tykali, pouze u videonahrávky č. 11 jsme se setkali s formou vykání. Tato skutečnost je poměrně překvapující, jelikož se jednalo o žáky 6. třídy základní školy. Uvedený jev je typický spíše pro komunikaci se žáky na středních a vysokých školách.

V rovině neverbální jsme sledovali pohled a mimiku, gestikulaci a haptiku, kinetiku a proxemiku. Součástí tohoto zkoumání byly i paralingvální jevy. Ve všech sledovaných třídách jsme zaznamenali, že vyučující udržovali se žáky oční kontakt téměř celou vyučovací hodinu. Dávali tím žákům najevo, že vnímají jejich činnost, odpovědi a otázky. Většina vyučujících měla ve tváři příjemný výraz, doprovázený milým úsměvem. Někdy však využili i přísného pohledu, zejména když žáci vyrušovali. Pokud porovnáme videozáznamy výukových jednotek u mladších a starších žáků, dojdeme k závěru, že na 1. stupni ZŠ mimika učitelů odrážela pozitivní přístup. Na 2. stupni jsme častěji zaregistrovali výrazy neutrální, pouze s náznakem úsměvu.

Mezi nejčastější kontaktoá gesta patřilo ukazování. Objekty zájmu byli žáci, studijní materiály, pracovní listy a tabule. Občas jsme zaznamenali i ukazováček před ústy jako výzvu ke ztišení, mávnutí dlaní vzhůru vyjadřující pokyn, aby se žák postavil, pokud je vyvolaný a chce něco sdělit, přitakávání a pokyvování hlavou na znamení souhlasu, či

naopak vyjádření nesouhlasu. Svobodová (2000, s. 72) uvádí, že *u těchto obecnějších gest platí, že ženy je provádějí méně rozmáchně, úsporněji než muži-učitelé, zato používají pestřejší škálu různých gest tohoto typu*. Tento předpoklad se nám však na základě videonahrávek nepotvrdil.

Další jednotlivá gesta jsou vždy uvedena u konkrétní analýzy videonahrávky. Gesta byla převážně účelná a korespondovala s verbálním projevem vyučujícího. K dotekům docházelo nejčastěji v 1. třídách. Mezi zaznamenaná gesta patřilo hlavně krátké pohlazení po vlasech, rameni, zádech. Učitelé tím dali dětem najevo pochvalu, podporu nebo je tím i motivovali do dalších aktivit. Tyto doteky trvaly jen nezbytně dlouhou dobu, byly funkční a účelné.

Při sledování postojů a držení těla jsme zaregistrovali, že vyučující se nejčastěji zdržovali před tabulí, byli otočeni směrem ke třídě. Z této výchozí pozice se občas přemístili mezi žáky, a to především tehdy, když kontrolovali jejich samostatnou činnost. Pouze jednou si šla vyučující sednout mezi žáky, když jedna z dívek měla mluvní cvičení. Dívce tím pomohla při mluveném projevu, jelikož žákyně měla pocit, že hlavní slovo má teď ona. Navíc se dívala po celou dobu do třídy, a ne ke katedře. Vyučující měli nejčastěji ruce volně podél těla nebo v nich něco drželi či si pomáhali gestikulací při verbálním projevu. Žádné negativní postoje nebyly zaznamenány.

Vycházeli jsme z předpokladu, že u žáků na 1. stupni je učiteli intimní a osobní zóna narušována častěji než u žáků 2. stupně. Toto tvrzení můžeme opět potvrdit. Kromě toho, že docházelo k občasným dotekům (viz výše), učitelky též vstupovaly do osobního prostoru dětí. Nejčastěji jsme tuto skutečnost mohli zaznamenat při samostatné činnosti dětí, když se učitelky posadily vedle žáků a pomáhaly jim s úkoly. Dále byl tento prostor narušen i při výukových hrách. Na 2. stupni byl tento jev ojedinělý.

V oblasti neverbální komunikace jsme v kontaktních prostředcích mužů a žen nezaznamenali výrazné odlišnosti. Učitelé-muži si drželi větší odstup od žáků v porovnání s učitelkami-ženami. Bohužel nemáme srovnání s učiteli-muži vyučujícími na 1. stupni ZŠ.

Využívání kontaktních prostředků ve verbální a neverbální komunikaci jsme u jednotlivých vyučujících sledovali a následně porovnávali i z hlediska délky praxe. V tomto případě jsme ale nezaznamenali žádné difference ani zvláštnosti. Sestavu učitelů tvořili zkušení vyučující s dlouholetou praxí.

Závěr

Cílem diplomové práce bylo na základě pořízených videonahrávek analyzovat, které kontaktní prostředky se nejčastěji vyskytují ve školní verbální i neverbální komunikaci mezi učitelem a žákem, zjistit, jaká je jejich četnost, využití, funkčnost a následně vše doložit na konkrétních příkladech.

Analýzu jednotlivých videí jsme rozdělili na dvě části, a to konkrétně na verbální komunikaci a neverbální komunikaci. V oblasti verbální komunikace jsme sledovali takové prostředky, které slouží k navázání a následnému udržení kontaktu. Jednalo se o monolog a dialog, střídání slovesných osob a čísel u sloves, oslovení základní podobou křestních jmen a hypokoristiky, kontaktní slova bez lexikálního významu, využití zjišťovacích a doplňovacích otázek ve školním dialogu a kontaktní zájmena a příslovce.

U kontaktních prostředků v neverbální komunikaci jsme sledovali pohledy a výrazy v obličeji vyučujících, jejich pohyby a fyzické postoje, gesta a doteky, proxemiku a také paralingvální jevy.

Výše zmíněné jevy jsme zkoumali na základě analýzy 11 videonahrávek vyučovacích hodin na 1. a 2. stupni 5 základních škol.

Aby výsledky zkoumání byly objektivnější, bylo by potřeba rozšířit zkoumaný vzorek o více nahrávek se širším spektrem ročníků, předmětů a učitelů-mužů. Našeho videonátáčení se zúčastnili pouze 3 učitelé-muži, proto výsledky nemohou být plně vypovídající. I přes zmíněná omezení se domníváme, že naše výsledky jsou pro potřebu této práce dostačující.

Jak již bylo výše zmíněno, zabývali jsme se sledováním vybraných kontaktních prostředků v pedagogické komunikaci, tzn. komunikaci mezi učitelem a žákem. Naše zkoumání přineslo několik zajímavých zjištění. Z výrazů, které jsme podle Svobodové (2000, s. 53) označili jako slova bez vlastního lexikálního významu, měly nejčetnější zastoupení výrazy „tak“ a „takže“, dále pak „jo; že jo, vid'/vid'te“. Z videozáznamů je patrné, že některé tyto kontaktní prostředky velmi zatěžují kultivovanost a brzdí plynulost mluveného projevu. Používání těchto slov bylo velmi

frekventované napříč všemi videozáznamy, v některých byla četnost těchto slov až extrémní, např. ve videozáznamu č. 1 se „tak, takže“ objevilo celkem 103x.

Dalším analyzovaným kontaktním slovem bylo oslovení. Jeho používání oproti předchozím prostředkům dodávalo výuce dynamičnost a spád. Vyučující na 1. stupni oslovovali děti nejčastěji pomocí hypokoristik, u starších žáků bylo oslovování hypokoristickou formou a základní nezdobnou podobou křestních jmen poměrně v rovnováze. Tato skutečnost se v analýze ukázala jako charakteristikou pro učitele-muže.

Typickou zvláštností ve výukovém dialogu je používání slovesných tvarů 1. os. pl. indikativu místo 2. os. pl. imperativu v situaci, kdy učitel vyzývá žáky k výukové aktivitě, do které zahrnuje i sám sebe. Zejména mladší děti přijímaly tento jev velmi pozitivně, a to i v případě, kdy učitelka užila např. *zavřeme pusinky* (videozáznam č. 2). Tento inkuzivní plurál se často střídal i s indikativními tvary v 2. a 3. os. sg. i pl. Zřídka vyučující užili při zadávání úkolu tvar 2. os. sg., i když se činnost vztahovala na celý třídní kolektiv.

Všichni vyučující se snažili, aby jejich výuková hodina byla založena na dialogu. Adresovali žákům výzvy či otázky již od začátku výukové jednotky, kdy nejčastěji opakovali látku z minulé hodiny, aby na ni následně mohli navázat. Otázky byly různého typu. My jsme se v našem výzkumu zaměřili na otázky zjišťovací a doplňovací. Počet doplňovacích otázek převládá nad zjišťovacími. Tyto otázky sloužily k aktivizaci žáka. Ten byl nucen k řešení úkolu zaujmout určitý postoj, vymyslet vhodnou odpověď a srozumitelně ji formulovat. Menší zastoupení měly otázky zjišťovací, na které děti odpovídaly většinou jednoslovně ano, či ne.

Učitelé svůj mluvený projev také občas podpořili kontaktními zájmeny a příslovci, které přispívaly k udržení kontaktu s vyučujícím, stmelení kolektivu a celý ho pomáhaly aktivizovat.

V oblasti neverbální komunikace jsou ve školním dialogu nejvíce zastoupena gesta, postoje a mimika.

Učitel by v žádném případě neměl podceňovat své mimické projevy. Především malé děti jsou na výrazy v obličeji dospělých velmi citlivé. Učitel by měl mít pozitivní výraz a přátelský úsměv na rtech anebo alespoň jeho náznak. Ve většině našich videonahrávek panuje uvolněná atmosféra, žáci ani učitelé nejsou napjatí, nejistí ani ve stresu. Mimika většiny učitelů byla příjemná, převažoval laskavý úsměv, někdy neutrální. Zaznamenáno bylo i svrštění čela či povytažení obočí na znamení učitelova nesouhlasu, nespokojenosti či údivu.

Pro všechny vyučující bylo společné, že během vyučovací hodiny stáli nebo chodili po třídě (vyjma učitele, který hrál vsedě na klavír) a skoro vždy byli čelem k žákům (kromě samostatné práce žáků, kdy je vyučující obcházel a kontroloval). Chůze byla většinou středního až pomalejšího tempa, učitelé byli nejčastěji vzpřímení. Mezi časté pohyby a fyzické postoje patří především postoj, kdy je vyučující opřen nataženými pažemi o lavici či katedru, polosed na žakovské lavici, ruka v bok. Učitelky-ženy občas přešlapovaly na místě. Ruce měly nejčastěji před tělem pokrčené v lokti ve výši pasu.

Stěžejní postavení mají v neverbální komunikaci podle Svobodové právě gesta. Vyučující jich celou řadu ve školním dialogu používají k adresování výzvy nebo otázky. Jedním z nejčastěji zaznamenaných gest bylo kývání hlavou na znamení souhlasu či přitakávání, dále ukazování prstem či celou paží. Pouze jedna vyučující v 1. třídě (videozáznam č. 1) používala ke gestikulaci ukazovátko. Dále jsme u vyučujících zaznamenali výzvové gesto pro pokyn „vstaňte či sedněte si“, a to pohyb jednou či oběma otevřenými dlaněmi otočenými směrem nahoru nebo dolů. Mezi gesta, která účelně doprovázela mluvený projev, můžeme zařadit rozkládání dlaněmi obou rukou směrem do stran nebo jen máchání předloktím s otevřenou dlaní či zdvihání ukazováčku. Jako výstražné a upozorňovací gesto bylo zaregistrováno předložení prstu před ústa jako výzva ke ztišení se.

Pokud jde o vzdálenost mezi vyučujícím a žákem, bylo patrné, že učitelé-muži si udržují spíše odstup a dotykům se vyhýbají. Oproti tomu učitelky-ženy se hlavně k mladším žákům přibližovaly častěji na menší vzdálenost. Vstupovaly do jejich osobní zóny a nevyhýbaly se ani dotykům, nejčastěji za účelem pochvaly nebo při pomoci či

kontrole samostatné práce. Dětem to nebylo nepříjemné, evokovalo to v nich rodinnou atmosféru.

Neverbální projevy vyučujících vhodně doprovázely mluvený projev, nepůsobily násilně, nepřírozeně ani rušivě. Většina vyučujících mluvila nahlas, plynule, vhodně intonovala a artikulovala. Střední tempo řeči učitelů pomáhalo žákům vstřebávat předkládané informace a udržet si pozornost.

Resumé

Tato diplomová práce se zabývá zkoumáním kontaktních prostředků v pedagogické komunikaci. Těžištěm práce jsou výsledky analýzy z vyučovacích hodin ze školního prostředí. Toto zkoumání bylo realizováno na základě videozáznamů z 1. a 2. stupně základních škol. Předmětem analýzy bylo zaznamenávání kontaktních prostředků mezi učitelem a žákem, a to jak v komunikaci verbální, tak i neverbální.

Práce se skládá z několika částí. Teoretická část je zaměřena na objasnění základních pojmů z pedagogické interakce a komunikace ve školním prostředí. Stěžejním úsekem této části je kapitola třetí, kde je uvedeno vymezení kontaktních prostředků v komunikaci mezi učitelem a žákem v rovině verbální i nonverbální. Další část je již praktického charakteru - zde bylo zaznamenáno, jaké kontaktní prostředky se nejčastěji vyskytují během vyučování na základních školách a také jaké mají využití, formu a četnost. Všechny poznatky jsou doloženy na konkrétních případech. V závěru práce je uvedena souhrnná interpretace výsledků analýzy a závěrečné shrnutí.

Klíčová slova: pedagogická komunikace, verbální komunikace, neverbální komunikace, kontaktní prostředky, paralingvistické jevy

This thesis examines the means of contact in teaching communication. The focus of the work, the results of the analysis of lessons from the school environment. This examination was carried out on the basis of video recordings from the 1st and 2nd primary school. The subject of the analysis was recording means of contact between teacher and student both in verbal and non-verbal as well.

The work consists of several parts. The theoretical part is focused on clarifying basic concepts of pedagogical interaction and communication in the school environment. The main section of this part of the third chapter, where it is stated definition of the contact means of communication between teacher and student in the plane of verbal and non-verbal. Another part is of a practical nature. Here was recorded, which means the contact is more likely to occur during teaching in primary schools, and also what they use, format and frequency. All findings are supported on specific cases. The conclusion is a summary interpretation of the results of the analysis and the final summary.

Keywords: educational communication, verbal communication, nonverbal communication, the contact means, paralinguistic phenomena

Seznam použité literatury a zdrojů

GAVORA, Peter. Pedagogická komunikácia v základnej škole. Bratislava: Veda, 1988. 248 s. ISBN neuvedeno.

GARVORA, Peter. Učiteľ a žiaci v komunikácii. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava, 2007. 191 s. ISBN 978-80-223-2327-7.

GREPL, M., Prostředek kontaktný. KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J. aj. In Encyklopedický slovník češtiny, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 348.

JŮVA, Vladimír. Základy pedagogiky: pro doplňující pedagogické studium. Brno: Paido, 2001. 118 s. ISBN 80-85931-95-8.

KOLÁŘ, Z. Vyučování jako dialog. Praha: Grada, 2007. 131 s. ISBN 978-80-247-15414.

KNEŘOVÁ, Magdalena. Ke způsobům oslovování v mluvených projevech. Naše řeč. 1995, roč. 78, č. 1. ISSN 0027-8203.

KŘIVOHLAVÝ, Jaro. Jak se navzájem lépe porozumět. Praha: Svoboda 1988.

LEECH, Geoffrey N. Principles of pragmatics. Longman, 1983, XII, 250 p. ISBN 05-825-5110-2.

LINHARTOVÁ, Dana. Pedagogická komunikace pro učitele. Brno: Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, 2001. 74 s. ISBN 9788071575566.

LINHARTOVÁ, Dana. Psychologie pro učitele. Brno: Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, 2004. 257 s. ISBN 80-7157-476-7.

MAREŠ, Jiří, KŘIVOHLAVÝ, Jaro. Komunikace ve škole. Brno: Masarykova univerzita, 1995. 210 s. ISBN 80-210-1070-3.

MAREŠ, Jiří, KŘIVOHLAVÝ, Jaro. Sociální a pedagogická komunikace ve škole. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989. 148 s. ISBN 80-04-21854-7.

MEŠKOVÁ, Marta. Motivace žáků efektivní komunikací. Vyd. 1. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-802-6201-984.

MÜLLEROVÁ, Olga. Komunikativní složky výstavby dialogického textu. Sagner, 1997. 161 s.

MÜLLEROVÁ, Olga, Šimečková, A. Způsoby a prostředky navazování kontaktu v telefonických rozhovorech. Slovo a slovesnost, volume 48 (1987), number 4. Dostupné na: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=3195>.

NELEŠOVSKÁ, Alena. Pedagogická komunikace v teorii a praxi. Praha: Grada Publishing a s., 2005. 171 s. ISBN 9788024707389.

STŘELEČEK, S. Kapitoly z teorie a metodiky výchovy. Brno: Paido, 1998. 179 s. ISBN 80-85931-61-3.

SVOBODOVÁ, J. Jazyková specifika školské komunikace a výuka mateřštiny. Spis OU č. 133. Ostrava: Ostravská univerzita – Pedagogická fakulta, 2000. ISBN 80-7042-175-4.

ŠIKULOVÁ, Renáta. Pedagogická komunikace jako prostředek sociální interakce. Pedagogická fakulta, Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem [online] 2014 [cit. 2014-03-01]. Dostupné z: http://www.pf.ujep.cz/files/KPR_sikulova_pedakomun.pdf.

NAVRÁTIL, S., KLIMEŠ, K., FLEISCHMANN, O.: Komunikace v pedagogických situacích. Ústí nad Labem, PF UJEP 1992.

Seznam videonahrávek

Videozáznam č.9: <http://audiovideo.rvp.cz/video/2759/VV21-VIRTUALNI-HOSPITACE-MATEMATIKA-V-5-ROCNIKU.html>

Videozáznam č.10:<http://audiovideo.rvp.cz/video/2631/VIRTUALNI-HOSPITACE-%C2%80%EF%BF%BD-DEJEPIS-UNOR-1948.html>

Videozáznam č.11:<http://audiovideo.rvp.cz/video/2575/VIRTUALNI-HOSPITACE---POZNAVAME-SVET-A-NASI-REPUBLIKU-SEZNAMENI-S-LITOSFEROU.html>

Seznam příloh

Příloha 1 – souhlas rodičů

Příloha 2 – přepis části videozáznamu č. 1

Příloha 3 – přepis části videozáznamu č. 2

Příloha 4 – přepis části videozáznamu č. 3

Příloha 5 – přepis části videozáznamu č. 4

Příloha 6 – přepis části videozáznamu č. 5

Příloha 7 – přepis části videozáznamu č. 6

Příloha 8 – přepis části videozáznamu č. 7

Příloha 10 – přepis části videozáznamu č. 9

Příloha 11 – přepis části videozáznamu č. 10

Příloha 12 – přepis části videozáznamu č. 11

Příloha 1 – souhlas rodičů

SOUHLAS RODIČŮ

Souhlasím s tím, aby se můj syn/moje dcera
zúčastnil/a videonatáčení, které bude probíhat v rámci běžné vyučovací hodiny.
Digitální záznam bude sloužit pouze jako podklad pro praktickou část diplomové práce
na téma „KONTAKTOVÉ PROSTŘEDKY V KOMUNIKACI UČITELE A ŽÁKA“.
Tento materiál nebude nikde dále šířen ani veřejně prezentován.

Děkuji za spolupráci.

Ing. Veronika Svejková

studentka 2. ročníku magisterského studia Západočeské univerzity v Plzni

Dne Podpis zákonného zástupce

Příloha 2 – přepis části videozáznamu č. 1

Takže, děti, než se postavíme, tak vám chci říct, že vy víte o tom, že tady máme dnes návštěvu. Nemusíte se otáčet dozadu, jako když tady paní učitelka není a ona si nás zdokumentuje, naši hodinu, Báro, tak jak krásně pracujete, tak si nás zdokumentuje na kameru. Tak a než se posadíme, tak protože je po ránu a nám se některým nechtělo vstávat, tak si uděláme mírný stoj rozkročný a trošičku se protáhneme. Takže zhluboka nádech nosíkem, ještě. Dobře, hezky zhluboka, dobře, ruce v bok, zakroužíme, hezky se protáhneme, křupe nám to tam. Na druhou stranu, pomaloučku. Tak, ruce před sebe a mačkáme, zakroužíme. Tak ještě jednou dobrý den, posad'te se, děti. Tak dnes ví někdo, jaký je den dnes? Co je dnes za den? Barunko? Dnes je? ... Středa! Ano. Střed týdne, máme dnes čtyři hodiny: český jazyk, matematiku, český jazyk a poslední hodinu hudební výchovu, takže poslední hodinu si zazpíváme. Zase nám to krásně spolu uteče. A dnes máme velký úkol v českém jazyce, protože už jste si všimli určitě, vlevo na tabuli se už na nás směje nové písmenko, je to písmeno R, my se s ním dnes seznámíme. Ale než se seznámíme, tak si musíme zopakovat to, co už známe, takže si uděláme nějaká cvičeníčka na začátku, naučíme se R také psát, jako každé písmenko. Takže se dneska těšte, protože půjdete domů a už budete znát zase další písmenko. Tak, no a my začneme, abychom se rozpovídali trošičku. Mareček něco chce, Marečku? Ano, postav se slušně. ... Dobře, dobře Marečku. Tak to mám radost. Někteří z vás už znají to písmenko. A dnes se s ním seznámíme všichni. Tak, no a my začneme trošičku, abychom se rozpovídali, abyste si rozpovídali pusinky. Takže já poprosím Danielku Váchovou, podívá se vpravo na naši skříň, řekne nějaké písmenko a my si řekneme básničku k písmenku. Tak, Dádo. ... Líbí se ti A? Takže zkusíme, jestli jste nezapomněli, takže pozor, o Alence. (Vyučující společně s dětmi odříkává básničku.) Výborně, kdo ještě vybere? Dádo, vyber! Něké oblíbené. ... O, tak jedeme. Bramboráky. (Vyučující společně s dětmi odříkává básničku.) Dobře a vy byste říkali dál, ale já mám teď pro vás jiný úkol a to dávejte pozor. Každé oddělení vymyslí nějaké slovo od určitého písmene, ne, nebude to R, to ještě neznáme, ale máme tady nějaká nová. Takže oddělení u dveří si vezme, pozor, písmeno Š. To poslední, jo? Řekněte si ša, še, ši, šo, šu, už vám to napoví. Prostřední oddělení, pozor, vezme si písmeno, a mě se líbí, K. Pššt. A oddělení u okna, pozor, vezme si V. Jo? V. Takže už vymýšlejte, vymýšlejte, rychle, rychle, pššt. Tak ale, ale. Pokud něco chceš říct, máme pravidlo. Tak, takže Michálku, ještě chvilinku, každý aspoň dvě, co když to řekne třebaš Kája a Vašík řekne

to samé. Takže pozor. A začínáme u dveří, Kájo? ... Ano, ano. Julo? ... Šnek, ano. Vašíku? ... Ša, ši, ši, když se řekne ši, nenapadne tě něco? ... No vidíš! Šiška. A Davidku? Šá, dlouze šá, ší ... Sysel je S. Podívej se tady. Co to je? ... Šípek, výborně. A jedeme dál, Barunko? ... Ano, ano. ... Co jsi vymyslel? Tys myslel to samé, tak ještě přemýšlej. Tak, Bohoušku? ... Hm. Výborně. K, K, Ky... nó, vidíš to. A jedeme. ... To už jsme asi slyšeli. Zkus něco jiného. V, va, ve, vé, ví, vó, Dádo, za tu dobu si nevymyslela nic? ... V, na začátku musí být. E začíná Eva, já začínám písmenkem E. ... No, Kristiáne? Vašík a V? Porad'te. Vana třeba, ty jsi na to přišla? Alenko? Tak. Dobře, dobrý, stačí, už mi to stačí. A teď zkusíme naši hlasovou syntézu a analýzu. My jsme se učili v pondělí novinku, učili jsme se takové zvláštní slabiky a zkusíme teď tedy rozklad a zase zpátky budete dávat slabiky. Tak teď zkusíme všichni, všichni mi budete říkat, jo? Takže já vám řeknu hlásky a vy mi řeknete slabiku. P, L, E. Tak ale musím slyšet. T, L, E. Dobře. V, L, Í. P, L, U. S, L, U. Výborně. Š, M, U. Jo! Š, M, Í. Výborně. M, L, A. Ano. P, L, A. Výborně. A teď obráceně, ale po jednom, jo? To už musím někoho vyvolat. Takže, řeknu slabiku: šla, Barunko? ... Výborně si to rozložila. Řeknu špi, Aničko? ... Výborně. Řeknu mlé. ... Výborně. Teď zkusíme Ondru. sle. ... Co vás napadne, když se řekne sle? ... Slepice, mě to napadlo také, výborně. Řeknu šku, Bohoušku? ... Šku, výborně. A řeknu kla. ... Výborně, stačí. Vy jste šikovní, já vím, že někdo nebyl, zase budete příště, nebojte. Tak a teď už otvírám tabuli a já bych chtěla po odděleních, to znamená začne dnes oddělení u okna, postavte se, pššt, my vás budeme pozorovat, a zkusíte krásně číst tak, jak jsme se učili. Přečteš první hlásku, poslouchej, zaměříš se na toho našeho vetřelce a přečteš celou slabiku vzorně dohromady. Ano? Takže pozor, připravte se. A děti budou sledovat, jestli opravdu čtete, zároveň ale musí i tabuli sledovat, takže mají těžký úkol. Takže pozor. A jedeme. Vle, to je vono. Vlo, zlo, vlu, šla, já se dívám, sli, výborně, vli, vle, šlo, kli, šla. Vynikající, teda musím vás pochválit. Barunko, ale ptala jsem se, Barunko, na něco? Báro, podívej se na mě. Neptala jsem se tě, vid'š? Příště zvedni ruku, když něco chceš říct. Tak, oddělení prostřední, tak prostřední. Tak, pozor, máte vetřelce D a zároveň B, jo? Takže pozor. A jedem. Zde, zdo, du, čteme všichni? Dobře. P. Spi, spe, špu, ještě jednou toto, spe, pozor, tady chybí háček, to je S. Dobře. Dobře, také se mi líbilo. Vy jste to měli trošičku myslím těžší než oddělení u okna. No a nejtěžší to budou mít ty ode mne pět žáků, kteří sedí u dveří, postavte se, protože ty to budou mít všechno namíchané. Takže pozor. Připravte se. My se na vás díváme a jedeme.

Příloha 3 – přepis části videozáznamu č. 2

Krásně se postavíme. Adame, ten penál asi nebude teď důležitý, důležité je uklidit tu svačinu. Stejně ho budeš za chvíli potřebovat. Výborně. Ještě Niky si zapne tašku. A my začneme hned králem, budeme muset být opatrní vzadu. Začneme matematickým králem, pak se podíváme, zopakujeme si ještě to, co jsme probrali, nějaké dvě slovní úlohy pro vás mám a pak se podíváme na nové číslo devět. Ano? Tak než začneme matematickým králem, tak už víte, co máte udělat. Potichoučku. Tak spočítej se Silvinko. ... A co Natálka před tebou? Tak ještě jednou. ... Spočítej se, Maty. Jo, Matyáš nehraje. ... Vychází to? To je jedno, Alenko, a kde budeš. Tak jich bude deset tady zase, to je fuk. Tak jedem. Holky, soustřeďte se trošku. Pět mínus pět. ... Vojta. Dva plus čtyři. ... Šest, Filip. Jedna plus jedna. Hezky. Oba. Dva plus dva. Matěji? Matěji! Povídáš nám do toho. Dva plus nula. ... Verunka. Pět plus nula. ... Miky byl rychlejší. Pět mínus dva. ... Čtyři mínus čtyři. ... Nula, mínus čtyři, Andrejko, mínus, odčítáme, ano? Tak dva plus jedna. ... Výborně. Šest mínus jedna. ... Hezky. Tak tři mínus dva. ... Výborně, Filipe. ... (Výuka byla narušena informací ze školního rozhlasu.) Jasně? Niky? Kde je? Jasně? Slyšel si? Matyáš jde až, Matyáš jde až za týden. ... Matěj jde také na atletiku? Jo? ... Taky jasně? Výborně. Rozuměl si tomu. Tak jedem. Šest mínus dva. ... Hezky. Tři plus tři. ... Výborně. Šest mínus čtyři. ... Tak tři nebo dva? ... Tak dva nebo tři? Tak já dám jiný, ano? Dám jiný. Když nevíš jestli, když nevíš jestli dva nebo tři. Tak jedna plus pět. ... No, to už bylo lepší. Tak a vy se mi nemotejte, nemotejte se mi už. Pššt. Šest mínus šest. ... Tak šest nebo nula? ... Seš si jistá? ... Opravdu? ... Dobře. Tak tři plus jedna. ... Oba dva. Čtyři plus jedna. ... Adélka byla o chvíli rychlejší. Tak tři plus dva. ... Výborně, Filipe. Čtyři mínus dva. ... Oba dva. No, tak ty běž za Filipa a Verunka jde s Filipem. Verunko, pojď. Pššt. Šest mínus pět. ... Filip. Tak Adam s Filipem. Čtyři mínus tři. ... Filip to vyhrál. Dej mu korunku. Byl rychlejší. Tak zítra zase. Výborně, posadíme se. Posadíme se do lavice. Copak Adame? Příště zase, zítra budeme hrát, ano? Tak zapíšu si dochá_ a já jsem vám slíbila, Maty, slíbila jsem vám teď ty dvě slovní úlohy. Takže vezmeme si pracovní sešit a najdeme si stranu čtyřicet jedna. ... Ano, je tam autobus. Dane? A dál, odlož, sešit. Copak Adame? ...A nemáš ji v tašce? Tak se podívej. Tak kdo má otočeno na straně čtyřicet jedna, je tam ten autobus, tak vezme pero nebo tužku, přečte si pozorně, jak je tam napsáno, co je tam napsáno, popřemýšlí, vytvoří si příklad a pak to zakreslí na číselnou osu, ano? Já budu chodit a budu koukat, jestli to děláte dobře. Máš, Adame? ...

Můžeš si vzít pero. Tak tadyhle ty autobusy. Tak. Výborně, ještě odpověď, nezapomeňte na odpověď. Kdo má hotovo, tak zkusí i tu druhou. Ty máš už i tu druhou, Aničko? ... Tak v tom případě, kdyby náhodou byl někdo hotov i s tou druhou úlohou, vezme si vzadu papír a tady pět těžkých příkladů, které může zkusit počítat. ... A zkusit je jakýmkoliv způsobem vypočítat. Tak všichni budou mít alespoň jednu slovní úlohu. ... Já přijdu. Výborně, zakreslit, odpověď. Aničko, a když tady budeš vykřikovat výsledky, tak myslíš, že ostatní budou mít radost z toho, že to vypočítali? Ještě že neslyšeli, který příklad si počítala, vid'?

Příloha 4 – přepis části videozáznamu č. 3

Tak a my můžeme opravovat. Máme tu jinou tužku? Tak teď jste paní učitelka, kdo je paní učitelka? Kdo je paní učitelka? Ukažte mi paní_ Davide, ty můžeš být paní učitelka? No vidíš, tak, ukažte mi, kdo je paní učitelka, zvedněte ruku. Renatko, seš paní učitelka, nebo pan učitel? Co jsi? Jako teďka. Seš holka nebo kluk? ... Takže můžeš být až vyrosteš ... Paní učitelka, výborně. Pan učitel zvedne ruku. Kdo je pan učitel? Výborně. Tak, takže každý poctivě opravuje svojí práci, plus přečte první příklad, řekne výsledek a my kontrolujeme. Ještě jednou prosím tě Lucko, aby tě Lukáš slyšel. ... Lucko, ale teď jsem to neslyšela skoro ani já, natož Eliška vzádu. Zamknem pusou. Zamknem pusou. A jenom ten, kdo má slovo, abyste ho dobře slyšeli, ano? Tak Lucka ještě jednou. ... David. Pepičku, opravuješ, koukáš na to, očima. ... Honem. Devět. Eliško, slyšela si Toma? Ano nebo ne? Eliško, slyšela si Toma? Tak Tome, co musíš udělat? ... Zkus to. Už to bylo v pořádku? ... Tak teď to vezmeme trošku rychlejš. Nastartuju motory raketový. Tak, pššt, Vojta přečte výsledky celého druhého sloupečku a my budeme kontrolovat jenom výsledky. Rozumíš tomu, Vojto? Tak zkus to. ... Vojtí, ještě jednou, řekl jsi, že tomu rozumíš. Tak přečteš jenom výsledky, jenom co jsi vypočítal. ... V pořádku? Tak kdo měl první a druhý sloupeček správně? Udělá si tam ke každému toho malého smajlíka. Pochválí si to. ... Můžeš, to já poznám, co tam bylo. Tak Natálka má na starosti třetí sloupeček, jenom to, co vypočítala. ... Tak Natálko, neříkáme jeden ale ... Tak ještě jednou nahlas, aby tě slyšeli i vzádu, ano? ... V pořádku? Kdo má v pořádku, maluje smajlíka. Čtvrtý sloupeček má na starosti Tomáš. ... V pořádku? Výborně, malujeme smajlíka. Kdo měl čtyři smajlíky? Tři? Dva? Jednoho? Výborně, výborně, pochvala. ... Dobře, já se potom podívám. Úkol dva, úkol dva. První sloupeček má na starosti pan učitel Martin. ... V pořádku? Smajlíka, kdo má v pořádku. Druhý sloupec Kája. ... V pořádku? Martina má třetí sloupec. ... Je to v pořádku? ... Co není úplně v pořádku? Tome, oprav to. ... Tak ho přečti, Tome. ... Ano, Martinka si to opraví, ano? Kdo měl v pořádku všechny čtyři, smajlíka. ... Tak se na to potom podíváme ještě spolu, ano? Tak přeskočíme, pak se k tomu vrátíme, ano? Poslední sloupeček paní učitelka Renata. ... Počkej, nech jí to dopovědět. Tak máme tam nějakou chybičku? Potřebujeme něco něco spravit? Pepo? ... Ano, Renatka si to opraví. Ano? Víš, který příklad budeš opravovat, Renatko? Renatko, ukaž mi příklad, který budeš opravovat. Který příklad opravuješ? Ano, ten. Tak máš gumu? Tak v pořádku to máš. Tak a tady to máš také v pořádku. Výborně. Tak kdo měl ve druhém

cvičení čtyři smajlíky? Tři smajlíky? Dva? A jednoho? Jeden? Jeden smajlík byl někde?
Nula? No šikovní počtáři. No a teď musíme vyrovnat to skóre. Skóre musíme vyrovnat.
Tak pojďte, šup.

Příloha 5 – přepis části videozáznamu č. 4

Kdo rychle našel knížku, kterou princezna studuje. Jakou nastudovala knížku? ... Pohádky... Lucinko, víš, že já vždycky počkám chvíličku. Přijel princ Květomil. Teď jsou ruce nahoře, protože já strašně ráda vyvolávám. Tak, Lucinko ... Ale, a takhle se ta knížka ale vůbec nejmenovala. Jiříku ... Květiny naší zahrady, výborně. Jednoho dne dorazil princ Zeleninomil. Robíku ... Pě ... Pěs ... Komiksmil. Jakou knížku princezna nastudovala? ... Výborně, jednoho dne dorazil princ, Terezko, Křížovkomil. Babetko ... jestli my se Jonášku dostaneme na konec té pohádky, když nás takhle rušíš. Puclomil, Filípku. Copak nastudovala princezna za knížku? ... 3D puzzle. Máš pochvalu, že si se tak rychle zorientoval. Předposlední princ, který dorazil na zámek byl Večerníčkomil, Jiříčku ... Čepici výborně, jak si hází ty pohádky vid' ... a poslední princ? Přečtete mi jak se jmenoval poslední princ? ... Tak zpátky, podívej se na mě. Podívej se na mě. Nevidím vůbec všechny oči, nevidím. Vůbec všechny oči nevidím. Martínku, vidím oči, ještě zastav ruce. Já jsem se ptala, jak se jmenoval poslední princ. Přečti ... Tvořeníčkomil. A všichni přečtou knížku ... Šikovné ruce. Jak pohádka dopadla? ... A jak pohádka skutečně končí? Jednou po večeři zazvonily na královském nádvoří zlaté podkovy. Z koně seskočil veselý princ, který se jmenoval, čteme ... Švandomil, výborně. Vem si mě za ženu, volala na něj princezna z balkonu, umím vařit, šít, pěstovat zeleninu, stavět z lega. To mě nezajímá, řekl princ. Umíš vyprávět legrační vyprávění? ... nebo pohádky? Pohádky, ty umím. Jsou legrační? Ty neumím, odpověděla zaraženě princezna. Hm, tak to já si tě nevezmu, zavrtěl hlavou Švandomil a vyhoupl se na koně. Počkej, křikla na něj princezna. Jak můžu umět povídat legrační pohádky, když je nemám komu povídat? Vem si mě za ženu a až budeme mít děti, budu jim vyprávět legrační pohádky. To prince zastavilo a pobavilo. Řekl si, že princezna je vtipná a šikovná, že si ji za ženu vezme. No a jak to tak bývá, do roka měli děti a princezna měla komu vyprávět švandovné pohádky legrační. Tak poslední úkol. Vezměte si malý sešit, ... , pošt... vezměte si malý sešit, já se teďko dobře dívám, kdo krásně poslouchal a vydrží to až do konce. Pero, sešit si otevři, ... a píšeme dnešní datum, dnes je ..., dvacátého pátého, tak pozor, dvacátého pátého, tečka ... už víš, jak to děláme, přijdu se podívat. Ty to zvládneš, já ti věřím, se soustřed' ... druhý měsíc tečka. ... tak a teď už zavřeme pusku a jenom si vyslechni poslední váš úkol a ten už sám uděláš. Buď z tabule nebo tady z toho papíru vybereš 3 prince, 3 prince napíšeš do sešitu. Podívej se, jak to udělám já. Já bych chtěla prince Dlabomila, ... ,ale, ale, pak

bych chtěla Hadromila a pak já mam ráda švandu, tak Švandomila ... Podívej se na tu tabuli, podívej se na tu tabuli a zkus si na tu otázku odpovědět, když se podíváš, jak jsem to dělala já. Jak píšeme? ... Můžeš začít pracovat. Kdo napíše tři prince, dá mi sešit na stůl a má přestávku. Jo a Jonášku to mě teďka jako zkoušíš, jestli když mam ráda švandu, že to vydržim a nebo ne. Jak píšeme, do sešitu? ... Tak si vyber jiného prince? ... Tak ho opiš z tabule, hele, to je snadný. A a dolů j a máš g ... tak, už začni, ať si nekrátíš přestávku ... Jaký, děti, bude na začátku písmeno? ... Výborně, proč? ... výborně ... jako na l, zpátky a jako na n ... Ano, jako k, bez tý kličky, výborně, Terezko. Pššt. Tak kdo bude mít napsáno, může odevzdat. Nezdřuj se, napiš tam tři prince.

Příloha 6 – přepis části videozáznamu č. 5

Tak pro dnešek stačí s mluvními cvičeními, ještě máme pár těch, co ještě nebyli, moc jich teď už tady ale není, ... ano. ... Tak, ty lístečky, které byly dnes vylosované tak schováme, aby se nám to nepletlo, a jdeme na další aktivitu. Co asi teď bude další aktivita, třído. Kdo už si myslí, kdo tuší. Lindo ... Měl někdo stejný nápad? Měl někdo jiný nápad? No? ... Tak, trochu jinak řečeno, jinak je to ve výsledku to samé, jo? Tak zkusíme to? Tak potřebujete zopakovat, jak poznáte, jestli je to přídavné jméno tvrdé, měkké, přivlastňovací? Tak jaký si myslíš, že hlavním problémem by mohl být co, jaký, jaké dva druhy? ... Tvrdé a měkké. Tak pojďte. Jak rozlišíme, jak poznáme, že se jedná o přídavné jméno tvrdé, Michale? ... Hm, uveď příklad prosím ... Tak, slyšeli jste? Hezký, hezká, hezké. Ehm, co když to budou dva muži? Jací budou? ... Hezcí, aha, aha. A když to budou dva muži a budou hezcí, jaké I tam bude na konci? ... ehm, ehm, a přesto je to jaké přídavné jméno? ... ehm, pozor na to. Ano? Na to množné číslo. Tak, jak poznáme přídavné jméno měkké? Lindo? ... Ano, pro všechny rody, pro mužský, ženský i střední, je koncovka stejná. Myslíte si všichni, že víte? Že rozlišíte? Ano? Tak jedeme. David, Natálka, Martin, Terežka, už jsou u tabule, už si vybírají a jeden za druhým povídají ... ehm, výborně, tak Martin už má rozmyšleno ... Zařadíš kam? Magnety, ano, všechno lítá, co má peří i co nemá. Tery už povídá ... ehm ... ehm ... Oči ... Výborně, ano. Danča, Kuba, ... Jo, jo, Kuba ... výborně ... a už běží Linda, Běťka, Bára, Lada. ... Supr, ehm. ... výborně ... ehm, teď poběží Verča, Lucka, Tád'a, Dáda ... ehm, říkej i ten tvar toho přídavného jména, ehm ... výborně ... výborně. Ehm, ehm, přídavné jméno měkké, ... Ano. ... výborně ... Utíkejte, kdo tam nebyl, utíká k tabuli. ... ehm, ... výborně ... ehm, ... výborně ... Tak, spousta rukou nahoře, co potřebují ty ruce. Martine ... aha, tak dobře, dobře. Martin nechápe počítačový, tak zkusíme mu pomoci. Martin za mnou během té aktivity přišel s tím, že tam mam chybu a já jsem mu řekla, že tam nemam chybu. A kdo to Martinovi zkusí vysvětlit? ... Když budou dva ti muži, tak to bude jak ... Tááák, pozor, to je to množné číslo. Ano? Ta tvrdá koncovka platí pouze pro jednotné číslo, pro mužský rod v jednotném čísle, ale jakmile je to množné číslo mužští, mladí, slyšíme měkké i, proto tady bude toto. Ještě někdo má ruku nahoře, ještě něco? ... Supr, Terez, pojd' to prosím tě dát, kam to patří. Sebík se nechal zmást tím měkkým i na konci, přiřad' k tomu podstatné jméno, aby tam bylo měkké i na konci, aby to bylo v tom tvaru – výborní. Dej to do dvojice s nějakým podstatným jménem ... Výborně. Výborní lidé. Výborní žáci

5. B správně roztřídili přídavná jména. Kam dáme to poslední? Kdo to ví? Davide ... důvod ... řekni to v jednotném čísle, jeden muž ... výborně ... tak to prosím zařaď, kam to patří. Výborně, tak, krásně jste roztřídili a teď procvičíme vaši paměť. Sáhnete si pro čmárák, nebo pro český jazyk školní, to je jedno, budeme to používat jako čmárák, tak ať to nikdo nehledá přehnaně. Vidíte všichni dobře na ta slova na tabuli? ... Přečtete je? ... Tery, jestli špatně, pojď si sednout vedle Sebíka, přece jenom je to blíž ... Tak a teď se zaměř, vem si jen ten sešit a to pero, šup, zaměříme se pouze na ten první sloupeček, kde jsou jaká přídavná jména? Jak jim říkáme? ... Výborně, teď vám dam chvíli času, abyste si stihli zapamatovat ta přídavná jména z prvního sloupečku, ano? Tak, teď řeknu spíme, vy všichni položíte hlavu na lavice, spíte, pokud možno zavřeme oči, aby to nikoho nelákalo se na tu tabuli podívat a zatímco budete spát, tak jedno slovo zmizí a vašim úkolem bude to slovo napsat na tom vašem čmárnu, které slovo zmizelo. Když nebudete vědět, tak udělejte čáru, že nevíte, ano? Tak pozor, čáry máry fuk, už je slovo pryč. Jenom to slovo, které zmizelo, piš a né jiný a neříkej jim to. Tak, jestli popletete koncovku, jestli tam bude ý, á, é, to je jedno, ano? Spíme. Vstáváme. ... Kdybys na to šel logicky ... Spíme. Vstáváme ... Spíme. Vstáváme ... Tak, dáme poslední slovo. Spíme. Vstáváme ... Tak položíme si pera, vezmem si barevná a Hinc vám ukáže. Kdo řekl Hinc vám ukáže? Z čeho to známe? Hinc vám ukáže, kdo si to pamatuje? ... a kdo to řekl? ... Kozina, no Kozina. Tak jako první nám zmizelo jaké slovo? ... Tak výborně. Kdo měl dobře? No vidíte, tak, jako druhé? ... No, to je to co bylo na konci a proto vám to bylo divné, že tam není žádná mezera, nic nezmizlo, vid' ... Máš ho dopsaný? No? A máš ho na správném místě, jako druhé? ... Jo, v pohodě, to vůbec nevadí. Tak, jako třetí ... Výborně ... Fakt jo? ... To poslední bylo tady přece ... Já se ptám, kdo je sám se sebou spokojený? Kdo může prohlásit, že mu paměť slouží. Výborně, výborně. Tak, teď se budu ptát, co byly problémy. Co bylo pro vás nejtěžší? Co vám třeba vadilo v tom, abyste si to lépe zapamatovali? Než to promyslíte, když jste si ty slova četli a zamapato, eh, zapamatovali, já jsem vás sledovala jo, jak každému pomáhá něco jiného, jak jste tady o tom mluvili, když se máte něco naučit, že potřebuje každý něco jiného. Někdo měl hlavu takhle, pekelně se soustředil, ani se nehnul, někdo u toho dělal, jako když si to do té hlavičky tlučem, někdo se, mi to přišlo, jako když se nedokážu soustředit, se otáčel a všechno okolo sledoval, tak každému prostě třeba vadí něco jiného, aby se to naučil tak jak si představuje. Tak, co bylo největším problémem? Aničko? ... hm, Bětko? ... No ono jich zas nebylo tolik, deset slov. Zdálo se ti, bylo

toho hodně ... Ták, když se můžete něčeho chytit, hm ... Sebíku? ... Posloucham ...
Hm, to je jako když se studenti učí na zkoušky.

Příloha 7 – přepis části videozáznamu č. 6

For the, for the first time we will practise parts of body. Ok, stand up and we will show, yes, look at the blackboard. Now say with me. One, two, free, now. One head, two shoulders, two eyes, to shoulders, one mouse, two shoulders, how many toes? Ten toes. One head, two shoulders, one nose, two shoulders, two eyes, two shouldlers. How many toes? Ten toes. Two arms, two elbows, two arms, two elbows, two legs, two ankles. How many toes? Ten toes. Two hands, 10 fingers, two hands, 10 fingers, two ankles, two elbows, very nice, how many toes? Ten toes. Yes, fine, sit down. And now, now about diseases. When you were ill. What problems did you have? For example. What can you say about this one. You will say unhealth and any problem. The first one, Žaneto. ... Yes, very nice. I had a temperature. Yes, of course. Second problem? What can you say about this picture? Who know? Raise your hand. ... earache. Ones more, Martine, ones more. I had ... earache. ... Earache. Very nice. This one? What problem is in this picture? ... No, it isn't headache. ... What? ... Stomachache. Yes, of course. I have stomachache. This one. What about this? What about this, Kubo? ... Yes, very nice, you can say I had cold, or I had flu. Yes, of course. What is it flu in czech? What is it flu? ... Rýma, nebo? ... Chřipka, very nice. Now this one. What problem did you have? ... Yes, I had sore throat and the last one? What can you say about this, Fanouši? ... Headache. Of course. I Had a headache. Yes, and now. You will listen to the song, for the moment. Prepare your pencil, prepare your pencil and I will give you the text at the song. There are some pictures and you will write the right vocabulary next to the pictures. For a moment we will listen, dva tři čtyři, dozadu prosim, tak jo. Tak, Žanetko, please. You will listen to the song and next to the picture you will write the right vocabularies. Now, put up headsets please, put up headsets. Yes, of course. Martine, please come her for a moment. Next to Míša, sit down. Yes, very nice. Put up headsets, put up headsets. Now listen text and write right vocabulary. Yes, very nice. Put headsets on the desks and now can you say me, what's there in the first picture? What's there in the first picture? Martina? ... What? ... Earache, very nice, this one is first. First problem. What is the second one? What is the second one? Martino? ... Sore throat. Yes, very nice, it is here. Sore throat of course. Next problem? Next problem, Sabinko? ... Flu, yes of course. It is flu. Now, next one, Martine? ... Headache, very nice. It is headache. Yes. And what is it the last problem? Last problem, Moniko? ... Temperature. Yes, very nice, you are very clever. Fine, this parts of the picture put

away, you can put it in your, in your textbooks for example. Fine and now we will practise past tense. Can you say me one, one sentence? We have on this slides with regular and unregular vocabulary. And say me one sentence about what did you do yesterday and what didn't you do yesterday. For example. Yesterday I cooked and I didn't go to Prague. Say me one sentence about yourself. What did you do yesterday for the first star. Lukáši, what did you do yesterday?... I was at school. Yes? I was at school. Very nice. What about you? What did you do yesterday?... Sorry, ones more. I drove a car. I drove a car. Yes. And other sentence, chat did you do yesterday?... No was, only vocabulary. I cooked, I read, I played... I wrote my homework, yes, very nice. What about you?... Very nice, Fanouš. I read, read Fanoušku, very nice I read a book. And other sentence, what did you do yesterday, Adélko?... Very nice. I needed a pen yesterday. And now, what didn't you do yesterday. For example: I dindn't go to Prague, I didn't write the homework. What can say what didn't you do yesterday, Moniko?... Very nice. I didn't buy new jeans.... I didn't... I didn't the buy, I didn't buy bananas, yes, I didn't buy bananas, fine. Adélka?... Very nice, I didn't break a glass.... Žanetka?... Fine. Yes and now I will ask you, when you will say if you did or you didn't something. Did you write homework yesterday? Did you write homework yesterday?... Did you go to Prague yesterday?... Did you help mum yesterday? Did you help mum yesterday?... Yes, I did. Did you read a book? Did you read a book yesterday, Žaneto?... Very nice. And now, I will say something about myself and you will react. For example: I read a book yesterday. You will say: I didn't read a book, yes? I helped with my cats. I helped with my cats. And you will say I didn't. What, Moniko?... No help, play.... Yes I didn't play with my cats. And I read a book? I read a book?... read a book, I didn't read a book. And I went the Pilsen. I went the Pilsen. I went the Pilsen yesterday.... I didn't go the Pilsen, very nice. And now, have a look at the blackboard. For a moment. And now you will be react the words. Yes? You will ask me something. I got up yesterday.... when... get up... When did you get up only. Yes? Ones more please.... When did you get up? I got up at six at the morning. I ate yesterday. I ate yesterday. Martina?... I ate potatoes. I drank yesterday. I drank yesterday.... I drank coffee. And other sentence about I drank yesterday. What else can you ask me?... How long did you drink? Only, only a few minutes. I played yesterday. I played yesterday. What can you ask me? Fando?... When, Fanoušku, when... Yes, I played in the afternoon. I learned yesterday. I learned yesterday. Ask me something, Moniko?... I learned in our living room. I read yesterday. I read yesterday. Žaneta?...

I read a book. I cooked yesterday. I cooked yesterday, Mišo?... I cooked in the kitchen. I watched yesterday.... I watched one film in the evening and I went the bed. I went the bed. I went the bed. What you will ask me. I went the bed, Moniko. Ehm, Verunka?... Because I was tired. And other sentence about I went the bed? Can you ask me other sentence?... No, no, no... When, hen did you go to bad. I go to bed at elevent in the evening. Yes, very nice. It was about last tences and the lask ask for you is We will practise I was or you were. Yes.

Příloha 8 – přepis části videozáznamu č. 7

Ten se chystá na kapelu Dymytry do Plzně, ale v Praze se chystá daleko větší koncert. Českou republiku navštíví legendy populární hudby ... Kissáci, to ano, ale to už jsme si říkali, ale navštíví Českou republiku Sajmon a Gartman. Znáte ty zpěváky? Slyšeli jste někdy o nich? Asi ne co. Ono to je jednoduchý, dneska už jim je přes 70 let, jsou to dědečkové, ale ty jejich písničky se pořád v rádiu hrajou a jsou to hity, který se budou hrát stále. Oba dva zpěváci hrajou na kytary a často na koncertech se jenom doprovázejí. Do Prahy ale přijdou, nebo budou hrát s velkou kapelou a ještě společně s nima vystoupí ještě zase jedna velká hvězda, muzikant, který koncertuje neustále, v Praze už byl několikrát, já sám jsem byl asi už třikrát na jeho koncertě a ten se jmenuje Sting. Tak nejprve Sajmon a Gartmango, aby jste vůbec věděli o kom mluvím, já to tam dam tak ňák zpátky, tak... když byli chlapci mladí, tak vypadali takto... si myslím, že už jste ty písničky někdy slyšeli, akorát jste nevěděli, že jsou to oni (učitel pouští hudební ukázkou kapely), někdo jo ... no vidíš ... oni byli starší, ale v té době Beatles byli větší rebelové, oni tito dva byli takový písničkáři, u nás znáte písničkáře, takové legendy jako je Kryl, teďka třeba ... Nohavica ... a ještě mladší? ... Ano, výborně, Tomáš Klus. No tak to jsou vlastně ... Kabáti písničkáři moc nejsou, to je rocková kapela, ale jinak ty ostatní, to jste trefili, to jste poznali dobře. No a dneska vypadají takto. Už ten hlas jim tak nezní jako dřív a hlavně Sajmonovi už nejde zpívat v těch vyslovi vysokých polohách ... dneska taky vůbec ne, protože jsou nastydlí, ale to jsou oni. Slyšíte, že už není tolik uhlazený ten hlas, ale to je věkem, vemte si za tu dobu co ty hlasivky už všechno musely vytrpět, překonat, kolikrát měl chřipku třeba, nebo kolik vzduchu přes ty hlasivky prošlo a nikdy sami jste si to vyzkoušeli, že jste se třeba nadýchali studeného vzduchu, tak jste chraptili, žejo, kouř jim nesvědčí a tak dále, takže ten hlas není tak jemný, ale pořád jim to ještě zpívá dobře a zvládnou, zvládnou uzpívat velký koncert, který trvá tak kolem dvou hodin, no a v Praze budou mít koncert v O2 aréně a ještě s nimi vystoupí britská legenda zpěvák Sting a já vám pustím ukázkou, kde začínal. Úplně začínal v jazzovém orchestru, kde hrál na kontrabas a pak společně ještě s bubeníkem a kytaristou založili kapelu a vy byste mohli znát od nich tuto píseň, počkej co to je, zase reklama problíká, už kýváte, zase jste nevěděli, že je to tato kapela, tak né celá kapela, ale jenom ten zpěvák, ten hraje na kontrabas, v Praze bude více méně asi jenom zpívat, když on umí na několik nástrojů, on umí na kytaru, ukulele, na housle hraje, mandolínu, na klávesový nástroje. Tak říká se o něm, že je velký instrumentalista,

to znamená, že umí na několik nástrojů. Tak, takže to je jedna taková zajímavost. Asi se na ně nevypravíte, i z toho důvodu ...vyprodáno nevím, jestli je, ještě asi ne, ale nejlevnější vstupenka stojí čtyři tisíce. Nejlevnější čtyři a taková ta, že dobře slyšíte, kde dobře vidíte, jak ty muzikanti hrajou, třeba kdyby to zajímalo mě, takový místo abych dobře viděl, tak stojí šestnáct. A jako dárek dostanete desku s podpisem, s autogramem právě těch zpěváku, Sajmona, Gartmangela a Stinga. Ale stejně šestnáct je hodně, žejo ... to je strašně peněz ... myslím si, že bude kolem dvou hodin trvat ... tak a jdeme, vracíme se k našemu programu, ale nejprve bychom si mohli zazpívat. Žlutý, nebo zelený? ... Žlutý. No tak si rozdejte žlutý, ale víc písniček znáte ze zelený. ... Tak rozdej žlutý, aspoň se naučíme. ... Tak pojďme, od začátku, strana 34.

Příloha 9 – přepis části videozáznamu č. 8

Potlesk, dobrý. Podíváme se teď na to téma... a ještě před tím opakováním bychom si tady ukázali na těch obrázcích některá bydliště, která jsou, která se vyskytují na světě, a vy určitě budete vědět, co byste o těch bydlištích řekli, kde bychom je ve světě asi tak mohli hledat a tak dále. Tak co třeba toto bydliště, je tak trochu zvláštní, budete ho hledat spíše o prázdninách, tak prosím ... indiánské týpý, ano, tomuto obydlí se také říká vigvam, občas to uslyšíte také, dobře. Tohleto bude, tohle bude těžké pro vás asi, tak kde byste řekli, že se vyskytuje tento druh obydlí, a je to dost obtížné, ale možná to trefíte ... výborně, jak to víš? ... Aha, aha, správně, je to skutečně v Mongolsku, v Asii, tenhle typ obydlí a je to takový zateplený stan, kde bydlí pastevci, kteří se pohybují po Mongolsku, výborně. Tak zkusíme ještě, tohleto je taky těžké, ale můžete to vzít obecně, můžete to vzít obecně, co by to asi mohlo být z toho obrázku, tak Františku zkusíš... a tak nejedná se o stát teď, ale tak ten druh obydlí, tak tamto byl stan, to bylo týpý a toto ... toto, tak Martin ... je to z nějaké, z nějaké jeskyně, kde lidé také žili dříve, tak nějaké jeskyně, kde ty lidé také žili. Tak, o tom bude dneska řeč, dozvíme se o tom víc, takže v dalších, na dalších slajdech uvidíme. No a my bychom se teď podívali, jak jsme si říkali, tak bychom se podívali na část opakování, které jste tady měli minulou hodinu. Ano? Tak, máme nový měsíc, začal nový měsíc nedavno, tak zkusíme vysvětlit nějaké pranostiky, které se vztahují k březnu. Některé jsou jednoduché, tak co byste řekli k té první pranostice? Tak ostatní neví, ostatní neví. Karolína... ještě v březnu bývá zima, když teď je tam docela teplíčko, ale ta zima tam přece jenom je ještě, že jo, pořád. A tady máme další třeba, březnové slunce má krátké ruce... Ano, správně, dobře, tuším, že tady mám tři ty pranostiky z těch nejznámějších. Mnoho dešťů březnových, hubené léto. Mnoho dešťů březnových, to je jasné a hubené léto? Kamile? ... Ano, bude špatná úroda, bude špatná úroda, ano, správně. Tak, tady máte opakování, kdy si máme, nechal jsem to tam anglicky schválně, můžete si písmeno koupit – buy letter, koupit písmeno, nebo si můžete vzít náповědu, vztahuje se to k zeměpisu, tak, ukážem si na prvním příkladě, ukážeme si na prvním příkladě a otázky se neukázaly, takže dáme náповědu, Vesuv, Stromboli, Vesuv Stromboli, co by to mohlo být a tady máme doplnit ještě čtyři písmena, tak kdo by nám zkusil doplnit ty čtyři písmena? Tak pojď, Sabino, a můžeš buď ťuknout písmeno přímo, nebo ty tam skoro dosáhneš, tak výborně, tak pojď sem to ťuknout, je to vysoko, tak výborně, potlesk pro Sabinu. Další kdo si to půjde vyzkoušet další? Tak Martin. Procvičíte

i angličtinu, víš které tlačítko zmáčknout teď? ...je to to nejdelší. Ano, tak co by to mohlo být od písmene J? Planeta, planeta od písmene J ... No, mě neříkej Jupiter, ale musíš mačkat ty písmena. Dobrý, potlesk pro Martina. Další, Martin si to jde zkusit, zkusíme tak získat nápovědy třeba, uvidíme, co tam bude. Tak B. Tady bych si bral raději nápovědu teda, jo, tak, hydrosféra, vztahuje se to k hydrosféře, není to tak jednoduché, povím ti, že se to vztahuje ke Spálenému Poříčí, takže je to něco od vody, Spálené Poříčí, podívej se na ten počet písmen. Ve Spáleném Poříčí, nejenom ve Spáleném Poříčí, ale nevádí, ano, jdi si sednout, nevádí, Karolína volá, ty když si z toho Spáleného Poříčí, tak ale, víš to určitě ale? ... Ano, jasně. Tak potlesk pro Karolínu. Správně. A ještě zbývá jedno písmeno, tak jedno písmenko, tak Fanda si to jde zkusit. Fanda si to jde zkusit. Tak, která řeka protéká ve Spáleném Poříčí? Tak next, tak od písmene S, co může být od písmene S? Tak zkus tu nápovědu. Bez něj by nebyl život. Potlesk pro Fandu, tak stačí. Podíváme se na další opakování, které tady ještě máme k té planetě Zemi, co jsme opakovali. Tak máme zatrhnout, souhlasím, nesouhlasím, podle toho zda dané tvrzení je správné, či nesprávné. Můžete si i tužkou to podtrhnout, nebo jak chcete, tak první je to, první je to, Martin. Přečtou to všichni? Martino, přečteš to? ... Měsíc má vlastní zdroj záření? Souhlasím nebo nesouhlasím. ... Tak, škrtni, nebo podtrhni. Takže nesouhlasím. Dobrý, třeba tak. Dobrý. Další, kdo bude teďkon? Martina. Měsíc odráží sluneční záření, buď je to pravda, nebo není. Škrtni třeba, nebo nějak to udělej perem, tak Měsíc odráží, tak dobrý. Na Měsíci stanul člověk, souhlasím, nesouhlasím? Ostatní, Žaneta to neví? No tak šup, tak se hlásím. Tak, na Měsíci stanul člověk, tak škrtni, to co je špatně, tak to škrtni. Dobrý. Vyvolej dalšího, Žaneto, vyvolej dalšího na další větu. Tak teď jde k tabuli Toník. Tak měsíc nemá svůj vlastní zdroj záření, souhlasím, nesouhlasím. Měsíc nemá svůj vlastní zdroj záření ... tak souhlasím, vyvolej dalšího ještě ... Ten tady byl, jsem říkal, kdo tady nebyl ještě, to je jedno, pojď. Pojď už. Tak měsíc neodráží sluneční záření. Neodráží.

Příloha 10 – přepis části videozáznamu č. 9

Co se učíme v posledních hodinách matematiky? Co probíhá každou hodinu? Čemu se věnujeme, Kryštofe?... třeba rýsování trojúhelníku, nebo? Pepo?... Zlomky jsme také probírali v poslední době, Vikinko?... Uhlopříčky, Pét'o?... Strany čtverce,... a to už je hodně dlouho. A úplně v poslední době? Tento týden třeba jsme se nejvíce věnovali čemu?... Říkáme tomu jedním slovem. Geometrie. Přesně tak. My ze včerejška máme trošku malý restíček, něco jsme nestihli a věci se maj dokončovat, takže co bychom asi měli udělat jako první?... Zkontrolovat si to, co jsme včera nestihli zkontrolovat. Protože bez kontroly nevíme, jestli máme opakovat, nebo se můžeme pustit třeba do testu. Takže opakování bylo na straně,... 59. My jsme si i sami jednotlivá cvičení bodovali. Měli jste sešity vyměněné, nebo jste si každý opravoval svoje?... Každý sám, dobře. A skončili jsme u cvičení?... Dva. U toho jsme totiž včera, my jsme to nestihli proto, protože u cvičení dva... jsme se včera trochu zdrželi. Když se podíváte na cvičení dva, takže taková malá rekapitulace ze včerejška. O čem bylo cvičení dva? Kájo?... Výborně, přesněs to řekla. A z čeho jsme se, nebo jak jsme se poučili, jaký byl závěr? My jsme se tomu pak věnovali asi půl hodiny, jaký byl závěr? Co jsme si včera z toho odnesli z toho opakování? Řekli jsme si potom některé jedno pravidlo. Pokud nevíš, můžeš otevřít si sešit z geometrie. Tak jaký byl závěr, jaké bylo pravidlo? Vašku?... Myslíš to dobře, zkus se vyjádřit ještě přesněji. Terezko?... My jsme včera si to říkali na celé centimetry, ve skutečnosti by to asi nemuselo být úplně na celé centimetry, ale my, aby se nám to zjednodušily ty výpočty, tak jsme si udávali míry v celých centimetrech. Ještě jednou řekni nějaké to pravidlo v celku. Vikinko?... A jenom o jeden centimetr?... Nejméně o jeden a vy říkáte ty dvě strany. Které dvě strany tedy myslíte? Pepo?... Verunko?... Ne, Kryštofe?... Tak, to je to správné slovo. Když máme tři rozměry trojúhelníku, tři strany tak jakékoliv strany když sečteme, tak jejich součet musí být větší než délka strany... poslední, neboli? Kolikáté?... Třetí, přesně tak. Jasně? Tak, jdeme na kontrolu cvičení 3. přečti zadání, přečti zadání, jaké bylo, Tomáši?... Dobře, co jste určitě potřebovali ke splnění tohoto úkolu, Pét'o?... Pravítko, nebo říkáme, že to je přímo?... Trojúhelník s ryskou. Když jsme tady takhle, tak si zkontrolujeme pomůcky, předpokládám, že vy dnes trojúhelník s ryskou máte, takže všichni mi ukáží trojúhelník s ryskou, ano, výborně. Možná bychom mohli někdy také potřebovat druhé pravítko, to pro případ čeho? Druhé pravítko, nebo druhý trojúhelník, ano? Proč potřebujeme občas druhé pravítko, nebo druhý trojúhelník, Kájo?... Výborně.

Další nezbytnou pomůckou v geometrii, kterou používáme je?... Kružítko. Já si myslím, že dnes ho také někteří z vás potřebovat budou, výborně. Potom aby bylo rýsování úhledné, tak musíte mít pěkně okrouhanou... tužku, tvrdí. Dobře, tak výborně. Ještě jsme na něco zapomněli? To co nemám ráda a občas to používáte?... No, Tomáši, guma. Ale když gumujeme v geometrii tak je to ušmudlané, já mam raději když, když to úhledně škrtneme jednou čárkou a přepíšeme vedle. Takže znova ke cvičení tři. Potřebovali jste, měli jste narýsovat libovolný pravoúhlý trojúhelník. Jakou kontrolu si uděláte, jestli jste úkol splnili? Tak třeba. Jako, jak si uděláte kontrolu, jestli jste úkol splnili, Karolínko?... Přesně tak. Jak?... Tak, najdeme úhel si a s kolmicí, pojd' mi ho ukázat, pojd' vyznačit pravý úhel, výborně. U dalšího trojúhelníku můžeš také. Tak, přesně tak. My využijeme toho, že máte den pauzičku, vezměte si trojúhelník s ryskou a přece jen si přiložte rysku na jednu odvěsnu a můžeš trojúhelník otočit a na druhou. Kdo nám ukáže na tabuli s trojúhelníkem? Pepo, můžeš použít jenom náznak, vem si trojúhelník, ukaž, jak bude přík., příkládat.... Ano... Ano, a kdyby si ještě chtěl z druhé strany si vyzkoušet, jestli ten úhel opravdu... tak přesně tak. Výborně, hm, děkujem. Druhá část úkolu byla, že jste měli červeně vyznačit... přepony, Pét'o, vyber si jeden trojúhelník a vyznač červeně přepony.... Aha.... A tady mě Verunka opravuje, Verunko, řekni to nahlas, prosím tě.... Tak přeponu modře a odvěsny červeně. Takže přepona modře, výborně... a odvěsny Pét'o červeně.... Tak, výborně. Co můžeme říct u pravoúhlého trojúhelníku o odvěsnách? Jakou mají vlastnost? Jakou mají vlastnost odvěsny u pravoúhlého trojúhelníku, Luky? Co platí určitě? Tak kdo ví, tak mi může ukázat, protože to lze i ukázat, tak ano, ano, ano, výborně, výborně, teď to jenom říct, jste dostali náповědu. Odvěsny a pravoúhlý trojúhelník, tak pojd' k tabuli, pojd' se podívat ještě. Ukaž dvě odvěsny, tak a je to pravoúhlý trojúhelník. Co můžeš určitě říct o těch odvěsnách?... Zkusíme napovědět. Zkusíme mu to neříct úplně, ale zkusíme napovědět trochu. Nějakou vhodnou náповědu. Kryštofe, zkus trochu napovědět Lukymu.... Něco svírají.... Tak, ano svírají... svírají pravý úhel. A kdybychom měli říct, jakou mají k sobě polohu, tak řekneme, když svírají pravý úhel, jaká je jejich poloha vzájemná? Dominiko? Řekni to, že jsou k sobě... jsou k sobě kolmé. Je to pravda? Luky ukaž mi u toho trojúhelníku, který má ty dvě červené odvěsny, pravý úhel.... Doplň ho tam ještě, tak, je to tak? Výborně. Dobře, posad' se. Tak splněno? Další cvičení. Cvičení čtyři... Je to za dva body. Kdo má pravoúhlý trojúhelník a má správně vyznačené odvěsny červeně, přepona modře, dva body. Kdo nemá vyznačené čer, nebo špatně vyznačené, jeden bod. Kdo nemá pravý úhel, nula.... Čtyřka....

Dvojka? To je za dva body. Máš správně, trojúhelník lze sestavit? Né, nelze. Čtyřka? Takže cvičení čtyři, přečti zadání, Tomáši?... Ano, takže v prvním obrazci máme, jaký útvar?... Obdélník. Jak se jmenuje tento obdélník?... ABCD. Jakým způsobem lze vyznačit uhlopříčky v tomto útvaru, v tomto obdélníku? Adélko? Jak si vyznačila uhlopříčky?... A ten kříž si udělala ještě jak? Já bych mohla klidně udělat kříž takhle třeba. Jsou to uhlopříčky?... Udělala jsem tam kříž. Tak zkus se vyjádřit přesněji. Dominiku?... Takže od A do C udělám co?... Ano a vznikne mi... Uhlopříčka a vznikne mi přímo... Vznikne mi přímka? Když je to od A do C?... Úsečka. Potom udělám, Pét'o?... Nebo úsečku... Ano, přesně tak. Tak ještě tam máme k tomu nějaký úkol? Je tam vyznač. Tak uhlopříčky obdélníku jsou. Jak se jmenují? Áď'o?... AC, BD. Za dva body.

Příloha 11 – přepis části videozáznamu č. 10

Dobrý den, dneska se budeme zabývat dalším tématem, které navazuje na to, o čem jsme už mluvili. V minulých hodinách jsme se bavili o poválečné situaci v Československu, vzpomínáte. O čem jsme se bavili, například? Vojto.... Například, v roce?... Nepovídej... 46, 46, ano volby byly v roce 46. Kontrolní otázka, kdo vyhrál?... Komunisté, výborně, výborně. Skvěle. Takže si připomeneme trošku ty osobnosti, které se nám dostaly na politickou scénu v tom roce 46, jo? Já mam tady pro vás nachystané trošku hraní s kartami, naprosto nahodile, šup, šup, šup, prosím, prosím, tak, tady máte také a na stole máte papíry, které vám poslouží jako podložka a zároveň si na ty papíry nalepíte obrázky, které vytvoříte. Ano? Na těch obrázcích jsou lidé, které byste měli alespoň trošku znát už z těch předchozích hodin. Takže dejte to dohromady, nalepte na papír, lepidla máte na stole, takže prosím pěkně udělejte to.... Začínáte je poznávat, aspoň trošku, ano?... Tak a přidejte trošku, čas jsou peníze. Ať to dáme dohromady, ano? Jak vám to jde, pánové?... Dobrý?... Lepidlo lepí? Nepotřebujete pomoc? Tak zrychlete trochu tempo jo? Díky. Tak předem upozorňuju, že jde o obsah, že nejde ani tak o estetično jo, takže šlápněte do pedálů trošku, pánové.... Tak... Máte problém s lepidlem?... Lepí, jenom když se mu chce? bě dvě? Tak dyštak tady je ještě jedno.... Tak výborně, vidím, že někde už jsou hotovi s obrázkem, eh, uděláme si takovou galerii těch osobností na tabuli, tady jsou nastříhané žvýkačky, takže přilepíme žvýkačkami na tabuli a mam tady také cedulky se jmény, tak schválně, jestli vyberete ty správné cedulky k těm jménům jo? Takže která skupina už má tak může, může označit své osobnosti. Lepte to prosím vás tady od poloviny tam směrem, ano? Táá. Jo, jojojo. Přichyť to, dyštak klidně můžeš vzít dva kousky, ať to drží. Směrem doprava jo, Aničko jo, zkus.... Dáme to níž, samozřejmě, oni jsou hrozní žejo, nevidí, že na svět nedošáhneš, tak prosím. No promyslete to, dyštak, dyštak se poradte se skupinou prosím vás, pokud si nejste jisti, jo? Poradte se se skupinou. Klidně se poradte se skupi. tady ty zelené, co jsou tu označení, jo? Ehm? Fajn, fajn, fajn.... A když nevíte, tak vyčkejte, třeba něco zbyde. Jsme ale... lepte to směrem doprava, jo? Lepte to směrem doprava. A to klidně i pod to, jo? Tak... Říkám směrem doprava a dyštak pod to Pěťo, není problém. Máte zvláštní formát, se vám podařil. Dobrý, tak. Ukaž?... U většiny obrázků jsou jména, takže se evidentně daří, no tak to přehni, eventuelně to můžeš odstříhnout, kdybys chtěl, aby to drželo dobře, druhou polovinu, když se vám takhle podařilo sestavit, jo, tak, jo fajn, tak ještě tady zůstávají nějaké dva, nějaké obrázky bez

pojmenování, tamten krajní pán nemá cedulku. Kdo to je? Čí to je ten obrázek tamhle na kraji?... Takže prosím, pojd'te pro cedulku a nalepte. Tak, bude tady správná? Tady je tahle, myslíš, že to je ono? No? Podívej se pozorně, Martine, jestli, jestli, jestli tam není někde nějaký renonc.... Aha, aha, aha, oprav, klidně to oprav, prostě, pokud to není v pořádku, tak to oprav. Dobře. Fajn. A tam přijde Václav Nosek, výborně. Skvěle. Tak a jestli se dobře dívám, tak by to snad takhle mělo být. Pro kontrolu mrkneme na prezentaci. Jestli to tak máme. Kontroluj se mnou Klement Gottwald, sedí? Jo? Petr Zenkl? Jo? Jan Šrámek? Jan Masaryk? Ludvík Svoboda? Hubert Rybka? Václav Nosek? Prokop Drtina? Edvard Beneš? A Josip Visarionovič Stalin? Tak a teď v rychlosti. Co nás napadne, když se na ta, na ta jména podíváme. Jan Masaryk... Nestraník byl a co ještě o něm víme?... výborně. Prokop Drtina?... Ano a strana?... Národní socialista, dobře. Klement Gottwald?... komunist a... předseda vlády. Václav Nosek?... Ministr vnitra, komunist. Jan Šrámek?... Lidovec, ano... Ano, jeden z místopředsedů. Edvard Beneš?... prezident, výborně. Víme o něm něco ještě víc?... Nes., no nestraník... ale měl blízko k národním socialistům, velmi blízko. Emmm, víme, kde byl za války?... V exilu, dobře, fajn. Hubert Rybka?... Natálko nahlas?... Ano a strana?... Národní socialista. Proč tady máme toho Stalina? On přece v naší vládě nebyl, ale nějaký důvod to asi má.... Tahal za nitky. Dobře, dobře, dobře, fajn. Petr Zenkl?... Ano. Strana?... Ano, byl také primátorem pražským. A Ludvík Svoboda?... Nestraník a?... Ministr národní obrany. Čím se proslavil?... Ano, nejen tam a byl vlastně velícím toho našeho, tý naší brigády, která šla vlastně z buzuluku. Tak fajn, bezva. Takže to bychom měli, osobnosti jsme si připomněli a teď se podíváme, prosím vás, na další práci. Každý z vás dostane pracovní list. Ivko, já tě poprosím, abys to všem rozdala. Ten pracovní list vám bude sloužit, jako forma, forma poznámek, takže si to vložíte normálně do sešitu a během hodiny si budete do toho pracovního listu dělat poznámky tak, jak budete pracovat a bude vám to k tomu tématu vlastně sloužit i na potom. Ano? Tak, Ivka rozdává, počkáme, až to rozdá a aby všichni viděli, co mají před sebou. Děkuji. Zároveň vás chci upozornit na to, že na stolech máte v takových těch plastických obalech, zatím to nerozbalujte, já vám řeknu, máte tam vlastně takové zdrojové texty, se kterými budete pracovat a ve kterých budete hledat informace. Ano? Eh, tak, eh, samozřejmě máte i učebnice, takže vlastně nikomu nebráním v tom, abyste nahlíželi i do učebnic, pokud vlastně budete něco – Martine, já jsem vás žádala, abyste do toho zatím nehrabali, vydrž to, jo? Díky.... Ano. Tak, takže. Teď si vezmeme, prosím vás ten pracovní list, který máme z minula, tu vládu jo? Tu vládu, na to se ještě

nejdříve podíváme. A uděláme, uděláme takový odhad, jo? Odhad. Tužkou, nejlépe. Ale to je úplně jedno, nemusí to být tužka. Když se podíváte do toho seznamu té vlády, zkuste odhadnout, kteří ministři, ministři kterých politických stran v tom únoru 1948 podali demisi z důvodu nespokojenosti s politikou vlády komunistické strany. Udělejte si takový odhad malý. Označte si to. Klidně se můžete radit, nebráním vám v tom.... Tak máme svůj odhad udělaný? Proberte to ve skupině, jestli jste si odhadovali podobně. Řekněte si, koho jste si označili. Tady načuhuji, že? Do materiálu, nevadí, nevadí, nevadí, jen si zdatný student, já to chápu, to je naprosto... je práce s informacemi, to je v pořádku, to je naprosto v pořádku. Tak a teď se podíváme, prosím vás na tu demisi, ano? Text demise máte v těch složkách, je to první materiál, kterej tam máte, přečtěte si ho společně a zjistěte, co vlastně, vlastně se jim nelíbilo, jo? Zkuste to, zkuste to zjistit teď.... Takže máme? Přečetli jste si už? Potřebujete ještě chvíličku? Koukněte na mě, ať vidím, že jste přečetli. Jo? Bobe, vy taky, jo? Bezva. Takže, co jste zjistili? Takže, co jste zjistili?... Jo, fajn, kdo to byl? Řekni jména... Ano, takže to byli první vlastně iniciátoři té demise a kvůli čemu? Co tam, jak to zdůvodňují? Co tomu prezidentovi píšou? Jak jste to pochopili? Prosim Ivko?... Ano, ano. Tušíte, co se tam mohlo nelíbit? Co? Ne. A to je dobře, proto tady jsme, abychom to zjistili. Takže chvíli sledujte, co vám budu promítat, takže co předcházelo, co předcházelo tedy tady tomuhle. Samozřejmě volby v roce 46, žejo, to jsme si říkali. Vítězství komunistické strany. Tím pádem samozřejmě důležité rezorty se dostali do rukou komunistů. Které rezorty měli v rukou komunisté? Podívejte se do těch svých seznamů té vlády. Které rezorty mají ty komunisté a posílejte to sem.... Vnitro... Finance... Ano... Zemědělství... Obchodu... Práce a sociální péče, ano, nezapomeňte... a předsedu a měli předsedu vlády, jasně. Klementa Gottwalda, výborně. To jsou velice důležité posty. Který z těch postů prosím vás se vám jeví z hlediska, řekla bych, třeba nespokojenosti ostatních politických činitelů jako nejvýznamnější.... Vnitro. Proč právě vnitro.... Nahlas, nahlas... no tak dá se to takhle říct, ale co konkrétně, Kamilo?... Policie, ano výborně. Vnitro má na starosti policii, bezpečnostní složky. Kdo má v rukou tady toto tak jako pozor na něj, že jo. Je potřeba ho hlídat. Kdo byl v čele tedy, tady toho rezortu? To je on. To je on, tady tenhle pán Václav Nosek. Ano? A je potřeba, je potřeba si ho pamatovat.

Příloha 12 – přepis části videozáznamu č. 11

Přeju vám krásný a ještě hezčí dobrý den, posaďte se.... Děkuju, perfektní, to jsem rád, že jste tady úplně všichni. Co dneska budem dělat? Minulou hodinu jsme si povídali o krajině, vy jste měli za úkol si to nalepit do sešitu, tak to já si dneska kontrolovat nebudu, ale budu si kontrolovat příští hodinu. Dneska si to zkontroluju úplně jináč, dneska si to zkontroluju tak, že dostanete nějakou práci, takže si teďka schováte ten obrázek, nikdo ho nebudete mít. Poprosim Pepu, poprosim Kačku o rozdání, a jak to dál dostanete, už můžete pracovat. Nemusíte mít strach, není to na známky, ale přesto někdo jedničku dostane. Namy, vy jste chyběl, tak co se dá dělat, zkusíte, jedničku dostanete, až to budete umět, nedá se nic dělat. Tak, já doufám, že víte, co po vás chci, máte tam doplnit části, tak jako jsme je dělali minule, tentokrát je máte na obrázku a je to tam i napsané, takže v klidu vyplňujte, já kdyby byl někde nějaký problém, tak se přihlásí a já se tam u něj zastavím. Jo? Už to je?... Už jste něco potřeboval?... Už je to vyřešený, dobrý, perfekt.... No, jojo, je to podobné, jsou to podobné sféry, jako jsme měli minulou hodinu, tak nemusíte mít.... Hm, to jste poznal dobře.... Neměla by mít, každé okýnko by mělo mít pro samostatnou sféru.... Je to tam napsaný, přečti si to. Ten text si musím přečíst. Každý do svého.... Jakube,... Nemělo by tam být nic dvakrát, říkal jsem, jo? Teď to nemusíte vybarvovat, ten obrázek mi totiž budete vracet, tak. Pomalu dokončujte, protože kdo věděl, tak už to má vyplněný, kdo nevěděl tak to, to nevadí, dneska se z toho nestřílí. Ano, rychle jméno?... Jo, Šárko.... Přečetla ste si ten text? ... Bětko? ... No já to budu chtít jenom od těch, co to budou mít správně. Takže teďko pomalinku dokončete, položte pera a budete se moct hnedka podívat, jak to mělo vypadat. Já to projedu s vámi. Tak myslim si, že ty stromečky, to jste všichni zvládli, máme už položená pera, Šárko. Šárko. To jste zvládli a víte, já to, není potřeba, já to tady vidim ... no, počkej počkej počkej počkej ... tak biosféra, že ty skály, případně zemské těleso tady, že to je litosféra, to snad taky nebyl problém, možná někdo zapomněl, že jsem takhle maloval minule to políčko zorané, pedosféra, ty domečky jako sociosféru, tady, že je nějaký ledovec, že je kryosféra, moře, rybník, hydrosféra a to co nám tam scházelo? Jo, mraky, atmosféra, to co nám tam scházelo, byl reliéf, tak ten se tam někam ukázal. Tak kdo to má zcela správně, tak si zkontroluje, jestli je podepsaný, jestli není podepsaný, tak se podepíše a dá mi to sem. Já si to znovu ještě prohlídnu a dostane jedničku. Kdo má nějaký dotaz, tak se může teďko zeptat.... To vůbec nevadí... Ano, k zemi připojit, ten reliéf. ... no, mam ho tady připojený? A spoj čarou s jeho

umístěním, tak si to vem... Tak, má k tomu někdo nějaký dotaz? Bylo něco nejasného? Dádo?... Hm, to není. Tak nevádí, jsem rád, že jste to zvládli. Kdo měl víc jak tři chyby? Víc jak tři chyby. Tak se na to prosím vás ještě podívejte. Projděte si znova, doma máte ten obrázek už jeden. Takže tenhle si teďka můžete samozřejmě schovat, můžete si ho použít také ještě jedno, takže kdo si to nechal, tak si to může uložit. A je to. Co budeme dělat dneska. No, my se budeme věnovat první části, nebo jedné z těch částí, my už jsme se trochu bavili o atmosféře, jestli si vzpomínáte. Dneska bychom se věnovali té části, která je taková hodně důležitá, protože po ní chodíme, říkáme jí litosféra a vy si určitě pamatujete, že litosféra znamená česky... co to znamená česky?... Né půdní obal země, to by byla pedosféra, to by byla pedosféra... kamenný, nebo lepší, lepší takový těžký, kamenný... pevný obal země, výborně, a to slovo pevný obal země navozuje představu, že skutečně litosféra je něco pevného, neměnného, že se vůbec nehýbe a my bychom se dneska na to podívali, jak to vlastně s tím je, jestli je skutečně ta litosféra taková nehybná, nebo jestli je naopak aktivní a jestli se v té litosféře neodehráli nějaké procesy o kterých, o kterých ani netušíme. Tak, pojďme. Pojďme se na tu litosféru podívat. Tak, co to je na tom obrázku? To vy víte, jsou to jednoduché obrázky. To vy znáte. Danieli?... Jo, sopka. Tak. Říkáme si, že země je pevný obal země a co z toho koukneme se - sopečná činnost, tady je další sopka, tady máme další sopku, vidíme, že skutečně těch sopek na zemi je asi velké množství. Znáš ještě nějakou sopku?... Ne, ne nemyslím jí, jak se jmenuje?... Dyník? Myslíte, že je sopka? Takhle, že by byla aktivní? No, možná zní tou vulkanickou činností, ale s tou sopkou bych si ani v jeho případě nebyl jistý. Já bych teďka rád, abyste mi řekli nějakou sopku, o které víte, že je aktivní.... Tak, ano?... Jóó, tak tam byla. tam je sopka, říkám Danielo, ... tam byla jiná, ta měla takové divné jméno, já si ho teďka sám také nepamatuju... Etna. Kde je Etna?... přibližně aspoň.... V Evropě, výborně, na jihu v Evropě. Tak poslední sopka, Davide?... Prosim?... Vesuv? A kde je Vesuv?... Kdo ví, kde je Vesuv?... V Itálii. Také, to je na Sicílii... Tak, tady mám obrázky z úplně jiné činnosti, kterou ta litosféra provádí. Já dokonce k tomu promítnu i nějaký, nějaké obrázky, ještě trochu malinko jiné. Tak... no, tak.... Tak. Tak co to je, to vy samozřejmě víte, my se na to nemusíme dívat na celé. To nám zase, pro nás není tak důležité. A o co se jedná, Mari?... O zemětřesení, přesně tak, tak tady vidíme domy, které jsou úplně zpřevrácené tak, tady jsou domy úplně zničené. Poslední aktivita té litosféry, která určitě je strašně zajímavá, odkud by tento obrázek asi mohl být? Odkud by tenhle obrázek mohl být? Ptám se konkrétně vás, protože vím, kde bydlíte. Tak,

kdybychom bydleli, já nevim, někde na Šumavě, tak bych asi takový obrázek neukazoval, protože bychom nevěděli, co by to tam mohlo být. Tak, Davide.... Jo, je to určitě část Českosaského Švýcarska, ta skála je z, z čeho jsou ty skály tam? Kdo to ví, z čeho jsou tam ty skály? V tom Českém Švýcarsku, v Brtníkách, v Dounbici někdo bydlí, že jo,... no z pískovců a říkáme jim, že jsou tam vedle Labe, tak jim říkáme Labské pískovce, je to z pískovců. A někdo z vás mohl někdy, když tak chodil po pískovcových skalách, tak zahlídnout něco takovédleho, co to je? Jak se tomu říká? Jak se tomu říká?... Obtisk. Lepší, věděl by někdo lepší? Jak se tomu říká? Jak se tomu říká? Tak Matouš nevim, jestli se hlásí, nebo nehlásí. Hm, tak teďko... Zkamenělina, přesně tak. Je to nějaká zkamenělina a co, je to fo... perfektní, cizím slovem fosilie.